

ВАЗОРАТИ МАОРИФИ ДАВЛАТИИ ОЛЇ ВА МИЁНАИ МАХСУСИ
ҶУМҲУРИЯТИ ЎЗБЕКИСТОН
УНИВЕРСИТЕТИ ДАВЛАТИИ САМАРҚАНД
КАФЕДРАИ «ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯИ ТАЪЛИМИ
ТОМАКТАБЇ»

«ТАСДИҚ МЕКУНАМ»

Ба рӯихат гирифта шуд

Муовини ректор оид ба корҳои хониш

№ _____

проф. А.С.Солеев _____

2019 сол «___» _____

«___» _____ 2019 сол

**МАЌУЪАИ ТАЪЛИМЇ - УСЛУБЇ АЗ ФАНИИ
ПСИХОЛОГИЯИ УМУМЇ**

Соҳаи дониш: 100000 - Гуманитарӣ

Соҳаи таълим: 110000 - Педагогика

Равияи таълим: **5111800 - Таълими томактабӣ**

Мудирӣ кафедра: _____ доц. Т.З. Тайланова

Раиси Кенгаши услубии факултет: _____ доц. Т.Остонов

Раиси Кенгаши илмии факултет: _____ проф. Б.Т. Ҳайдаров

Сардори шӯъбаи услуби таълимӣ: _____ доц. Б.Алиқулов

САМАРҚАНД - 2019

Маҷӯъаи таълими услубии фанн мувофиқи дастур ва нақшаи таълими тақия карда шудааст.

Таҳиягарон:

Н.Насимова - Муаллими кафедраи «Педагогика ва психологияи таълими томактабӣ»

Шарҳдиҳандагон:

Искандаров Е.А. -доценти Донишкадаи давлатии забонҳои хориҷии Самарқанд кафедраи психология.

Дониев Б.Д. - мудири кафедраи "Фанҳои амалӣ", доцент Институти Малаказиёдкуни азнав тайёркунии муаллимон вилояти Самарқанд

Маҷӯъаи таълимӣ- услубии фан аз ҷониби Кенгши илмӣ факултаи таълими томактабӣ тасдиқ карда шудааст (қарори маҷлиси 10 майи соли 2019, № 10).

СИЛЛАБУС
аз фанни “Психологияи умуми” барои соли хониши 2019-2020

ТАВСИФИ МУХТАСАРИ ФАН					
Ном ва манзили олигоҳ	Университети Давлатии Самарқанд		Кўчаи Спитаменшоҳ - 166		
кафедра:	Педагогика ва психологияи томактаби				
Равия ва соҳаҳои таълим:	Психология	5112100 – таълими меҳнат, 5111800 – таълими томактаби			
Муаллими фан ва маълумотҳо оиди фан	Насимова Насиба Джуракуловна	e-mail:	Nasiba.Nasimona 1970@gmail.com		
Вакт ва ҷои дарс	Бинои факултет	Давомнокии фан	04.09.2019 - 01.02.2020		
Вақти кори дар асоси графикаи индивидуали	Душанбе, чоршанбе, ҷумъа аз соати 15.00 то 17.				
Соатҳои барои фан тақсим карда шудааст	Соатҳои аудитори			Таълими мустақил	84
	маъруза	50	Амалий		
Алоқамандии фан бо фанҳои дигар	“Психологияи касби”, “назария ва тарихӣ педагогика”, “Маҳорати педагогӣ”, “Фалсафа ва мантик”, “Анатомия ва физиология”, “Информатика” ва фанҳои дигар				
Мазмуни фан					
Мазмуни мухтасари фан	<p>Мақсад аз таълими фан ба донишҷӯёни ихтисосҳои омӯзгории донишгоҳ омӯзонидани мазмуну мундариҷаи асосии фан мебошад. Дар давоми соли хониш бо равандро, ҳолатҳо ва хусусиятҳои психикӣ, принципҳо, вазифаҳо ва методҳои тадқиқотӣ шинос намуда ва онҳоро барои истифодаи самараноки донишҳои психологӣ ҳангоми ҳалли масъалаҳои таълимӣ – тарбиявӣ тайёр кардан ба ҳисоб меравад.</p> <p>Вазифаҳои асосии фанни психология дар бандҳои зерин омадаанд:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Омӯзишу дарки моҳияти зухуроти психикӣ ва ошкор сохтани қонуниятҳои онҳо; - Омӯзиш ва дарёфти имкониятҳои идоранаи равандроҳои психикӣ; - Дар амал татбиқ намудани донишҳои илмӣ психологӣ бо мақсади тарбияи шахсияти комил ва баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот; - Ба вучуд овардани асоси илмию назариявии ҳадамоти психологӣ. 				
Талабҳои барои донишҷӯён	Омӯзиши психология имконият медиҳад, ки донишҷӯ қонуниятҳои ташаккули шахсиятро муайян намуда, дар ҳамкорӣ бо педагогика ташкили дурусти тарбияро ба роҳ монанд, қонуниятҳои пайдоиш ва инкишофи ҳолатҳои нугувори рӯхро ошкор созад, ба пешгирии ихтилофи асабию руҳӣ мусоидат кунад. Ҳамчунин қонуниятҳои				

шаклгирии тағйироти психикаи беморро муайян карда, ба раванди таълим ва таъбири мусбат расонад. Донишҷӯи донишҷӯи психологӣ дар пешрафти таълими тарбия, тиб, варзиш, саноат, суд ва системаи ислоҳоти меҳнати хизмати ҳарбӣ, корҳои идоракунии , институтҳои ташвиқ отӣ таъбири мусбат дорад. Дар ҳалли низоҳҳои ботинию байнишахсӣ низ нақши раваншиносӣ назаррас мебошад. Аз ин рӯ, омӯзиши қонуниятҳои ин фан, дар психологияи умумӣ омӯхта мешавад. Таҳияи ин дастури таълимӣ барои тайёр намудани мутахассисони оянда ва ташкили самарабахши идоракунии гурӯҳҳои иҷтимоӣ, бунёди муҳити солими байнишахсӣ ва корӣ дар коллективҳои меҳнати, барои омӯзиши боз ҳам амиқтари шахс ба мақсади ташаккул додани фардияти ӯ, инчунин расонидани ёрии психологӣ ба ӯ дар муайян кардани роҳи асосии ҳаёташ заруранд.

Муносибат бо почтаи электрони

Омӯзгор бо донишҷӯҳо воситаи почтаи электрони дар муносибат шуданаш мумкин, лекин масалаи баҳогузори бо телефон муҳокима карда намешавад, фақат дар ҳудуди университет дар аудиторияи дар ҷадвал нишондодашуда эълон карда мешавад. Кор бо почтаи электрони аз соати 15.00 то 20.00 аст.

Мавзуҳои фан ва тақсими соати фан:

№	МАВЗУХО	маъруза	Таъл. муст.	
			амали	
1	Предмети фанни психология. Ташаккулыёби тарихи фанни психология.	2	2	4
2	Методҳои илми тадқиқоти фанни психология.	4	4	4
3	Ташаккулыёби психика ва шуур.	4	4	4
4	Асоси психо-физиологии рафтор.	2	2	4
5	Психологияи рафтори иҷтимоӣ.	2	2	4
6	Ҳиссиёт ва эмоция.	2	2	4
7	Ирода	2	2	4
8	Эҳсосот	2	2	4
9	Идрок	2	2	4
10	Диққат	2	2	4

11	Хотира	4	4	4
12	Хаёл	2	2	4
13	Тафаккур	2	2	4
14	Интеллект ва креативнокӣ	2	2	4
15	Психологияи фаъолият	2	2	4
16	Мотив ва мотивация	2	2	4
17	Мулоқот	2	4	4
18	Психологияи шахс	4	4	4
19	Темперамент	2	2	4
20	Характер	2	2	4
21	Қобилият	2	2	4
ҶАМЪАШ		50	52	84

Адабиётҳои истифода мешуда:	<ol style="list-style-type: none"> 1. David GMyers. “ Psychology” Michigan USA: Worth Publishers.: 2011. 2. Рубинштейн С.И. Основы общей психологии. - СПб: Питер, 2007. 3. В.Г. Ананьев. Человек как предмет познания. –Л:Изд.ЛГУ., 1968 4. П.К. Анохин. Избранные труды. Философские аспекты теории функциональной системы.-М.:Наука, 1978 5. П.П. Блонский. Память и мышление.-СПБ Питер, 2001 6. А.А. Бодальёв. Личность и ощущение. Изб. тр.-М.: Педагогика, 1983 7. А.А. Бодальёв. Восприятие и понимание человека человеком. -М.:Изд. МГУ, 1982 8. Л.И. Божович. Личность и её формирование в детском возрасте психологическое исследование.-М.: Просвещение, 1968 9. В. Вунт. Введение в психологию.-СПБ. КомКнига, 2007 10. Л.С. Выгодский. Собр. соч.: В 6 томах.-М.: Педагогика, 1983 11. П.Я. Гальперин. Лекция по психологии.-М. Высшая школа, 2002 12. А.Н. Льёнтев. Проблемы развития психики.-М.: МГУ, 1981 13. Б.М. Теплов. Избранные труды.-М.: Педагогика, 1985 14. А.А. Ухтомский. Доминанта.-СПБ. Питер, 2002 15. П.М. Якобсон. Психология чувств и мотивация. Воронеж.: МОДЭК, 1998 16. I.Ivanov I., M. Zufarova M. “Umumiy psixologiya”. O‘z.FMJ., 2008. 17. F.I.Xaydarov, N.Xalilova. “Umumiy psixologiya”. T.: “Fan va texnologiyalar” markaaning bosmaxonasi: 2009. 18. E.G’ .G’oziyev. Umumiy psixologiya. T.O‘z.FMJ., 2010 19. G’oziev E.F. “Ontogenez psixologiyasi”.-T.: Noshir. 2012 20. Z.Nishonova va b. Rivojlanish psixologiyasi pedagogic psixologiya. T.O‘z.FMJ., 2018 21. Sh.Dusmuxamedova va b. “Yosh va pedagogik psixologiya” T. TDPU, 2013 . 22. Z.Nishonova va b. “Psixologik xizmat”.T. “Tan va texnologiyalar” 2014 y.
Адабиётҳои иловаги	<ol style="list-style-type: none"> 1. Климов Е.А. Общая психология. – СПб., Питер, 2001 2. Maxsudova M.A. Muloiot psixologiyasi. T., 2006 3. Немов Р.С. Психология. М.: Владос, 2003. 1-2-т. 4. Фридман Л.М. Психология воспитания. Книга для тех кто любит детей. М. ТТС “Сфера” 1999. 5. Шелихова Н.И. Техника педагогического общения. М.Изд. “Институт практической психологии”, 1998. . 6. Радугина А.А. Педагогика и психология. - М., 2007. 7. Рубинштейн С.И. Основы общей психологии. СПб. Питер, 2007. 8. N.S.Safayev, N.A.Mirashirova, N.G.Odilova Umumiy psixologiya nazariyasi va amaliyoti: o’Iuv Io’llanma. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2013.

ВАЗОРАТИ МАОРИФИ ДАВЛАТИИ ОЛИ ВА МИЁНАИ МАХСУСИ
ҶУМҲУРИЯТИ ЎЗБЕКИСТОН
УНИВЕРСИТЕТИ ДАВЛАТИИ САМАРКАНД

«ТАСДИҚ МЕКУНАМ»

Ба рӯихат гирифта шуд

Муовини ректор оид ба қорҳои хониш

№ _____

проф. А.С.Солеев _____

2019 сол «__» _____

«__» _____ 2019 сол

ДАСТУРИ ҚОРҲАИ АЗ ФАНИИ
ПСИХОЛОГИЯИ УМУМИ

Соҳаи дониш: 100000 - Гуманитарӣ

Соҳаи таълим: 110000 - Педагогика

Равияи таълим: 5111800 - Таълими томақтабӣ

САМАРКАНД - 2019

Дастури кории фанн мувофиқи дастур ва нақшаи таълими тақия карда шудааст.

Таҳиягарон:

Н.Насимова - Муаллими кафедраи «Педагогика ва психологияи таълими томактабӣ»

Шарҳдиҳандагон:

Искандаров Е.А. -доценти Донишкадаи давлатии забонҳои хориҷии Самарқанд кафедраи психология.

Дониев Б.Д. - мудири кафедраи "Фанҳои амалӣ", доцент Институти Малаказиёдкуни азнав тайёркунии муаллимони вилояти Самарқанд

Ин дастури таълимии фанни "Психологияи умумӣ" дар маҷлиси 10-уми кафедраи "Педагогика ва психологияи таълими томактабӣ" дар 27 майи соли 2019 муҳокима карда шуда, барои муҳокима ба Кенгаши илмии омузгорони факултет тавсия шудааст.

Мудири кафедра: _____ доц. **Т.З. Тайланова**

Нақшаи кории фан аз ҷониби Кенгаши илмии факултаи таълими томактабӣ тавсия карда шудааст (қарори маҷлиси 10 майи соли 2019, № 10).

Раиси Кенгаши услубии факултет: _____ доц.**И.В. Сувонқулов**

Раиси Кенгаши илмии факултет: _____ проф. **Б.Т. Ҳайдаров**

Мувофиқ шудааст:

Сардори шӯъбаи услуби таълимӣ: _____ н.ил.физ.мат.доц.**Б.Алиқулов**

Мактуби хонишоти илмӣ "Психология"

Ҷумҳурии Ўзбекистон барои симои маънавӣ, нерӯи зеҳнӣ ва касбияти ҳайати омӯзгорон масъулияти махсус дорад. Таҳаввулоти муосири ҷаҳонӣ, рушди доимоафзоандаи илму технология ва технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ ба омӯзгорони асри 21 дар донишҳои педагогӣ ва психологӣ, малакаҳои педагогӣ, иродаи устувори онҳо, дониши амиқи илмашон ва тафаккури баланд, саводи сиёсӣ, Омӯзгор ва омӯзгороне, ки дар муассисаҳои таълимӣ кор мекунанд, бояд шаклҳои оптималии таълимро ташкил кунанд, назарияи ташаккули шахсияти ҳамоҳангро бо ғояҳои гуногуни нав ворид кунанд. Тарбиёт як раванди ниҳоят мураккаб буда, аз замонҳои қадим шахсиятҳои намоён ба ин кор ҷалб карда шуда буданд. Ин маъноӣ тарбияи насли наврас, сохтор ва мундариҷаи онро на танҳо дар ташаккули шахсият, балки дар рушди ҷомеа маънидод мекунанд. Психологияи илмӣ бояд заминаи илмӣ барои тайёр кардани муаллим-омӯзгорони оянда бошад, то Меъёрҳои асосии интиҳоби мавод, арзиши мушаххас ва арзиши илмӣ он барои таъмин намудани омӯзгорони оянда - омӯзгорони равшаншинос хизмат мекунанд.

Сохтори нави барномаи умумии равшаншиносӣ нақшаи анъанавии курсҳои психологияро такрор намекунад, балки кӯшиши наздик шудан ба сохтори воқеии таҳқиқоти илмиро дар психологияи муосир дорад. Мазмуни барнома ба принсипи рушди маҷмӯи муносибатҳои иҷтимоӣ ва фанҳои мушаххас асос ёфтааст.

Фасли аввалини «Муқаддима ба психология» мавзӯи психология, сохтор, вазифаҳо, усулҳо, шохаҳои муосир, эволютсияи психика, заминаи моддӣ он - рушди психология ва шуур, шарҳи асосҳои психологии рафторро дар бар мегирад. Додани. Шиносоӣ бо маводи қисми аввал барои фаҳмидани боби оянда асос мебошад.

Қисмати дуҷум ҳолати эҳсосӣ ва эҳсосии шахсро тавсиф мекунад: чараёни идоракунии эҳсосот, эҳсосот, эҳсосот, эҳсосот, эҳсосот, эҳсосот, эҳсосот, эҳсосот, эҳсосот ва эҳсосот. иншоот.

Боби сеҷум маълумотро дар бораи равандҳои асосии равандҳои равонии инсон: интуит, дарк, хотира, тафаккур ва тасаввурот медиҳад.

Ҳасли чорум ба тафсири психологии фаъолият, дохилшавӣ ва берун аз фаъолият, танзими дохилии шахсият, мушкилоти ҳавасмандкунӣ ва ҳавасмандкунӣ, муошират ва намудҳои он нигаронида шудааст.

Ҳасли панҷум ба масъалаҳои психологияи шахсият, сохтори шахсият, назарияи шахсият дар психологияи хориҷӣ, муносибатҳои байнишахсӣ, нақши шахс дар гурӯҳ, гурӯҳ ва намудҳои он, роҳбари гурӯҳ ва нақши он дар ҷомеа нигаронида шудааст.

Дар боби шашум дида мешавад, ки чӣ тавр хусусиятҳои инфиродии шахс ва ҳолатҳои эҳсосотие, ки ўро тавсиф мекунанд, дар системаи фардии инфиродӣ - хусусиятҳои психологӣ: хусусият, намудҳо ва хусусиятҳои темперамент, сохтори қобилият, сохтори қобилият. Хусусиятҳои сифат ва миқдор, пайдоиши истеъдод, намудҳои қобилият.

Мақсад ва вазифаҳои фан

Мақсад аз фанни мазкур таълим додани донишҷӯёни психологияи умумӣ, психология, шахсият, фаъолият, муошират, равандҳои маърифатӣ: ирода, ҳолати эмотсионалӣ, дониш, малака ва қобилияти инфиродӣ, инчунин психологияи омӯзгорони оянда мебошад. ташкили донишҳои илмӣ муосир дар бораи қонунҳо, давраҳо, механизмҳо, омилҳо ва шароити рушд.

Ҳадафи ин фан муаррифӣ кардани донишҷӯён дар бораи психологияи умумӣ, психология ва шуур, равандҳои психологию иҷтимоӣ, ҳолатҳо, ҳислатҳо, рушди равонӣ ва хусусиятҳои онҳо, таснифи синну сол ва хусусиятҳои психофизиологӣ ва психологии марҳилаҳои гуногуни рушди равонӣ мебошад.0

Донишҷӯён дар бораи илм, малака ва маҳорати

Бакалавр дар соҳаи "Психологияи умумӣ":

- тафсири психология ҳамчун илми табиӣ ва иҷтимоӣ;
- соҳаҳои психология;
- Таърихи рушди психология;
- психология ва пешрафти илмию техникӣ;
- нақши пешбари психология дар фаъолияти педагогӣ;
- психика як шакли инъикоси мавҷудияти объективии мавҷудоти амудӣ мебошад;
- психология ва шуур;
- Назари психологии мутафаккирони шарқ;
- ҳосияти таҳқиқот дар психология;
- Ҳамаҷунан таҳқиқи психология;
- асосҳои психофизиологии рафтор;
- системаи асаб, нейронҳо;
- майна ва равонӣ;
- асоси генетикии рушди равонӣ;
- Рӯҳи равонӣ ҳамчун омилҳои фаъолияти рӯҳӣ ва рушд;
- фаъолиятҳо ва анғезаҳо, намудҳои асосии фаъолият;
- Пайдоиши рӯҳияи инсон;
- Рушди онтогенияи рӯҳияи инсон;
- ташаккули функцияҳои баланди рӯҳӣ;
- соҳаҳои ҳавасмандгардонӣ; ҳолати рӯҳӣ, фазои эҳсосӣ ва эҳсосии шахс;
- амалҳои анъанавӣ ва идоракунии онҳо;
- хусусиятҳои умумии фаъолият;
- назарияҳо дар бораи даромад;
- санади аввалия ва таркиби он;
- хусусиятҳои инфиродии синдром;
- Асосҳои психологии тарбия ва таълим;

- фардият, шахсият, фардият;
- фаъолияти шахсӣ;
- методикаи таҳқиқоти таҷрибавии шахсият;
- Омилҳое, ки ба ташаккули шахсият таъсир мерасонанд;
- сохтори психологии шахс;
- Назарияҳои фардӣ (Г. Айзенк, З. Фрейд, К. Роджерс);
- алоқа ва хислати бисёрҷанбаи он;
- гуфтор ва вазифаҳои он;
- Нақши муошират дар рушди филогенетикӣ ва онтогенетикии инсон;
- воситаҳои муоширати шифохӣ ва ғайрифербалӣ;
- Усулҳои техникаи иртибот;
- хӯрок, механизмҳои физиологии он, намудҳо;
- хусусиятҳои хӯриш;
- рушди шахсии шахс;
- заминаи физиологии тафаккур ва маърифат;
- намудҳои эҳсосот;
- қонунгузорӣ дар соҳаи тобистон;
- асосҳои психологии ҳассосият ва ҳассосият;
- асосҳои нейрофизиологии изтироб;
- хусусиятҳо ва қонуниятҳои соҳа;
- объект ва замина;
- папсепсия, мувофиқати дарк;
- дилрабоӣ ва холискунӣ дар дил;
- дарки вақт, ҳаракат ва фазо;
- назарияи хотира;
- заминаи нейрофизиологии хотира;
- назарияҳои хотира;
- намудҳои хотира;
- Равандҳои хотира;
- усулҳои омӯзиши хотира;

- тахаюллот ва намудҳои он;
- равандҳои ҳаёли;
- сифатҳои ҳаёли;
- Маънӣ ва қудрати ҳаёлот, тахаюллотӣ;
- Асоси психологии инкишофи тафаккур;
- зеҳни зеҳнӣ ва эҳсосӣ, ақл;
- Амалиёти тафаккур;
- шаклҳо ва намудҳои тафаккур;
- назарияҳои психологӣ дар бораи тафаккур;
- вазъият ва усулҳои ҳалли онҳоро;
- назарияҳои зеҳнӣ;
- тафовути равонӣ дар моликияти зеҳнӣ - мерос, чинс, фарҳанг, муҳит.
- усул ва усулҳои андозагирии моликияти зеҳнӣ;
- ҳуқуқвайронкуниҳо дар соҳаи моликияти зеҳнӣ;
- тавсифи сифатӣ ва сифатии қобилият ва қобилият;
- сохтор, намудҳои қобилият;
- намуд ва сохтори шунаванда;
- назарияҳо дар бораи қобилиятҳо;
- инкишоф додани қобилият
- Таърихи касби психологияи кишоварзӣ, психология. ва дарки усулҳои рӯҳӣ, равонӣ, фардӣ, мерос ва муҳити зист; дониши аз сирр гирифташударо ба қор баред:
- метод ва усулҳои омӯзиши хусусиятҳои психологии шахс;
- ташҳис ва ислоҳи равандҳои маърифатӣ ва хусусиятҳои инфиродӣ; - Идоракунии равандҳои педагогӣ;
- таҷрибаи таҳсил;
- шаклҳои гуногуни саволномаҳо ва усулҳои дигари таълимро истифода баранд;
- ташкили қори психиатрӣ.

Алокамандии фан бо дигар фанҳо дар барномаи таълимӣ

Мавзӯи "Психологияи умумӣ" фанни асосии умумии касбӣ мебошад. Барномаи таълимии татбиқи барномаи мазкур дар соҳаҳои гуманитарӣ ва иқтисодиёти иҷтимоӣ (фалсафа, педагогика ва ғайра), математика ва илмҳои табиӣ (илми информатика ва технологияҳои иттилоотӣ, физиологияи ҷавон ва гигиена ва ғайра) омӯхта мешавад. ва малака талаб карда мешавад.

Нақши илм дар таълим

"Психологияи умумӣ" фанест, ки дар тарбияи кадрҳои педагогӣ таълим дода мешавад ва ҳамчун манбаи муҳим барои рушди фанҳои махсус хизмат мекунад.

Технологияҳои муосири иттилоотӣ ва педагогӣ, ки дар таълими илм истифода мешаванд

Истифодаи усулҳои пешрафта ва муосири таълим ва ҷорӣ намудани технологияҳои нави иттилоотӣ ва педагогӣ барои донишҷӯён барои азхуд намудани "Психологияи умумӣ" муҳим мебошанд. Дар омӯзиш китобҳои дарсӣ, маводҳои таълимӣ, лексияҳо, маводи тақсимоӣ, маводҳои электронӣ истифода мешаванд. Лексияҳо ва семинарҳои технологияҳои дахлдори таълимиро истифода мебаранд.

Таълими шахспарварона ин рушди ҳамаҷонибаи ҳамаи иштирокчиёни ҷараёни таълим мебошад. Ин маънои онро дорад, ки ҳангоми тарҳрезии таълим на ҳатман шахсияти ягон донишҷӯи мушаххас, балки муносибат ба фаъолияти таълимии оянда вучуд дорад. Технологияи равиши системавӣ. Он бояд тамоми хусусиятҳои системаи технологияи таълимиро дар бар гирад; мантиқи раванд, ҳамбастагӣ ва тамомияти ҳамаи ҷузъҳои он.

Технологияи равиши ба фаъолият нигаронидашуда Технологияи омӯзишии муштарак. Зарурати ҳамкорӣ бо мақсади эҷоди мундариҷаи демократӣ, одилона, таълимӣ ва арзёбии натиҷаҳо таъкид мекунад.

Технологияи таълими проблемавӣ. Яке аз роҳҳои фаъолсозии фаъолияти донишомӯзон тавассути муаррифии мушкилии мундариҷаи таълим. таъмин карда мешавад. Истифодаи воситаҳо ва усулҳои муосири иттилоотӣ - ворид кардани технологияҳои нави компютерӣ ва иттилоотӣ ба раванди таълим.

Он дар усул ва методикаи таълим, шаклҳои ташкили таълим, воситаҳои таълим ва коммуникатсия васеъ истифода мешавад.

ҚИСМИ АСОСӢ

Фанни Психологияи умумӣ тақсимои соатҳо

№	Номи мавзӯҳо	Ҷамъи соат	Маъ-руза	амали	Таълими мустак.
1	Предмети фанни психология. Ташаккули тарихи фанни психология.	8	2	2	4
2	Методҳои илми тадқиқоти фанни психология.	10	4	2	4
3	Ташаккули психика ва шуур.	10	4	2	4
4	Асоси психо-физиологии рафтор.	8	2	2	4
5	Психологияи рафтори иҷтимоӣ.	8	2	2	4
6	Ҳиссиёт ва эмоция.	8	2	2	4
7	Ирода	8	2	2	4
8	Эҳсосот	8	2	2	4
9	Идрок	8	2	2	4
10	Диққат	8	2	2	4
11	Хотира	10	4	2	4
12	Хаёл	8	2	2	4
13	Тафаккур	8	2	2	4
14	Интеллект ва креативнокӣ	8	2	2	4

15	Психологияи фаъолият	8	2	2	4
16	Мотив ва мотивация	8	2	2	4
17	Мулоқот	8	2	2	4
18	Психологияи шахс	10	4	2	4
19	Темперамент	8	2	2	4
20	Характер	8	2	2	4
21	Қобилият	8	2	2	4
	ҶАМЪАШ	186	50	52	84

Мӯхтавои дарсҳои назариявӣ

Таърих ва марҳилаҳои рушди психологияи умумӣ. Мавзӯ ва вазифаҳои илм. Ҳодисаҳои рӯхӣ, қонунҳо ва механизмҳои рушди рӯхӣ. Шахсият ва воқеият, робитаи шахсият ва ҷомеа, шахсият ва мавзӯ, дарки воқеият, таҳлили психологии ҷаҳон, пайдоиши рӯйдодҳои раванӣ, давраи синнусол, мундариҷаи таълимӣ, аҳамияти таърихӣ ва назариявии психология дар натиҷаи пешрафт дар ҷомеа.

Предмети фанни психология, вазифаҳои психологияи умумӣ.

Ташаккули таърихи рушди психология.

Психология ҳамчун илми табиӣ ва иҷтимоӣ. Марҳилаҳои асосии рушди мафҳуми мавзӯи психология. Рушди психология дар фалсафа. Психология ва пешрафти илмию техникӣ. Мушкилоти асосии психология. Нақши психология дар фаъолияти педагогӣ. Сохтори психология, нақши психология дар системаи психология.

Таърихи рушди психология. Марҳилаҳои рушди донишҳои раванӣ. Самтҳои асосии илмӣ ва мактабҳои психология (биологӣ, эволюсионӣ, генетикӣ, бисексуалӣ, маърифатӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ). Таърихи рушди илми психология дар Ёзбекистон. Самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти психологии муосир, истифодаи амалии донишҳои дар онҳо бадастомада.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Усулҳои таҳқиқоти психология.

Хусусиятҳои тадқиқот дар психология. Усулҳои таҳқиқоти психологӣ: мушоҳида, таҷриба, усулҳои психофизиологӣ, усулҳо, усулҳои дифференциалӣ, пурсиш ва пурсиш, тест, муқоиса, моделсозӣ ва омӯзиши натиҷаҳо. Истифодаи технологияҳои муосири компютерӣ барои таҳқиқоти илмӣ дар психология. Соҳаҳо ва шӯъбаҳои психология. Принципиҳои асосии психология, робитаи психология бо дигар фанҳо.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Ташаккули рӯҳии психика ва шуур.

Рушди филогенетикии рӯҳ, ҳассосият ва ҳассосият, табиати тропизм, рафтори ҳайвонот, марҳилаи ҳассос ва ҳислати он, марҳилаи эҳсосӣ ва характери он, марҳилаи зехнӣ ва характери он, марҳилаҳои рушди рӯҳ, мазмуни инстинкт, малака ва малака, рафтори зехнии ҳайвонот, вобастагии психик аз муҳит ва сохтори узвҳо.

Пайдоиш ва рушди рӯҳияи инсон. Дараҷаи инъикос дар шахс. Ташаккули тафаккур ва инкишофи он. Рушди онтогенияи рӯҳияи инсон.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Асоси психофизиологии рафтор.

Сохтор ва сохтори вазифаҳои баланди рӯҳӣ. Мулк ва тафаккур. Ақл ҳамчун омили фаъолияти рӯҳӣ ва рушд. Хусусиятҳои гендерии фаъолияти рӯҳӣ. Хулоса ва тавсияҳои амалӣ оид ба асосҳои психофизиологии рафтор.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Рафтори иҷтимоӣ.

Рафтори иҷтимоӣ (Хусусиятҳои алтруистӣ. Чалбкунӣ. Девиантӣ. Конформизм.) Омилҳое, ки ба рафтори иҷтимоӣ таъсир мерасонанд. Асоси психологии харитасозӣ. Хусусиятҳои гендерии рафтор. Технологияҳое, ки ба рафтори иҷтимоӣ таъсир мерасонанд. Идоракунии рафтори иҷтимоӣ. Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Хиссиёт ва эмоция

Мафҳуми хиссиёт. Асоси нейрофизиологии ҳолати руҳи. Эмоция ва хиссиёти инсон дар ҳайвонот. Назарияи хиссиёт (Чеймс-Ланг, Кеннон-Бард, С. Шахтер, Д. Зингер) Назарияи хиссиёт муосир (аз ҷониби Р. Саломон). Ифодаи ҳолати эҳсосӣ, шаклҳои дарк. Хиссиёти бузурге. Ҳолати руҳи. Давлат ҳамчун падидаи рӯҳӣ ва хусусияти он. Намудҳои ҳолати рӯҳӣ. Ҳолати эҳсосӣ. Концепсияи стресс ва фишори равонӣ, тавсифи стресс. Идоракунии стресс. Тавсифи умумии ҳолати рӯҳӣ ва сохтори он. Ғамгинӣ ва изтироб ҳамчун ҳолати эҳсосӣ.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Ирода

Мафҳуми Ирода. Хусусиятҳои умумии фаъолияти иродаи. Назарияҳо дар иродаи. Ирода амал хоҳад кард ва сохтори он. Идоракунии ва назорати Willow. Иродаи шахс. Хусусиятҳои инфиродии иродаи. Тарбияи иродаи.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Эҳсосот

Фаҳмиши умумии эҳсосот. Асоси нейрофизиологии эҳсосот. Таснифи эҳсосот, намудҳои эҳсосот, эҳсосот. Хулосаи асосҳои психологии ҳассосият ва ҳассосият. Конукияти эҳсосот.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Идрок

Концепсияи идрок ва дарк. Асоси нейрофизиологии дарк, хусусиятҳо ва қонуниятҳои он. Объектҳо ва замин, дар дарки фазогирӣ, пайдарҳамии дарк. Иллюзия ва галлюцинатсия дар дарк. Дарки вақт, ҳаракат ва фазо. Хулосаи асосҳои психологии дарк. Маслиҳати амалӣ.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Диққат.

Мафҳуми диққат..Асоси нейрофизиологии диққат. Намудҳои диққат, таваҷҷӯҳи ихтиёрӣ, диққати ихтиёрӣ, диққати ихтиёрӣ. Хусусиятҳои диққат, шиддат ва тақсимот, андозаи фокус, тақсими диққат, рушди инфиродӣ. Хулоса оид ба асосҳои психологии таваҷҷӯҳ. Маслиҳати амалӣ.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7

Хотира.

Мафҳуми хотира. Асоси нейрофизиологии хотир. Назарияҳои хотиравӣ. Намудҳои хотира, намудҳои фаъолият, намудҳои хотира, намудҳои хотираи мақсаднок ва намудҳои хотира. Равандҳои хотира, дар хотир доштан, дар хотир доштан, фаромӯш кардан. Усулҳои омӯзиши хотира. Хулосаи асосҳои психологии хотира Тавсияҳои амалӣ.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Хаёл

Мафҳуми хаёлот Равандҳои хаёлот Намудҳои хаёлот, хаёлот, хаёлотҳои эҷодӣ, хаёлотҳои ихтиёрӣ ва ихтиёрӣ, орзуҳо ва орзуҳои ширин. Сифати тасаввур, фарогирӣ ва тангии хаёлот, амиқ ва воқеияти хаёлот, мундариҷа ва қудрати хаёлот, хаёлот. Инкишофи хаёлот. Тавсияҳои мухтасари афсонавӣ.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Тафаккур

Фикр кардан. Мафҳуми тафаккур. Шинохти фикрӣ ва эҳсосӣ. Амалиёти тафаккур, намудҳои тафаккур, намудҳо. Назарияҳои психологӣ дар бораи тафаккур. Масъала ва усулҳои ҳалли онҳо. Хулоса дар заминаи психологии тафаккур Зехн ва эҷодкорӣ. Концепсия дар бораи эҷодкорӣ ва эҷодкорӣ. Назарияҳои зехнӣ ва эҷодкорӣ. Тафовути психологӣ дар соҳаи зехнӣ - мерос, гендер, фарҳанг, муҳит. Усул ва усулҳои андозагирии ақл. Ихтилол дар соҳаи зехнӣ. Хулосаи асосҳои психологии ақл ва эҷодкорӣ. Маслиҳати амалӣ.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Психологияи ғайолият

Мафҳуми ғайолият Сохтор, намудҳо. Структураи ғайолият. Экстроризация ва интериоризацияи ғайолият. Намудҳои асосии ғайолият.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Ҳавасмандӣ

Ҳавасмандӣ. Намудҳои ангезаҳо. Назарияҳои ангеза (А. Маслоу, А. Адлер, З. Фрейд). Усулҳои таҳқиқоти саҳроии ҳавасмандкунӣ. Хулоса оид ба асосҳои психологии ҳавасмандӣ Тавсияҳои амалӣ.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Мулоқот

Робита. Концепсия дар бораи муошират ва гуфтор, намудҳои иртибот. Аҳамияти муошират дар филогенетикаи инсон ва рушди онтогенетикӣ. Вазифаҳои иртибот. Муошират ва воситаҳои ғайримербали коммуникатсия, муошират ҳамчун ҳамкориҳои байнишахсӣ, коммуникатсияи фаҳмиши инсон, усул ва усулҳои иртибот Хулосаи асосҳои психологии муошират. Маслиҳати амалӣ.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Шахс.

Инкишофи шахсият, ташаккули шахсият; Механизми ҳимояи шахс. омилҳои таъсиррасон. Сохтори психологии шахсият. Назарияҳои шахсият (Гайзенк, З. Фрейд, К.Роджерс, А. Маслоу). Таърифи аломатҳои Худшиносии шахс. Худидоракуни ва худидоракунии. Усулҳои омӯзиши шахсият (мушоҳида, усулҳои пешбинӣ, саволномаҳо ва санҷишҳои амалӣ).
Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Фардияти инкишофи шахсият ва нақши онҳо. Темперамент

Хусусиятҳои фардият ҳамчун субъекти психологияи дифференциалӣ. Хусусиятҳои шахсият ва фардият. Таснифи хусусиятҳои фардӣ ва оқибатҳои он дар танзими рафтори шахсият. Ҳарорат. Дар бораи намудҳои ONF, назарияи Пол Павлов, назарияҳои муосир дар бораи темперамент.
Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Характер

Мушкилоти характер дар психология. Ташаккули хислат. Диморфизм ва фардият. Хусусиятҳои характер. Тарбияи характер. Маслиҳатҳо ва дастурҳо барои ташкили машқҳои амалӣ
Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Қобилият

Мафҳуми қобилият. Сифат ва дараҷаи микдори қобилият. Талант ва тарбияи вай. Намудҳои қобилият. Тарбияи қобилият дар қудакон.
Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

ТАКСИМОТИ СОАТИ МАЪРУЗА ФАННИ ПСИХОЛОГИЯИ УМУМИ

№	Номи мавзӯҳо	Маъ- руза
1	Предмети фанни психология. Ташаккули тарихи фанни психология.	2
2	Методҳои илми тадқиқоти фанни психология.	4

3	Ташаккульёби психика ва шуур.	4
4	Асоси психо-физиологии рафтор.	2
5	Психологияи рафтори иҷтимоӣ.	2
6	Ҳиссиёт ва эмоция.	2
7	Ирода	2
8	Эҳсосот	2
9	Идрок	2
10	Диққат	2
11	Хотира	4
12	Хаёл	2
13	Тафаккур	2
14	Интеллект ва креативнокӣ	2
15	Психологияи ғаъолият	2
16	Мотив ва мотивация	2
17	Мулоқот	2
18	Психологияи шахс	4
19	Темперамент	2
20	Характер	2
21	Қобилият	2
	ҶАМЪАШ	50

Дар машқҳои амалӣ донишҷӯён тарзи кор дар гурӯҳҳоро меомӯзанд, гояҳои худро баён мекунанд ва муаррифӣ мекунанд.

Мавзӯҳои тавсияшудаи дар машғулияти амали ва мундариҷаи онҳо;

Мақсад ва вазифаҳои фанни психология

Вазифаҳои психологияи умумӣ. Психология ҳамчун илми табиӣ ва иҷтимоӣ. Марҳилаҳои асосии рушди мафҳуми мавзӯи психология. Рушди

психология дар фалсафа. Психология ва пешрафти илмию техникӣ. Мушкилоти асосии психология. Нақши психология дар фаъолияти педагогӣ. Сохтори психология, нақши психология дар системаи психология.

2. Таърихи рушди психология. Таърихи рушди психология. Марҳилаҳои рушди донишҳои равонӣ. Самтҳои асосии илмӣ ва мактабҳои психология (биологӣ, эволюционӣ, генетикӣ, бисексуалӣ, маърифатӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ). Таърихи рушди илми психология дар Ёзбекистон. Самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти психологии муосир, истифодаи амалии донишҳои дар онҳо бадастомада.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Усулҳои таҳқиқоти психология

Хусусиятҳои тадқиқот дар психология. Усулҳои таҳқиқоти психологӣ: мушоҳида, таҷриба, усулҳои психофизиологӣ, усулҳо, усулҳои дифференциалӣ, пурсиш ва пурсиш, тест, муқоиса, моделсозӣ ва омӯзиши натиҷаҳо. Истифодаи технологияҳои муосири компютерӣ барои таҳқиқоти илмӣ дар психология. Самтҳо ва соҳаҳои психология. Принсипҳои асосии психология, робитаи психология бо дигар фанҳо.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Ташаккули психика ва шуур.

Рушди филогенетикии руҳ, ҳассосият ва ҳассосият, табиати тропизм, рафтори ҳайвонот, марҳилаи ҳассос ва ҳислати он, марҳилаи эҳсосӣ ва характери он, марҳилаи зеҳнӣ ва характери он, марҳилаҳои рушди рӯҳ, мазмуни инстинкт, малака ва малака, рафтори зеҳнии ҳайвонот, вобастагии психик аз муҳит ва сохтори узвҳо.

Пайдоиш ва рушди рӯҳияи инсон. Дараҷаи инъикос дар шахс. Ташаккули тафаккур ва инкишофи он. Рушди онтогенияи рӯҳияи инсон.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Асоси психофизиологии рафтор.

Сохтор ва сохтори вазифаҳои баланди рӯҳӣ. Мулк ва хушёрӣ. Рӯҳи равонӣ ҳамчун омили фаъолияти рӯҳӣ ва рушд. Хусусиятҳои гендерии фаъолияти равонӣ Хулоса ва тавсияҳои амалӣ дар заминаи психофизиологии рафтор.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Рафтори иҷтимоӣ.

Рафтори иҷтимоӣ (Хусусиятҳои алтруистӣ. Чалбкунӣ. Девиантӣ. Конформизм.) Омилҳое, ки ба рафтори иҷтимоӣ таъсир мерасонанд. Асоси психологии харитасозӣ. Хусусиятҳои гендерии рафтор. Технологияҳое, ки ба рафтори иҷтимоӣ таъсир мерасонанд. Идоракунии рафтори иҷтимоӣ.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Хиссиёт ва эмоция

Мафҳуми хиссиёт. Асоси нейрофизиологии ҳолати эҳсосӣ. Эмоция ва хиссиёти инсон дар ҳайвонот. Назарияи хиссиёт (Чеймс-Ланг, Кеннон-Бард, С. Шахтер, Д. Зингер) Назарияи эҳсосоти муосир (аз ҷониби Р. Саломон). Ифодаи ҳолати эҳсосӣ, шаклҳои дарк. Ҳиссиёти бузурге. Ҳолатҳои эҳсосӣ. Давлат ҳамчун падидаи рӯҳӣ ва хусусияти он. Намудҳои ҳолати рӯҳӣ. Ҳолатҳои эҳсосӣ. Концепсияи стресс ва фишори равонӣ, тавсифи стресс. Идоракунии стресс. Тавсифи умумии ҳолати рӯҳӣ ва сохтори он. Ғамгинӣ ва изтироб ҳамчун ҳолати эҳсосӣ.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Ирода.

Мафҳуми Ирода. Хусусиятҳои умумии фаъолияти иродаи. Назарияҳо оид ба иродаи. Ирода амал хоҳад кард ва сохтори он. Идоракунии ва назорати Willow. Иродаи шахс. Хусусиятҳои инфиродии иродаи. Тарбияи иродаи.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Эҳсосот

Фаҳмиши умумии эҳсосот. Асоси нейрофизиологии эҳсосот. Таснифи намудҳои эҳсосот, эҳсосот. Хулосаи асосҳои психологии ҳассосият ва эҳсосот. Конуниятҳои эҳсосот.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Идрок.

Фаҳмиши умумии идрок. Асоси нейрофизиологии идрок Таснифи намудҳои идрок. Хоссаҳои идрок. Феноменҳои идрок.

Диққат.

Мафҳуми диққат. Асоси нейрофизиологии диққат. Намудҳои диққат, таваҷҷӯҳи ихтиёрӣ, диққати ихтиёрӣ, диққати ихтиёрӣ. Хусусиятҳои диққат, шиддат ва тақсимот, андозаи фокус, тақсими диққат, рушди инфиродӣ. Хулоса оид ба асосҳои психологии таваҷҷӯҳ. Маслиҳати амалӣ.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Хотира.

Мафҳуми хотира. Асоси нейрофизиологии хотир. Назарияҳои хотиравӣ. Намудҳои хотира, намудҳои фаъолият, намудҳои хотира, намудҳои хотираи мақсаднок ва намудҳои хотира. Равандҳои хотира, дар хотир доштан, дар хотир доштан, фаромӯш кардан. Усулҳои омӯзиши хотира. Хулосаи асосҳои психологии хотира Тавсияҳои амалӣ.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Хаёл

Мафҳуми хаёлот Равандҳои хаёлот Намудҳои хаёлот, хаёлот, хаёлотҳои эҷодӣ, хаёлотҳои ихтиёрӣ ва ихтиёрӣ, орзуҳо ва орзуҳои ширин. Сифати тасаввур, фарогирӣ ва тангии хаёлот, амиқ ва воқеияти хаёлот, мундариҷа ва қудрати хаёлот, хаёлот. Инкишофи хаёлот. Тавсияҳои мухтасари афсонавӣ.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Тафаккур

Фикр кардан. Мафҳуми тафаккур. Шинохти фикрӣ ва эҳсосӣ. Амалиёти тафаккур, намудҳои тафаккур, намудҳо. Назарияҳои психологӣ дар бораи тафаккур. Масъала ва усулҳои ҳалли онҳо. Хулоса дар заминаи психологии тафаккур Зехн ва эҷодкорӣ. Консепсия дар бораи эҷодкорӣ ва эҷодкорӣ. Назарияҳои зехнӣ ва эҷодкорӣ. Тафовути психологӣ дар соҳаи зехнӣ - мерос, гендер, фарҳанг, муҳит. Усул ва усулҳои андозагирии ақл. Ихтилол дар соҳаи зехнӣ. Хулосаи асосҳои психологии ақл ва эҷодкорӣ. Маслиҳати амалӣ.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Психологияи ғайриҷамъият

Мафҳуми ғайриҷамъият Сохтор, намудҳо. Структураи ғайриҷамъият. Экстремизация ва интериоризацияи ғайриҷамъият. Намудҳои асосии ғайриҷамъият.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Ҳавасмандӣ

Ҳавасмандӣ. Намудҳои ангежаҳо. Назарияҳои ангежа (А. Маслоу, А. Адлер, З. Фрейд). Усулҳои таҳқиқоти саҳроии ҳавасмандкунӣ. Хулоса оид ба асосҳои психологии ҳавасмандӣ Тавсияҳои амалӣ.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Мулоқот

Робита. Консепсия дар бораи муошират ва гуфтор, намудҳои иртибот. Аҳамияти муошират дар филогенетикаи инсон ва рушди онтогенетикӣ. Вазифаҳои иртибот. Муошират ва воситаҳои ғайримеърабали коммуникатсия, муошират ҳамчун ҳамкориҳои байнишахсӣ, коммуникатсияи фаҳмиши инсон, усул ва усулҳои иртибот Хулосаи асосҳои психологии муошират. Маслиҳати амалӣ.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Шахс.

Инкишофи шахсият, ташаккули шахсият; Механизми ҳимояи шахс. омилҳои таъсиррасон. Сохтори психологии шахсият. Назарияҳои шахсият (Гайзенк, З. Фрейд, К.Роджерс, А. Маслоу). Таърифи аломатҳои Худшиносии шахс. Худидоракуни ва худидоракунии. Усулҳои омӯзиши шахсият (мушоҳида, усулҳои пешбинӣ, саволномаҳо ва санҷишҳои амалӣ).

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Фардияти инкишофи шахсият ва нақши онҳо. Темперамент

Хусусиятҳои фардият ҳамчун субъекти психологияи дифференциалӣ. Хусусиятҳои шахсият ва фардият. Таснифи хусусиятҳои фардӣ ва оқибатҳои он дар танзими рафтори шахсият. Ҳарорат. Дар бораи намудҳои ONF, назарияи Пол Павлов, назарияҳои муосир дар бораи темперамент.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Характер

Мушкилоти характер дар психология. Ташаккули хислат. Диморфизм ва фардият. Хусусиятҳои характер. Тарбияи характер. Маслиҳатҳо ва дастурҳо барои ташкили машқҳои амалӣ

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Қобилият

Мафҳуми қобилият. Сифат ва даражаи миқдори қобилият. Талант ва тарбияи вай. Намудҳои қобилият. Тарбияи қобилият дар қудакон.

Адабиёт А1, А2, А3, А4, А5, А6, А7; И1, И2, И3, И4, И5, И6, И7.

Тақсимоги соатҳои кори амалӣ дар мавзӯи "Психологияи умумӣ"

№	Номи мавзӯ	соат
1	<p>Мавзӯи психология</p> <p>Мавзӯ, вазифаҳои психологияи умумӣ.</p> <p>Психология ҳамчун илми табиӣ ва иҷтимоӣ.</p> <p>Марҳилаҳои асосии рушди мафҳуми психология.</p> <p>Рушди психология дар фалсафа.</p> <p>Психология ва пешрафти илмию техникӣ.</p> <p>Мушкилоти асосии психология.</p> <p>Нақши психология дар фаъолияти педагогӣ.</p> <p>Сохтори психология, нақши психология дар системаи психология.</p> <p>мухтасари нақш.</p> <p>Таърихи рушди психология.</p> <p>Марҳилаҳои рушди донишҳои равонӣ.</p> <p>Самтҳои асосии илмӣ ва мактабҳои психология (биологӣ, эволюсионӣ, генетикӣ, биевиоризм, маърифатӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ).</p> <p>Таърихи рушди илми психология дар Ёзбекистон.</p> <p>Хулосаи самтҳои асосии таҳқиқоти психологии муосир, истифодаи амалии донишҳои дар онҳо бадастомада. Маслиҳати амалӣ.</p>	2
2	<p><u>Усулҳои таҳқиқот дар психология</u></p> <p>Хусусиятҳои тадқиқот дар психология.</p> <p>Усулҳои таҳқиқоти психологӣ: мушоҳида, таҷриба, усулҳои психофизиологӣ, усулҳои клиникӣ, усулҳои дифференциалӣ, мусоҳиба ва мусоҳибаҳо, тест, муқоиса, моделсозӣ, омӯзиши кор.</p> <p>Маълумоти мухтасар дар бораи нақши технологияҳои компютери муосир дар гузаронидани таҳқиқоти илмӣ дар психология.</p> <p>Маслиҳати амалӣ.</p>	4
3	<p><u>Инкишофи психология ва шуур</u></p> <p>Асоси психофизиологии рафтор (системаи асабҳо. Нейронҳо. Майна.</p>	4

	<p>Системаи эндокринӣ. Генетика).</p> <p>Нақши системаи эндокринӣ дар бадани инсон ва рафтор.</p> <p>Асоси нейробиологияи хусусиятҳои рӯҳӣ ва ҳолатҳо.</p> <p>Instmkt. Мундариҷаи Instinkt.</p> <p>Таснифи инстинктҳо.</p> <p>Инъикоси рӯҳӣ.</p> <p>Нақши интиҳоби табиӣ ва ҷинсӣ дар назарияи таҳаввулотӣ.</p> <p>Эҳсосот ва ҳушёрӣ.</p> <p>Назарияи инстинкт В. В. Цеймс.</p> <p>Шаклҳои рафтори зеҳнии ҳайвонот.</p>	
5	<p><u>Асоси психофизиологии рафтор</u></p> <p>Назарияҳои инъикоси рафтор дар омӯзиши физиологӣ. Муҳити зист ҳамчун омилҳои фаъолияти рӯҳӣ ва рушд.</p> <p>Хусусиятҳои гендерии фаъолияти рӯҳӣ.</p> <p>Тавсияҳои ҷамъбасти ва тавсияҳо оид ба асосҳои психофизиологии рафтор.</p>	2
6	<p><u>Рафтори иҷтимоӣ</u></p> <p>Хусусиятҳои рафтории иҷтимоӣ (Хусусиятҳои алтруистӣ. Ҷалбкунӣ. Рафтори девонагӣ. Конформизм)</p> <p>Рафтори иҷтимоӣ - омилҳои, ки ба рафтор таъсир мерасонанд.</p> <p>Асоси психофизиологии рафтор</p> <p>Назарияҳои инъикоси рафтор дар омӯзиши физиологӣ. Муҳити зист ҳамчун омилҳои фаъолияти рӯҳӣ ва рушд.</p> <p>Хусусиятҳои гендерии фаъолияти рӯҳӣ.</p> <p>Тавсияҳои ҷамъбасти ва тавсияҳо оид ба асосҳои психофизиологии рафтор.</p> <p>Рафтори иҷтимоӣ</p> <p>Хусусиятҳои рафтории иҷтимоӣ (Хусусиятҳои алтруистӣ. Ҷалбкунӣ.</p>	2

	<p>Рафтори девонагӣ. Конформизм)</p> <p>Рафтори иҷтимоӣ - омилҳое, ки ба рафтор таъсир мерасонанд.</p>	
7	<p><u>Эмоция</u></p> <p>Мафҳуми эҳсосот. Асоси нейрофизиологии ҳолати эҳсосӣ. Эҳсосот ва ҳиссиёти инсон дар ҳайвонот.</p> <p>Назарияҳои эҳсосотӣ (Чеймс-Ланг, Кеннон-Бард, С. Шахтер, Д. Зингер)</p> <p>Назарияи эҳсосоти муҳолиф (аз ҷониби Р. Саломон).</p> <p>Ифодаи ҳолати эҳсосӣ, шаклҳои дарк.</p> <p>Ҳолатҳои эҳсосӣ.</p> <p>Таърифи стресс ва фишори равонӣ, тавсифи стресс.</p> <p>Идоракунии стресс.</p> <p>Тавсифи умумии ҳолати рӯҳӣ ва сохтори он.</p> <p>Тавсифи муҳтасари нақши фростастиа ва изтироб ҳамчун як ҳолати эмоционано.</p> <p>Ҳиссиёти бузурге.</p>	2
8	<p><u>Ирода</u></p> <p>Мафҳуми иродаи.</p> <p>Хусусиятҳои умумии фаъолияти иродаи.</p> <p>Назарияҳо оид ба иродаи.</p> <p>Ирода амал хоҳад кард ва сохтори он.</p> <p>Ирода ва назорати он.</p> <p>Иродаи шахс.</p> <p>Хусусиятҳои инфиродии иродаи.</p> <p>Хулосаи муҳтасар дар бораи психологии тарбияи ирода.</p> <p>Маслиҳати амалӣ.</p>	2
9	<p><u>Ин ошно аст. ҳассосият</u></p> <p>Фаҳмиши умумии ҳиссиёт.</p> <p>Асоси нейрофизиологии ҳиссиёт.</p>	2

	Таснифи ҳиссиёт, намудҳои ҳиссиёт, қонуниятҳо дар соҳаи зухурот. Шарҳи мухтасари нақши ҳулоса дар заминаи психологии ҳассосият ва ҳассосият. Маслиҳати амалӣ.	
10	<u>Фикр ва ҳаёл</u> Дарки дарки ман. Асосҳои нейрофизиологии дарк, хусусиятҳо ва қонуниятҳо. Объект ва замина дар дарк, ишора, ҳамоҳангии дарк. Иллюзия ва галлюцинатсия дар дарк. Дарки вақт, ҳаракат ва фазо. Ҳулосаи мухтасари асосҳои психологии дарк. Маслиҳати амалӣ.	2
11	<u>Диққат</u> Мафҳуми таваҷҷӯҳ. Асоси нейрофизиологии диққат. Намудҳои диққат, таваҷҷӯҳи ихтиёрӣ, диққати ихтиёрӣ, диққати ихтиёрӣ. Хусусиятҳои диққат, шиддат ва тақсимот, тамаркуз, тақсимоти диққат, рушди шахсӣ. Ҳулоса оид ба равонии таваҷҷӯҳ Тавсияҳои амалӣ.	2
12	<u>Хотира</u> Мафҳуми хотира. Асоси нейрофизиологии хотир. Назарияҳои хотиравӣ. Намудҳои хотира, намудҳои фаъолият, намудҳои хотира, намудҳои хотираи мақсаднок ва намудҳои хотира. Равандҳои хотира, дар хотир доштан, дар хотир доштан, фаромӯш кардан. Усулҳои омӯзиши хотира. Ҳулоса дар бораи асосҳои психологии хотира. Маслиҳати амалӣ.	4
13	<u>Ҳаёл</u>	2

	<p><u>Мафҳуми тасаввурот.</u></p> <p><u>Равандҳои хаёлот.</u></p> <p><u>Намудҳои хаёлот, хаёлот, хаёлоти эҷодӣ, хаёлоти ихтиёрӣ ва ихтиёрӣ, орзуҳо ва орзуҳои ширин.</u></p> <p><u>Сифати тасаввур, фарогирӣ ва тангии хаёлот, амиқ ва воқеияти хаёлот, мундариҷа ва кудрати хаёлот, хаёлот.</u></p> <p><u>Инкишофи хаёлот.</u></p> <p><u>Тавсияҳои мухтасари афсонавӣ.</u></p>	
14	<p><u>Ба андеша</u></p> <p><u>Мафҳум дар бораи андеша Фаҳмиш ва огоҳии эҳсосӣ.</u></p> <p><u>Амалиёти тафаккур, намудҳои тафаккур, намудҳо.</u></p> <p><u>Назарияҳои психологӣ дар бораи тафаккур.</u></p> <p><u>Мушкилот ва усулҳои ҳалли онҳо.</u></p> <p><u>Хулосаи мухтасари асосҳои психологии тафаккур.</u></p>	2
15	<p><u>Интелигенция ва эҷодкорӣ</u></p> <p><u>Концепсия дар бораи эҷодкорӣ ва эҷодкорӣ.</u></p> <p><u>Назарияҳои зеҳнӣ ва эҷодкорӣ.</u></p> <p><u>Тафовути психологӣ дар соҳаи зеҳнӣ - мерос, гендер, фарҳанг, муҳит.</u></p> <p><u>Усул ва усулҳои андозагирии ақл.</u></p> <p><u>Ихтилол дар соҳаи зеҳнӣ.</u></p> <p><u>Хулосаи асосҳои психологии ақл ва эҷодкорӣ. Маслиҳати амалӣ.</u></p>	2
16	<p><u>Психологияи ҷаҳолият</u></p> <p><u>Мафҳуми ҷаҳолият.</u></p> <p><u>Сохтори ҷаҳолият.</u></p> <p><u>Тавсифи мухтасари ҷорабиниҳои асосӣ (бозихо, омӯзишҳо ва ҷаҳолиятҳо) ва нақши онҳо.</u></p> <p><u>Маслиҳати амалӣ.</u></p>	2
17	<p><u>Ҳавасмандӣ ва ҳавасмандкунӣ</u></p> <p><u>Ҳавасмандӣ ва ҳавасмандкунӣ.</u></p>	2

	<p><u>Намудҳои ангезаҳо.</u></p> <p><u>Назариҳои ангеза (А. Маслоу, А. Адлер, З. Фрейд).</u></p> <p><u>Усулҳои таҳқиқоти саҳроии ҳавасмандкунӣ.</u></p> <p><u>Хулосаи мухтасари асосҳои психологии ҳавасмандкунӣ.</u></p> <p><u>Маслиҳати амалӣ.</u></p>	
18	<p><u>Робита</u></p> <p><u>Концепсия дар бораи муошират ва гуфтор, намудҳои иртибот.</u></p> <p><u>Нақши иртибот дар рушди филогенетикӣ ва онтогенетикии инсон.</u></p> <p><u>Вазифаҳои иртибот.</u></p> <p><u>Муоширати шифоӣ ва ғайрифербалӣ, коммуникатсия, ҳамбастагии фардӣ, усулҳои иртибот ва усули иртибот.</u></p> <p><u>Хулоса оид ба асосҳои психологии муошират Тавсияҳои амалӣ.</u></p>	2
19	<p><u>Шахс</u></p> <p><u>Мафҳуми шахсият.</u></p> <p><u>Инкишофи шахсият.</u></p> <p><u>Механизмҳои ҳифзи инфиродӣ. омилҳои таъсиррасон.</u></p> <p><u>Сохтори психологии шахсият.</u></p> <p><u>Назариҳои шахсият (Г. Айзенк, З. Фрейд, К. Рочерс, А. Маслоу).</u></p> <p><u>Худбаҳоидиҳӣ.</u></p> <p><u>Худидоракунӣ ва худидоракунии.</u></p> <p><u>Тавсифи мухтасари нақши усулҳои омӯзиши шахсӣ (мушоҳида, усулҳои пешбинӣ, саволномаҳо ва тестҳои амалӣ).</u></p> <p><u>Маслиҳати амалӣ.</u></p>	4
20	<p><u>Хусусиятҳои фардӣ ва нақши онҳо дар рушди шахсият</u></p> <p><u>Хусусиятҳои фардият ҳамчун субъекти психологияи дифференсиалӣ.</u></p> <p><u>Хусусиятҳои шахсият ва фардият.</u></p> <p><u>Таснифи хислатҳои шахсият ва нақши онҳо дар танзими рафтори шахсият. Ҳарорат. Дар бораи намудҳои ONF.</u></p> <p><u>Назариҳои ман Павел Павлов, назариҳои муосир дар бораи харорат.</u></p>	2

	<u>Имкониятҳои мутобиқшавӣ ба раванди эволюсионии ҳарорат.</u>	
22	Храктар 1 Мушкилоти характери психология. Ташаккули хислат. Акстентуастияи аломатӣ. Диморфизм ҷинсӣ ва хусусиятҳои психологии шахс. Мушкилоти психологии фарқияти ҷинсӣ.)	2
22	<u>Қобилият</u> <u>Қобилият ва қобилият.</u> <u>Сохтори қобилиятҳо, намудҳо.</u> <u>Намуди зоҳирӣ ва сохтори истеъдод.</u> <u>Маълумоти мухтасари хусусиятҳои инфиродии ташаккули шахсият ва нақши онҳо. Маслиҳати амалӣ.</u>	2
	Ҷамъ	52

Шакл ва мундариҷаи ташкилоти мустақили корӣ

Донишҷӯён ташвиқ карда мешаванд, ки ҳангоми таҳияи кори мустақил бо назардошти хусусиятҳои мушаххас аз шаклҳои зерин истифода баранд.

- омӯхтани бобҳо ва мавзӯҳои китобҳои дарсӣ ва дастурҳо;
- таҳияи варақаҳои тақсимоӣ;
- кор дар бахшҳо ё мавзӯҳои мушаххаси адабиёт;
- омӯзиши амиқи бахшҳо ва мавзӯҳои марбут ба корҳои илмию тадқиқотии донишҷӯён;
- машғулиятҳои таълимӣ бо истифодаи усулҳои фаъолино таълимӣ;
- ба донишҷӯён дар раванди эҷодӣ дар ҷараёни ҷаласаҳои назариявӣ ва амалӣ роҳнамоӣ кунад, онҳоро таҳлил кунад, онҳоро ба мустақилона кор кардан, машқҳо омӯзонанд;

- таҳлили эстетикӣ-идеологии асарҳои бадеӣ, ки дар матни асарҳои классикӣ кор мекунанд ва мушоҳидаи психологии ҷараёни адабӣ.

Мавзӯҳои тахминии кори мустақил:

1. Мавзӯи назария ва амалияи умумии психология
2. Усулҳои таҳқиқот дар психологияи муосир.
3. Асосҳои табиӣ ва илмӣ психология
4. Шабакаҳои психологияи муосир.
5. Тавсифи умумии психологии фаъолият
6. Ташаккули малака, маҳорат ва одатҳо
7. Ҳавасмандии асосӣ барои омӯзиши ҳавасмандӣ
8. Аҳамияти муошират дар рушди психологияи инсон
9. Ташаккули нутқ дар кӯдакон
10. Назарияҳои муосири омӯзиши шахсият.
11. Назарияҳои психологии диққат
12. Хусусиятҳои асосии диққат ва омӯзиши таҷрибавии онҳо.
13. Таваҷҷӯҳи хонандагонро инкишоф диҳед
14. Фаҳмиши умумии эҳсосот.
- Таснифи ҳиссиётҳо. Хусусияти дарк
16. Тасниф ва намудҳои ихроҷ.
17. Инкишофи хотира дар фаъолияти хониш.
18. Фарқиятҳои психологии инфиродӣ дар хотир.
19. Аҳамияти ҳаёлот дар бозии кӯдакон ва фаъолияти эҷодии калонсолон.
20. Рушди тафаккури кӯдакон дар ҷараёни муназзами таълим
21. Тавсифи психологии эҳсосот
22. Иродаи шахс ва сохтори онҳо.
23. Хусусиятҳои инфиродии шахс
24. Хусусиятҳои психологии семимрамма
25. Сохтор ва хосиятҳои тавсифӣ
26. Рушди иқтидор.

Эзоҳ: Тавсия дода мешавад, ки мавзӯҳои кори мустақилона аз рӯи миқдори соатҳои барои барномаи кории шӯъбаи илм ҷудошуда истифода бурда шаванд.

Меъёрҳои баҳодихии дониши донишҷӯён аз «Психологияи умумӣ»

Арзёбии дониши донишҷӯён аз "Психологияи умумӣ" Бо фармони Вазири маълумоти олий ва миёнаи махсуси Ҷумҳурии Ўзбекистон аз 9 августи соли 2018 № 19-2018 тасдиқ шудааст РСС Ўзбекистон.

Назорати дониши донишҷӯён аз рӯи ин фан тавассути назорати фосолавӣ ва ниҳой гузаронида мешавад.

Дониши донишҷӯён бар меъёрҳои зерин асос меёбад:

Вақте ки донишҷӯ қодир аст ҳукмҳо ва тасмимҳои мустақил қабул кунад, эҷодкорона фикр кунад, мустақилона андеша кунад, чизеро, ки меомӯخت, ба кор барад, моҳияти ин мавзӯро донанд, бидонанд, изҳор кунад ва дарк кунад. - 5 (аъло);

Донишҷӯ мустақилона мушоҳида мекунад, донишҳои бадастовардaro татбиқ мекунад, мефаҳмад, медонанд, моҳияти мавзӯ (ҳо) -ро ифода мекунад ва ҳангоми фаҳмидани мавзӯ 4 (баҳои) хуб дорад;

Донишҷӯ қодир аст, ки донишҳои бадастовардaro дар амал татбиқ кунад, дарк кунад, бидонанд, изҳор кунад ва тавзеҳ диҳад, ки моҳияти мавзӯ (ҳо) ва 3 (баҳои қаноатбахш) ҳангоми фаҳмидани мавзӯ (мавзӯ);

Донишҷӯе, ки барномаи илмиро нагирифтааст, моҳияти мавзӯро намефаҳмад ва дар сурати фаҳмидани ин мавзӯ баҳои 2 (ғайриқаноатбахш) дода мешавад.

Ҷадвали баҳодихӣ аз 5 ҳоли ва ба 100 балла

5 холи шкала	100 балла шкала	5 холи шкала	100 балла шкала	5 холи шкала	100 балла шкала
5,00 — 4,96	100	4,30 — 4,26	86	3,60 — 3,56	72
4,95 — 4,91	99	4,25 — 4,21	85	3,55 — 3,51	71
4,90 — 4,86	98	4,20 — 4,16	84	3,50 — 3,46	70
4,85 — 4,81	97	4,15 — 4,11	83	3,45 — 3,41	69
4,80 — 4,76	96	4,10 — 4,06	82	3,40 — 3,36	68
4,75 — 4,71	95	4,05 — 4,01	81	3,35 — 3,31	67
4,70 — 4,66	94	4,00 — 3,96	80	3,30 — 3,26	66
4,65 — 4,61	93	3,95 — 3,91	79	3,25 — 3,21	65
4,60 — 4,56	92	3,90 — 3,86	78	3,20 — 3,16	64
4,55 — 4,51	91	3,85 — 3,81	77	3,15 — 3,11	63
4,50 — 4,46	90	3,80 — 3,76	76	3,10 — 3,06	62
4,45 — 4,41	89	3,75 — 3,71	75	3,05 — 3,01	61
4,40 — 4,36	88	3,70 — 3,66	74	3,00	60
4,35 — 4,31	87	3,65 — 3,61	73	Аз 3,0 кам	Аз 60 кам

Таъминоти иттилоотӣ ва методологии барнома

Ҳангоми таълими фанни мазкур усулҳои муосири таълим, технологияҳои педагогӣ ва иттилоотӣ-коммуникатсионӣ истифода мешаванд:

- лексияҳо дар бораи илм, усулҳои муносири таълими ба монанди "Лексияи мушкилӣ", "Кластер", "Ҳамлаи ақл", намоиши мултимедияи электронии мултимедиявӣ;
 - Технологияҳои педагогии тафаккури гурӯҳӣ, озмунҳои гурӯҳҳои хурд дар дарсҳои амалӣ аз рӯи усулҳои психология, равандҳои психологӣ, хусусиятҳои инфиродӣ, ташаккули шахсият, таълим;
 - Усулҳои шахсият, фаъолият, муошират, синну сол ва психологияи педагогӣ
- Машқҳои амалӣ истифодаи технологияҳои педагогӣ аз қабилӣ "Charxpalak", "Bumerang", "Zincwein", "Т-схема" мебошанд.
-

Рӯйхати агентҳои дидактикӣ оварда шудааст.

- Таҷҳизот ва асбобҳо: тахтаи электронӣ - Hitachi, LCD-монитор, нишондиҳандаи электронӣ (тир).
- Версияҳои видео-аудио: сабткунандаи видео ва аудио, микрофон, баландгӯякҳо.
- Воситаҳои компютерӣ ва мултимедиявӣ: компютер, проектор Dell, DVD, Веб-камера, Видео (дурахшон).

Адабиётҳои истифодашуда

1. Дэвид G. Myers. "Психология" Мичиган ИМА: Ноширони сазовор: 2011.
2. Рубинштейн С.И. Психологияи асосӣ. - Spb: Питер, 2007.
3. ГГ Ананев. Человек чӣ гуна бояд ин корро кунад. –Л: Изд.ЛГУ., 1968
4. Р.К. Анохин. Izbrannye trudy. Filosofskie Aspector Системаи функционалӣ.-М.: Наука, 1978
5. П.П. Блонский. Памят и мишление.-SPB Питер, 2001
6. А.А. Бодалов. Личность и очищение..Изб.тр.-М.: Педагогика, 1983
7. А.А. Бодалов. Vospriyatie i ponimanie cheloveka chelovekom. -М.: Изд.МГУ, 1982

- 8.Л.И.Бойович. Личность и эйо формирование в детском возрасте психологические исследование.-М .: Проспект, 1968
9. В.Вунт.Введение психология.-SPB.КомКнига, 2007
10. Л.С.Выгодский. Собр.соч .: V 6 tomax.-М .: Педагогика, 1983
11. П.Я Галперин. Лексия дар психология.-Мақтаби Высшая, 2002
12. А.Н.Лионтев. Масъалаи razvitiepsikiki.-М .: MGU, 1981
13. Б.М. Теплов. Избранные трудй.-М .: Пелагогика, 1985
14. А.А.Ухтомский. Доминанта.-SPB. Петр, 2002
15. Р.М. Чейкобсон. Психологияи Чувств ва Ҳавасмандй.Воронеж .: МОДЕК, 1998
16. Иванов И., Зуфарова М. "Психологияи умумй". ОМФ 2008. 2008.
17. Ф.Ҳайдаров, Н.Халилова. "Психологияи умумй". Т .: Хучандии нашрияи бренди «Илм ва технологияҳо»: 2009.
18. Г.Газиев. Психологияи умумй.Т.0z.FMJ., 2010
- 19.Гозиев.Ф. "Психологияи онтогенез" .- Т .: Ношир. 2012с
20. З.Нишонова ва дигарон Психологияи рушд Психологияи педагогй. Т.0z.FMJ., 2018
21. Ш.Дусмухамедова ва дигарон. «Психологияи чавон ва педагогй», ДДОТ, 2013.
22. З.Нишонова ва дигарон. "Хидмати равонй" .Т. "Бадан ва технология" 2014

Адабиёти иловагй:

- 1.Климов Е.А. «Психологияи таҳсилоти умумй». - Spb., Питер, 2001
2. Маҳсудова М.А. Психологияи муошират. Т. 2006
- 3.НемовП.К. Психология. Мард: Владос, 2003. 1-2.
4. Беморхонаи психологии Фридман Р.М. Книга для тех, кто любит детей. - Мард: ИТС Sphere, 1999.
- 5.Шелихова Н.И. Техникаи педагогй. - М .: Чустучӯ: "Институти психологияи амалй", 1998 ..
- 6.Радугина А.А. Педагогика ва психология. - М. 2007.

7. Сафаева Н.С., Мираширова Н.А., Одилова Н.Г. "Назария ва амалияи психологияи умумӣ": китоби дарсӣ. –Т .: Донишгоҳи давлатии Низомӣ, 2013.

Захираҳои омӯзиши электронӣ

1.<http://books.google.co.uz/books/S.K.Mangal>

2.www.tdpu.en

3.www.омузгор.хомӯш

4.www.зарари.Uz

5.www.lex.uz;

6.www.bilim.uz:

7.www.eov.uz:

Мавзӯ: ПСИХОЛОГИЯ ҲАМЧУН ФАН, МАҚСАД ВА ВАЗИФАҲОИ ФАН

Нақша:

1. Фанни психология чиро меомӯзад?
2. Маълумот дар бораи психика. Таърифи илмии психика ва омилҳои тарақиёти он.
3. Маълумоти мухтасар аз таърихи омузиши психология.
4. Таърифи шуур ва психика; Муносабати байни онҳо.
5. Аҳамияти амали ва назарии фанни психология.

ИБОРАҲОИ ТАКИЯГОҲ:

Психология, психика, асаб, шуур, дарки ҳасти. Психология - фаннест, ки руҳияти инсонро меомӯзад. Психика мажмуаи жараёни руҳии одам. Асаб асоси моддии ҳаёти руҳии одам. Асаб - асоси моддии ҳаёти руҳии одам. Шуур нуқтаи баланди тараққикардаи психика ҳасти дунёи моддии ихотакардаи шахс. Дарксози - ҳодиса ва воқеаҳо, чизҳои ҳастии моддики дар майнаи сари одам нақш бастааст.

Калимаи психология аз забони юнони гирифта шуда, аз ду қисм *psyche* ва *logos* иборат аст. *Psyche* - рух, жон буда, *logos* маънои илм, фан, таълимотро медиҳад, яъне, фан дар бораи рух ва жонро мефаҳмонад.

Бояд таъкид кард, ки психология низ чун фанҳои философия, физиология, геометрия, география, таржима карда намешавад. Зеро психология-фанни дар бораи рух ва жон баҳскунада нест. Аз ин рӯ шахс ҳамаҷо ба баъзе одамон наздик мегирад ва аз баъзеашон дури меҷҳад.

Инсон ба воқеаву ҳодисаҳо, факту рақамҳои гуногун, предметҳо дар муносибати як хела намешавад. Аксари онҳо шахсро ба фикр кардаи водор месозад ба ҳаяжон меоянд, завқ мекунанд, нисбат ба баъзеашон бошад, бепарво мешавад.

Аксар таассурот ба шахс ҳузуру ҳаловат мебахшад, руҳашро болида созад баъзеашон таъсири нохуш мерасонад, ба вай саргузашт руҳии гуногунро ва вужуд меорад. Рафтори ноҷҳа баъзе шахсҳо ба дигарон ҳисси баръакси (антипатики)-ро ба вужуд оварда, асаби месозад.

Фазилатҳои инсониву ахлоқи баланди, аъзоёни ҷамъиятамон аз меҳнатдисти, инсонпарвари, байналмилли, фидокорони роҳи бахт - саодат, ҳалолӣ, ростгӯӣ, хоксори, барин сифатҳо муайян карда метаавад. Инсон дар муҳити худ зиндагӣ карда барои қонеъ гардонидани эҳтиёж мекӯшад. Аз муҳити атроф ҳар гуна ахборот қабул мекунад ва худро барои ба он мувофиқ сози ҳаракат менамояд. Образҳои реал дар дунё буда дар майнаш бошуурона шакл мегиринад, ба ҳамин нигоҳ карда дар бораи дар ҳамин муҳит чӣ тавр ҳаракат карданадро, ба ин ё он воқеа чӣ тавр муносибат карданро ба нақша мегирад.

Мақсадҳои дар наздаш гузоштаро бо натиҷаҳои ҳаракаташ тоқазо мекунад, ҳолати эмотсионали ҳисси қалонро аз сар мегузаронад. Роҳҳои дуруст кардани хато ва камбудииҳои фаъолияти ҳаёташро меҷӯяд. Дар бораи он фикр мекунад, ба ҳаяжон меояд. Баъзан худдори накарда ба руҳафтадаги дучор мешавад. Ниҳоят худашро дошта мегирад ва барои ба мақсад расидан ҳамаи қуваашро сарф мекунад.

Ҳамаи ин ҳолатҳо фаъолияти психикии шахс ҳисоб меёбад. Қонунҳои фаъолияти психикиро омӯзананда, фанни психология мебошад.

Муаммоҳои фанни психология гуногун буда, ҳа аввало муайян кардани қонуни асосии фаъолияти психики, роҳҳои ривожёбии онҳо, дар асоси жараёни психики чӣ тавр будани механизм, масъалаҳои дигаргуншавии жараёнҳоро меомӯзад. Психология танҳо чӣ тавр ба рӯёб баромадани фаъолияти психикиро наомӯхта, инчунин идора карданро ҳам дар асоси илми меомӯзад. Барои ҳамин ҳам психологияи илми дар байни дигар предметҳои омӯхташаванда фанни асосӣ ба ҳисоб рафта бо ривож ёфтани ҷамъият аҳамияташ зиёд шуда, боз ҳам такмил меёбад.

Ҳолатҳои ҳиссии ба воситаи ва таъсири гуногун мазмун пайдошаванда, намудҳои гуногуни ҳаётамон буда, ҳамаи онҳоро фанни психология, аз ҷумла психологияи умумӣ меомӯзад. Ҷамъи ҳолатҳои руҳии одам, ки ба воситаи муносибати бо таъсири муҳити беруна пайдо мешавад, психика номида мешавад.

Психика аз забони юнони гирифта шуда, маънояш психикос - (руҳӣ, оид ба жон) мебошад, вай дар материяи зиндаи ба дараҷаи баланд ташкил шуда, олами объективии майсаи сар дар формаи ҳиссиёт, идрок, тасаввур, хотира, ҳаракати иродави акс мегардад.

Дар таърихи психология оиди пайдоиши проблемаи психика якқатор фикрҳо мавҷуд аст. Яке аз онҳо назарияи “антропсихизм” буда дар

таърихи философия ба номи Декарт вобаста аст. Моҳияти ин назария дар он, ки вай пайдоиши психикаро бо пайдоиши одам вобаста мекунад ва Ғояи фақат дар одам мавҷуд будани психикаро пеш мебарад. Ин ба проблемаи пайдошавии психика яктарафа назар кардан аст.

Дар таърихи психология дар бораи психика боз фикрҳои гуногун ҳафт. Дар давоми асрҳои дурудароз дар бораи психика (ҳаёти руҳи) ва пайдоиши он, ба масъалаҳои тараққиёти он аз нуқтаи назари гуногун наздик шуда омаданд. Якчанд миллиард сол пеш дар асоси материяи неорганик ба (бечон) материяи (жондор) органикӣ ба вуҷуд омад. Дар жараёни даври таърихи дур организми зинда ривож ёфта, аз хужайраи одди то марӯилаи оли- тараққиёт инсонро аз сар гузаронидааст.

Тараққиёти психика ҳаракат ва дигаргуншавӣ мебошад. Философҳои қадима ривожёбии ҳодисаҳои руҳиро ба таври гуногун талқин карда омаданд, вайро ба қувваи илоҳӣ вобаста карда, барои фаҳмондаи ҳаракат мекарданд. Масалан: философи юнон грек Фалес (солҳои 624-547 пеш аз мелоди эра) ҳаётии руҳи одамро ба шакли буқ тасаввур мекунад ва дар асоси он об истодааст, мегӯяд. Анаксимен бошад, (588-525 пеш аз мелод) манбаи ҳаёти руҳиро ҳаво мешуморад. Гераклит (544-488 пеш аз мелод) манбаи ҳаёти руҳиро оташ гӯён тарқиб мекунад.

Намояндагони машҳури философияи қадима Сукрот (469-399) ва Платон (427-347) ҳам дар бораи психикаи инсон, ҳаёти руҳи тамоман дигар назарияро пеш меронад. Ба фикри онҳо тана ва жон қисмҳои дигар-дигаранд. Жон дар танаяи инсон аз дунёи “идеал” мебарояду пас аз вақти муайян бо ба дунёи дигар гашта меравад.

Философи машҳур Демокрит бошад (460-370) организми одам аз атомҳо ташкил ёфта, руҳи вай аз атомҳои майда иборат мегӯяд. Дар бораи таърихи психика ва тараққиёти вай ба ғайр аз фикрҳои болои боз бисёр фикрҳо мавҷуд аст.

Дар талқини ҳодисаҳои психикиро дар нуқтаи назари материалисти хизмати философи грек Аристотел (384-322) калон аст.

Аристотел аз философҳои қадима аввалин шуда ба психология чун фанни алоҳида назар карда, ба ҳодисаи психики аз нуқтаи назари материалисти нигоҳ кард. Дар асарҳои ҳ “Этика”, “Риторика”, “Метафизика”, “Таърихи ҳайвонҳо” дар бораи ҳодисаҳои психики фикрҳои гуногун мавҷуд аст. Асари ҳ “Дар бораи жон” дар таърихи психология асари аввалини пурра психологи аст.

Аристотел фикрҳои мавжудаш оиди психологи, аз жумла устодаш Платонро таҳлил кардааст.

Дар таълимоти психологии Аристотел проблемаи муносабаги байни руҳ ва тана мавқеи муҳим дорад. Ӯ мегӯяд, ки “руҳ” мувофиқи табиати худ асоси ҳукмрон буда, тана бошад табеи он. Формат нисбат ба материя чи хел бошад, руҳ ҳам нисбат ба тана ҳамон тавр аст. Вай (руҳ) ба ҳаёт маъно ва равия медиҳад, таъсир мерасонад ва ба ҳаракат мебарорад. Руҳ манбаъ ва сабаби танаи зинда аст.

Ғояи асосии таълимоти оиди муносибати руҳ ва тана аз он иборат, ки аз нуктаи назари илми ба руҳ ва тана дар алоҳидаги назар кардан нодуруст буда, руҳро аввалин, манбаи тана гуфтан ба ҳақиқат рост намеояд. Ин гуна камбудихои жузъи таъсири муҳит ва шароити давраи зиндагии Аристотел мебошад.

Фикрҳои дар бораи ҳодисаҳои психикии гуногун Аристотел ба фани ҳозираи психология ҳам аҳамияти назари дорад. Фикрҳои ӯ дар бораи ҳиссиёт, ҳаракатҳои иродави, тафаккур, тасаввур ва дигар ҳодисаҳои психики далели ин фикрҳост.

Пас аз Аристотел ҳам Фикрҳои гуногуни философҳо дар бораи психология баён карда шудааст.

Ба фикри Эпикур (соли 342-271 то эраи моҳ) руҳ жисми нозуке, ки ба тамоми организм паҳн шудааст, вайро Ғайри жисми гуфтан чизи беҳуда аст.

Дар асрҳои миёна дар Шарқ ва Ҳарб таълимоти Аристотел дар бораи психология ҳукмрон шуд. Ин таълимот баъдтар метафизик ё психологияи ратсионали номида шуд. Сабаби метафизик номида шудан дар он, ки дар ин таълимот руҳ асосан чизи Ғайрижисми шуморида мешавад. Методи тафтиши он аз мулоҳизаи хушқу холи иборат буда, барои аз таҷриба жудо буданаш бо нами ратсионалистикӣ ҳам истифода шуд. Дар бораи моҳият, қувва ба муносибати бо тана, масъалаи тақдир вафоти тана мутафаккирони асрҳои миёна мулоҳизаҳои гуногун баён кардаанд, аммо ба Фикрҳои Платон ва Аристотел ягон хел навигари дароварда натавонистанд.

Дар назариёти психологии асрҳои миёна Фикрҳои соҳаи психологии мутафаккирони машҳури Осиёи Миёна Фароби, Беруни ва Ибн Сино аҳамияти муҳим соҳиб аст.

Халқҳои Осиёи Миёна дар қатори дигар ҷанҳои дунёви дар соҳаи психология низ ба мероси бой соҳиб мебошанд. Намояндагони баркамолӣ халқамон, мутафаккирони номдори ба рӯи ҷаҳон шинохта шуда, олим ва шоирон дар талқини ҷараёни руҳии инсон барои замонаи худ фикрҳои пеш қадам додаанд. Аз ин мутафаккирон фикрҳои соҳаи психологии Фаробӣ, Ибн Сино ва Беруниҳо дар таърихи милли, психологи ва давраи ҳозираи мустақили аҳамияти калон доранд.

Ҳаёти мутафаккирони мо, ки дар асрҳои 9-11 эҷод кардаанд ба давраи дар Осиёи Миёна, умуман Шарқи Миёна ва дур ҳангоми пурзҳр шудани зиддиятҳои иқтисодӣ ва сиёсӣ, муборизаи байни табақаҳои гуногуни иҷтимоӣ, зиддияти равишҳои гуногуни Ғояҳо дуруст омадааст.

Дар ин давраҳо чун дар соҳаҳои дигари ҳаёт дар талқини руҳи инсон (психика) байн равиш ва гурӯҳҳои гуногуч байнашон муборизаи шадид мерафт. Эҷоди илмӣ мутафаккирони Осиёи Миёна равиши материалистиро боз ҳам барои ривож додан, мустаҳкам кардан аҳамияти алоҳида касб кард.

Назариёти АбуНаср Фаробӣ (874-950) дар соҳаи психология бо фикрҳои фалсафиаши мустаҳкам вобаста аст.

Фаробӣ дар бораи материя фикр ронда, онро барои ташкил намудани асоси ҷиз ва ҳодиса, санитар барои ривожӣ мустақили он буданаширо барои исбот намудан ҳаракат кард. Ба фикри ӯ материя-ибтидоӣ моддӣ ҷизҳои реали аст.

Ин ибтидо аз чор элемент иборат аст:

1. замин, хок
2. об
3. ҳаво
4. оташ

Инҳо субстансияи содда буда, хусусиятҳои онҳоро нишон медиҳад.

- оташ - гарми

- ҳаво - аз як ҷои ба дигар ҷои дитар тез паридан

- об - хунуки

- хок - сахти

Фароби ба хулоса омад, ки субстансияҳои содда ба вужуд меояд. Субстансияҳои мураккаб худ аз худ ба вужуд наомада, балки дар ривож ёфтани он ба хус хос қонуният мавҷуд нест гҳён фикр меронад.

Ба фикри фароби дар якшавии субстансияи содда аввало минералҳо-жисмҳои Ғайри органики ба вужуд меояд, пас аз он ҳайвонот ва ниҳоят марӯилаи олии ривожёбии жисмҳои одам-инсон ба вужуд меояд.

Олим хусусиятҳои хоси растани, ҳайвон ва инсонро қувват менамад ва онро ба се тақсим мекунад:

1. қуввати сабзидан
2. қуввати ҳайвони
3. қуввати инсони

Фикрҳои Фаробиро дар бораи қувватҳо бо терминологияи замона гирем:

1. Қуввати сабзиш - ин жараёнч биологӣ буда, ба ҳамаи организмҳои зинда тааллуқ дорад.

2. Қуввати ҳайвони - жараёни психикӣ физиологӣ буда, ба ҳайвонҳо ва инсонҳо хос аст.

3. Қуввати инсони - ин жараёни ақли, интеллектуали буда, фақат хоси инсон аст.

Фароби материяро нисбат ба шакл якумин мешуморад, чунки материя асоси моддӣ чиз, мазмуни он аст, шакл бошад, сохти модда аст. Аз ана ҳамин фикри умумфалсафи омада баромада, олам масъалаи муносибатҳои байни қувватҳои руҳӣ ва организми инсонро барои равшан кардан ҳаракат мекунад. Организми одам ва қуввати руҳӣ дар муносибатҳои мобайни чун материя ва шакл алоҳида - алоҳида зиндаги карда наметавонад, ин ба организм вобаста аст.

Фароби дар асараш “фикрҳои аҳолии шаҳри идеали” таълимоти дар бораи жараёнҳои руҳиро асоснок қунонида мегӯяд:

Ба инсон баробари таваллуд шудан қуввати аввалини озуқадиҳанда пайдо шуда, бо ёрии вай инсон ҳӯрок меҳӯрад, дуюм - қувваи фаҳмиш пайдо шуда, бо ин қувват инсон хунуки, гармиро ҳис мекунад. Сеюм ҳаёл қувваташ буда, тимсолҳои ҳиссан қабулшударо тартибан функсияи камбинатсияро

ижро мекунад. Чорум - қуввати ақли ба вужуд омада бо ёрии он инсон бошуурона ва абстракт фикр меронад, доир ба санъат ва фан ба илм соҳиб мешавад, бо чизҳои ақлаш мерасидаги машғул мешавад, қобилияти зеборо аз бозеб жудо кардан пайдо мекунад.

Фароби қувватҳои руҳии инсонро ба ду тақсим мекунад: қувватҳои беруна ва дохили. Намудҳои онҳоро нишон медиҳад ва ба инҳо тафсиҳ медиҳад:

Қувватҳои беруна:

1. эҳсоси пўст
2. эҳсоси таъмфаҳми
3. эҳсоси донишҷӯӣ
4. эҳсоси шунавоӣ
5. эҳсоси биноӣ

Таъкид карда мешавад, ки ин 5 намуд дар натиҷаи таъсири беруна ба воситаи органҳои ҳис кардан ба вужуд меояд. Инҳо ҳам ба инсон, ҳам ба ҳайвонҳо хос мебошад.

Қувватҳои дохили:

1. Хотира - қуввати тасаввури
2. Қуввати ҳаёл
3. Эҳсос - қуввати эмотсия
4. Қуввати нуқт
5. Қуввати фикрропин мантиқи

Ҳаёл кардан ва гап задан, фикр рондан қуввати ақло фароби фақат ба инсон хос гуфта дуруст фаҳмидааст. Инсон бо ҳамин қувват ва қобилиятҳояш аз олами ҳайвонот тамоман фарқ мекунад.

Аз ин рӯ, ки олим психикаи одам ва ҳайвонро аз як тараф умумӣ аз дигар тараф фарқ карданаҷро дуруст фаҳмидааст.

Ба вужуд омадани психика ба дунёи беруна вобаста буданаш, организми одам ба тамоми ҳодиса ва чизҳо гардониданаҷро фаҳмид ва таъкид кард, ки ҳар як жараёни психики асосӣ модди доштанаст, фароби дар

ин масъала дар позисияи илми меистад. Хусусан, дар бораи органҳои ҳиссии инсон ва вазифаҳои ҳар яки онҳо, таассуроти аз муҳити беруна гирифташро ба марказ расонида, марказ онҳоро умумӣ гардониданаш фикрҳои мукамал мекунад. Лекин ҳа механизми анатоми -физиологии ҳисро фаҳмида натавонист.

Ба фикри фароби маркази организми одам дил мебошад. Чунки дил тамоми тана ва аъзоҳои онро бо хун таъмин мекунад, хун ба воситаи дил ба тамоми организм паҳн мешавад. Маркази дуюм майна мебошад. Майна ҳам бо худ зинда буда, аз ин сабаб ба дил итоат мекунад, яъне аз дил хун мегирад. Лекин баробари ин ҳамаи организм ва аъзоҳои он роҳбари мекунад, онҳоро ба мӯтадили маълум нигоҳ дошта меистад.

Ин таъминот ба фикри Аристотел, ки дил маркази ягонаи идора кунандаи аъзоҳои организми одам гуфта буд, зид буда, ба ин масъала аз нуқтаи назари илми наздик шудан аст.

Олими забардасти даври худ Ибн Сино (980-1057) дар мероси илми худ масъалаҳои психология эътибори калон додааст. Ӯ олимони аз худаш пешгузашта - фароби, ал-қонун, ар-Розий ва дигаронро хуб омӯхта таълимоти соҳаи психологияи онҳоро мукамал аз худ кард ва ҳатто ки асарҳои махсус ҳам навишт. Аз жумла, “Дар бораи жон”, “Китоби таъбири хоб”, “Қонунҳои тиб”, “Китоби шифодиханда”, “Донишнома” барин асарҳояш барои ҳалли муаммоҳои соҳаи психология ҳаракат кардааст.

Барои бо масъалаи психология машғул шудани Сино яқум омӯхтани асарҳои олимони мамлакатҳои шарқ, фикрҳои оригинали дар барои ин соҳа, дуюм таъсири олим ва файласуфҳои дунёи қадим роли калон бозидааст. Хусусан Аристотел дар фалсафаи Сино “Муаллими аввалин” буд. Ӯ бо асари Аристотел “Дар бораи жон” хуб шиносбуд, сеюм дар қори соҳаи медитсинаи олим барои омӯхтани системаи нерв, физиология ва анатомияи одам ва дар ҳамин асос ҳар гуна бемориҳо даво кардан, донишҷӯи хусусиятҳои психикаи онҳо зарур буд, чорум ҳа фаҳмид, ки барои авлоди наврасро хонондан, тарбия кардан ва масъалаи онҳоро дуруст ҳал кардан ба психология муроҷиат кардан, аз онҳо истифода бурдан заруриашро фаҳмида буд.

Таълимоти соҳаи психологияи Ибн Сино асосан ба характери илми соҳиб буд, ин дар фаҳмонидани процесҳои биологии ҳаётии организми зинда равшан намоён шуд.

Олими бузург дар рисолаҳои соҳаи психология доир ба кадом масъала кори илми тадқиқоти набарад, аввало таъкид мекард, ки объекти санҷидашуда мавҷуд ё не аниқ қардан лозим аст.

Олим нишон медиҳад, ки агар ҳар гуна чиз ва ҳодиса бо сабаби беруна ёки дохила ба ҳаракат меомада бошад, аз ин мебарояд, ки барои зиндаги ва ҳаракати инсон ҳам ягон сабаб буданаш лозим, яке аз ин сабабҳо “қувватҳои руҳи” мебошад.

Ибн Сино чун Аристотел ва Фароби танаи одам ва “қувватҳои руҳи” чун материя ва шакл аз якдигар жудонашаванда буданашро таъкид мекунад.

Ибн Сино таъкид мекунад, ки психика чизи хоси ҳайвонҳо ва инсонҳо буда, психикаи ҳайвонҳо ба характери инстинктив соҳиб буда, инсон бошад зоти фикр мекардаги, бошуур мебошад.

“Инстинкт” - меғӯяд меғӯяд олим, қувватест, ки дар шуури ҳайвон бемантиқ ба вужуд меояд. Дар фикркунии бешуур ва мантиқи майна маркази асоси буданашро фаҳмид ва майна суратҳои ҳис мешударо идрок мекунад ёки нигоҳ медорад, суратҳои дар ҳаёл нигоҳ дошташударо якҷоя қарда ёки жудо қарда, бо ин мувофиқи он суратҳо суратҳои гуногун ба вужуд меорад.

Ин жараён мувофиқи фикри Сино ба воситаи нервҳо содир мешавад, барои нишон додани сохти системаи нерви кас ҳаракат мекунад. Ба фикри олим, жои пайваستшавии нерв майнаи сар буда, ба ҳамаи тарафҳои организм паҳн мешавад ва ба туфайли ин одам ба қобилияти ба таъсуротҳои беруна ҷавоб додан соҳиб мешавад.

Ибн Сино таълимоти Фаробиро дар бораи ҳисҳо ривож дод, ба инсон мавҷуд будани 5 ҳисро: дидан, шунидан, бӯйро доништан, маза ва ҳисси пӯст пӯст ва ба воситаи ҳамин ҳисҳо ба таъсири чиз ва ҳодисаҳои гирду атроф ҷавоб додан, хусусиятҳои онҳо, аҳамияти онҳо истода гузашта, бо бовари баён қард, ки дар майнаи сар маркази онҳоро идорақунанда мавҷуд аст. Саршавии ҳисҳо майна буда, барои ҳар як ҳис органҳои пайдоқунандаи таъсираш мешавад. Масалан: маркази дидан дар қисми майнаи сар жойгир буда, нервҳои аз тарафи рости майна меомада ба тарафи чапи гаҳвораки чашм, аз тарафи чап меомадаги нервҳо ба тарафи рост тақсим шудааст. Ӯ таъкид мекунад, ки якдигарашро бурида гузаштани нервҳо барои баробар дидани ҳар ду чашм зарур мебошад. Ибн Сино ба қобилияти фикркунии инсон, хотираи ҳаёл ва сифатҳои ирода баҳои баланд медиҳад ва дарк мекунад, ки ин жараёнҳои психики бо якдигар мустаҳкам вобастаанд.

Хусусан, фикрҳои Ибн Сино дар бораи мижозҳо (темперамент) аз ҷиҳати табиӣ-илмӣ ҷолиби диққат аст. Таълимоти ӯ соҳа дар асоси назарияи олимони Гресиёи қадим Гиппократ (асри 5 пеш аз мелод) мебошад.

Ибн Сино ҳам чун Гиппократ дар танаи одам 4 хел модда - сафро, хун, зардаи сиёҳ, балғам буданашро ва аз ҳамин моддаҳо кадомаш дар организм бошад, ин типӣ (темперамент) мижозӣ одамро аниқ мекунад. Мувофиқи таърифи олим мижоз ин кайфиятест, ки дар натиҷаи таъсири кайфиятҳои ба ҳам зидда қисмҳои хурди элементҳо пайдо шудааст.

Ибн Сино ба хусусиятҳои индивидуалии психикаи шахс низ эътибор медиҳад. Ба фикри ӯ, фарқи индивидуалии одамон ба мӯътадил ё номӯътадил будани мижозашон вобаста аст. Масалан: Ҳамаи ҳаракатҳои мижозашон мӯътадил ба якдигараш монанд, ба охир расида, баркамол мешавад. Таъкид мекунад, ки одамҳои дорой ин тип боахлоқ буда, тафаккур, ҳаёл ва ҳобинашон бақувват тараққи кардааст. Умуман Сино аз рӯи масъалаи психология бисёр фикрҳои оригинал, прогрессив аз худ гузоштааст, ки барои тараққиёти ояндаи фанни психология, ҳиссаи калои гузошт.

Беруни дар соҳаи психология асарҳои олимони аз худ пеш гузошта Фароби, Хоразми, Синоҳоро омӯхта, дар асоси таҷрибаи ҳаёти фикрҳои оригинал гузоштааст.

Беруни эзоҳ медиҳад, ки инсон бо соҳиби тафаккур буданаш аз дигар мавҷудотҳо баланд меистад. Исбот карда мешавад, ки дар инсон идрок, тасаввур, ҳаёл, хотира барин процесҳои психики мавҷуд будааст.

Олим ба масъалаҳои мустаҳкам ба хотира мондани донишҳои аз хондан, шунавидан, мушоҳида кардан гирифтаи инсон эътибори алоҳида медиҳад. Барои ҳамин ҳам ҳаракат кардааст, ки аҳамият ва роли хотираро дар фаъолияти инсон нишон диҳад. Фикри ӯ дар бораи ҳама чиз дар хотира хуб нигоҳ дошта мешавад, вайро тез ва осон ба ёд меварад, асоснок буда, ба диққат сазовор аст.

Олим дар фикри дар бораи хотираи инсон аз нуқтаи назари илмӣ ва динӣ баён мекунад. Ӯ дар як жой хотира ба инсон “инъоми оллоҳ - таоло” ва он ҳосил карда намешавад гуфта бошад, дар дигар жой ин фикрро рад карда “Ба дараҷаи баланд бардошта шудани хотира натиҷаи мунтазам кор кардан аст”. Дар охири асри XIX дар психология соҳаи психологияи таърихи, психологияи жавон ва зоопсихология пайдо шуд.

Психологияи таърихи масъалаҳои психикаи одам ва пайдошавии шуур ва марӯилаҳои тараққиётро меомӯзад.

Дар аввалҳои асри XX омада монанди ҳамаи фанҳо барои тараққиёти фани психология ҳам роҳи калон кушода шуд.

Аз рӯи нуқтаи назари тараққиёт психологияи асри XX ро чунин ба давраҳо тақсим мекунад:

1. Психологияи асри XX ин давр солҳои мунозираи ба қувват, муборизаи байни равишҳои гуногуни таърихии психологияви мебошад.

Назди психологияи солҳои 20-ум вазифаи муборизаи зидди бихевиоризм ва рефлексология меистод. Чунки дар ин давр ин гуна равишҳо васеъ паҳн шуда, рефлексология ҳатто ба сифати фан дар мактабҳои оли дохил карда шуд.

Дар психологияи солҳои 20-ум дар муборизаи зидди фикрҳои гуногун оида фанни психоневрология аҳамияти съездҳои якум (1923 сол) ва дуюм (1924)-и Россия аҳамияти калон дошт. Дар ин съезд ва калони психологияи эмпирики ва рефлексология ба танқиди саҳт дучор шуданд ва соли 1930 ин равиш тамом шуд.

2. Психологияи солҳои 30-юм психологияи ин давр бо номи психологҳои машҳури рус Л.С.Виготский, П.П.Блонский ва И.И.Павлов вобаста аст.

Дар ин давр дар соҳаи психологияи умуми, психологияи бачагон, психологияи педагоги тадқиқотҳои муҳим ба вуҷуд омад.

А.С.Висотский (1896-1934) дар соҳаи психологияи умуми, бачагона ва педагоги як қатор тадқиқотҳо бурд. Соли 1917 факултети таърих философияи Университети Москваро хатм карда, фаъолияти пелагоги-илмиро дар Гомел сар мекунад. А.С.Висотский соли 1924 ба университетии давлатии Москва ба кор даъват шуд, пас аз ин дар институти психология дар Академияи тарбияи ба Н.К.Крупская кор кард. Дар ҳамин давр фаъолияти ӯ дар соҳаи тадқиқотҳои психологи сар мешавад.

Дар психологияи солҳои 30-юм фикрҳои ӯ дар бораи дар одам пайдо шудани функцияҳои психикии нерви олии одам, усулҳои омӯхтани процесҳои психики, моҳияти ижтимои-таърихи шуури одам, хотираи логики, диққаи ихтиёри, фаҳмиш ва тафаккур аҳамияти муҳим дорад.

Л.С.Виготский бо асарҳои худаш “Тадқиқотҳои психологии интихобшода” (1966) “Тараққиёти функсияҳои психикии баланд” (1960), ҳиссаи муносиб ҳамроҳ кард.

Иван Петрович Павлов (1849-1936) олими машҳури рус дар соҳаи физиология, психолог мебошад. И.П.Авлов аввалин шуда таълимоти худро дар бораи фаъолияти оддии нервро офарид.

И.П.Павлов омӯзишгоҳи динии Рязанро соли 1864 хатм карда. хонишашро дар семинария давом додааст, лекин таълими семинария И.П.Павловро қонеъ намекунад.

Пас аз ин И.П.Павлов дар институти Петербург дохил мешавад. Ў дар университет бо баҳои аъло хонда, кори илми ҳам мекунад. И.П.Павлов соли 1874 университетро бо медали тилло тамом карда, дар курси сеюми академияи медитсинахирургия хонданро сар мекунад. Дар ин муддати дар академия хондан аз 10 зиёд асари илми офарид. Барои ин асарҳояш ҳам бо медали тилло мукофотида шуд.

И.П.Павлов 1879 хонишро бо баҳои аъло тамом карда, дар лабораторияи профессор С.П.Боткин кор мекунад ва соли 1883 диссертатсияро дар бораи даражаи илмии доктори фанҳои медитсина Ҳимоя мекунад. Соли 1890 ба лавозими профессори академия бардошта шуд ва аз соли 1891 сар карда шӯъбаи физиологияи Донишкадаи тибби экспериментали (тажрибави)-ро роҳбари мекунад.

И.П.Павлов соли 1904 барои тадқиқоти соҳаи органҳои ҳазмкунии хӯрок мукофоти Нобельро мегирад. Пас аз ин И.П.Павлов шҳхрати калон пайдо мекунад, соли 1913 бо ташаббуси ӯ дар бораи омӯхтани фаъолияти -нерви оли назди институти медеки бинои махсус месозад ва дар ин ҷо дар камераи махсус рефлексҳои шартнокро омӯхтан мегирад.

И.П.Павлов соли 1921 дар қишлоқи Колтуши (Павловои ҳозира) Ленинградстансия биологӣ месозонад. Сонитар ин стансия ба маркази илми тадқиқоти психологи табдил дода мешавад.

Академик И.П.Павлов то охири умри худ дар лабораторияи медитсинаи тажрибави ва стансияи биологӣ қишлоқи Колтуши роҳбари кардааст.

Ҳамин тавр тадқиқотҳои психологӣи солҳои 30-юми академик И.П.Павлов ва шогирдҳои ӯ дар тараққиёти психология ҷои муҳимро соҳиб шуд ва дар ин давр фани психология ва зинаи нави тараққиёт бардошта шуд.

3. Психологияи солҳои ҷанг. Давраи ҷанг чун ҳамаи ҷанҳо назди фани психология вазифаҳои масъулиятнокро гузошт. Вазифаҳои асосии психологияи ин давр ба меҳнаткашон, жанговарон таркиб додани сифатҳои ҳарби -иродави, сабр, тоқат, катъият, жасорат, марди, қаҳрамони, ҳужумкори, маҳорати парвоз кардан, бародари, меҳрубони буд, фани психология ин вазифаҳоро бо муваффақият иҷро карда, ҳиссаи муносиб ҳамроҳ кард.

4. Психологияи давраи пас аз ҷанги Ватан. Дар ин давр монанди дигар ҷанҳо фани психология ҳам тараққиёти худ қадам гузошт. Дониши психологи ба ҳамаи соҳаҳои ҳаёт даромад. Дар натиҷаи ин дар қатори ин дар қатори ҷанҳои психология соҳаи нав ба вуҷуд омад. Лекин дар ин давраи ҳукмронии соҳти иҷтимоии совети омӯхтани хусусиятҳои психологияи илми ба роҳ монда нашуд. Дар Ҷумҳурияти мо барои тайёр кардани мутахассисони бузург шароит барпо нашуд.

Ҳаминро таъкид кардан лозим, ки дар Ўзбекистон фани психология дар донишгоҳҳои оли ба роҳ монда шуда бошад ҳам, барои омӯзиши ин фан аз дастур ва китобҳои психологҳои Россия истифода мешуд. Дар он манбаҳо мос будани психологияи халқи хзбек ва умуман психологияи халқҳои Ҷумҳуриятан акс нагардид.

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОРИ:

- 1.** Бахсҳои Мавзӯҳои фани психологияро гӯед.
- 2.** Ба психика таъриф диҳед ва моҳияти онро эзоҳ диҳед.
- 3.** Фарқи термини шуур ва психикаро гӯед, мисолҳо биёред.
- 4.** Усулҳои шахсро омӯхтани психологияро эзоҳ диҳед,
- 5.** Аҳамияти назари ва амалии психологияро гуфта диҳед.

Мавзӯ: АҲАМИЯТ ВА ВАЗИФАҶОИ ФАНИИ ПСИХОЛОГИЯ

Нақша:

1. Аҳамияти дониши психологи дар шароити ҳозира.
2. Дар бораи сифатҳои маънави - психологии шахси озод.
3. Дар авлоди жавон шаклгирондани тафаккури нав.
4. Жихатҳои муҳими тарбияи хотира.

ИБОРАҶОИ ТАКИЯҶО:

Психология, психика, хотира, тафаккур, ҳиссиёт.

Психология - фаннест, ки олами руҳии одамро меомӯзад. Психика - жамъи ҳолатҳои руҳи хотира - жараёни аз дигар ба хотир овардани таҷрибаи гузошта. Тафаккур - асоси фикркунии нав, ҳиссиёт - жараёни руҳии ифодакунандаи ҳолатҳо ва саргузаштии гуногуни одам.

Омӯхтани фании психология барои шахс аҳамияти калон дорад. Психологияро доништан ба одам имконияти калон медиҳад. Одамонро доништан бошад, шартӣ зарурии дар муомилаи дуруст бурдан аст.

Тарбияи авлоди жавон, ба онҳо таълим додан масъалаи муҳими ҳаёти буда, доништани психология аҳамияти муҳим касб мекунад.

Фанни психологияро омӯхтан ба ҳамаи соҳибони касб зарур аст. Ин ҳол дар ҳаёти шахси ва фаъолияти иҷтимоии ҳар як шахс аҳамияти амали касб мекунад. Доништани психология аҳамияти ду тарафа дорад. Якум, шахси психологияро хуб аз худ карда ҳолатҳои психики, ҳиссиётҳои гуногун мазмунро, ҳаракатҳои ихтиёри, иродавии худро бошуурона идора карда метавонад. Дуюм одами психологияро хуб медонистаги дунёи дохилии дигар шахс, ҳиссиётҳои ҳро тез ба дуруст дарк мекунад. Мукамал доништани психология ақлу идроки одамро ривож ва нутқашро таракқи медиҳад барои чуқур аз худ кардани илм ёри мерасонад. Дониши психологи аслиҳаи Ҷоявии пуққуввате зидди Ҷояҳои нодуруст мебошад.

Ҷарчанд дар солҳои охир соҳаҳои психология ба сифати фанни мустақил шакл ёфта, ба соҳаҳои гуногуни ҳаётмон хизмат кунад ҳам, ҳоло даражаи аз худкунии донишҳои психологияро дар соҳаи мактабу маориф дуруст гуфта намешавад. Аз ин жиҳат, асосан дар муносибати педагогии мураккаби байни хонанда ва муаллим, таъсири жараён аз худкунии дониш

ба хулқу атвор, ақлу идрок, камолоти маънави, сиёси ва ахлоқии хонанда аҳамияти ҳаёти дорад. Дар шароити ҳозира мактаби оли вазифаи бузурги ба воя расондани шахси ҳама тарафа таркиб ёфтара ба амал оварда истодааст, ки бе дониши чуқури психологии муаллим ин вазифаро ижро карда намешавад. Чи тавре, ки психологи машҳури рус К.Д.Ушинский таъкид кардааст, дар жараёни педагоги дониши психологи аҳамияти калон дорад, агар педагогика одамро аз ҳар жиҳат тарбия кардани бошад, ҳ аввало ҳамон одамро аз ҳар жиҳат донистанаш зарур аст. Табиист, ки одамро донистан - ин психологияи вайро омӯхтан аст.

Яке вазифаҳои муҳими фанни психология кушода додани қонуниятҳои фаъолияти психикии одам аст. Қонуниятҳои психология акси воқеаҳои олами объективиро дар майнаи одам ва фаъолияти дониستاني ҳодиса - воқеаҳои дунёро пурзҳр мекунад.

Психология вобастагии ҳодисаҳои психики ва шароити объективиро ҳам меомӯзад. Барои ҳалли муаммоҳои тарбияи умуминсонии вазифаҳои бо масъулияти психология алоҳида мебошад. Дар ин соҳа аҳамият ба роли психологияро қайд карда роҳбарияти Ўзбекистон барои тараққиёти фанни психология Қамхӯрии махсус карда истодааст.

Президенти Ҷумҳурияти Ўзбекистон И.А.Каримов дар нутқа, ки дар ҷамъомади ҷашни Академияи фанҳо карда буд, боз ҳам пурзҳр кардани тадқиқи қонуниятҳои ҷамъият ва табиат, васеъ кардан дар сохтани базаи модди - техникавми ҷамъият тезонидани тараққиёти - фан ва техника, зиёд кардани самарадории истехсолот, баланд бардоштани маданиятини меҳнатқашон, шаклгиронии жаҳонбинии онҳо, барои ҳалли муаммоҳои рӯз марра вазифаи асосии фанни психология буда, ҳиссаи он бисёр аст, гӯён таъкид мекунад.

Дар шароити ҳозира фанни психология дар Ўзбекистон ба давраи нави тараққиёти худ гузошта истодааст. Агар дар гузашти фан психология чун фанни назария ҳисоб ёфта бошад, акнун он ба фанни ҳақиқии амали табиол ёфтааст, доираи ғоидабарии он рӯз то рӯз васеъ мешавад. Акнун аз психология дар саноат, идоракунии давлат соҳаҳои маорифи халқ, тиббиёт маданият, спорт ва дигар соҳаҳо васеъ истифода мешавад. Дар саноат истифода бурдани мошина фақат ба хусусиятҳои анатоми физиологии адами мошина идора мекардаги не, балки ба ҳисоб гирифтани характери психологикӣ аҳамияти калон дорад.

Дар жамъияти рӯз то рӯз пеш рафта истода фаъолии ижтимоии одамон торафт зиёд мешавад. Бо ин муносибат психологияи ижтимоӣ, психологияи бачаҳо, психологияи педагогӣ, психияи юридики, психологияи тибби ва дигар соҳаҳо тез ривож меёбад. Дар асоси ташкили илмии кори идоракунии психология, дар соҳаи тарбияи Ҷоявии инсон ба муваффақиятҳои калон соҳиб мешавад. Бинобарин, дар солҳои охир функцияи мафкуравии психология зиёд шуда истодааст. Барои ҳамин дар тартиби рӯз вазифаҳои фаъолии ижтимоӣ оммаро авҷ гирондан, ривож додани муносибатҳои ижтимоӣ, такмил додани таълиму тарбия, тартиб додани жаҳонбинии демократи ва зиёд кардани самарадорӣ фаъолияти мафкуравии авлоди жавон истодааст.

Солҳои охир дар Ўзбекистон фанни психология бо роҳи тараққиёт гузашт. Дар сектори психологии институти санҷиши илмии фанҳои педагогикаи Ўзбекистон, университети педагогии давлати Тошкент, дар кафедраи психологияи университети Давлатии Самарқанд корҳои тадқиқотии психологи бурда истодаанд.

Психологҳои Узбекистон акнун танҳо ба таржима машғул нашуда, ба забони хэбеки барнома ва китоби дарси тайёр карда истодаанд. Аз тарафи дотсент М.Воҳидов “Психологияи тарбияи томактаби” (1970), муаллифон “Психологияи педагогикаи” (1973), П.И.Левентуев, А.А.Аскарххжаев, В.Э.Иудновский, М.Воҳидов “Очеркҳои психологияи бачаҳо” (1982), М.Воҳидов “Психологияи бачагон” (1982), ки дар соҳаи психология навишта шудаанд, далели фикрамон аст.

Психологҳои Ўзбекистон акнун тадқиқотҳои психология, ки ба талаби давр жавоб медиҳанд, ба мафкураи истиқлол дуруст меоянд бурда истодаанд.

Аз нуқтаи назари талаби ҳозираи давр назди фанни психология вазифаҳои, муҳим истодааст. Фанни психология барои қарор гирондани муносибати дҳстонаи байни миллатҳо, омӯхтани муносибатҳои онҳо ёри медиҳад. Даври мустақили барои камол ёфтани шахс роли муҳим мебозад. Чунки бо масъалаи камол ёфтани шахсияти инсон фанни психология машғул мешавад, ба тартиб ёфтани хусусиятҳои шахсии инсон, муҳити таъсири фаъол, таълиму тарбия чи тавр рол бозидани хусусиятҳои наслиро фанни психология тадқиқ мекунад.

Психологияи умуми сифатҳои индивидуали, эҳтиёж, тартиб ёфтани шуури инсон, ҳис кардан, идрок, тафаккур, нутқ, намоёншавии ҳолатҳои эматсионалии инсонро дар асоси талаби ҳозира кор карда баромаданаш зарур

аст. Боз як вазифаи муҳиме, ки дар назди психологияи умуми истодааст. Ин тадқиқи илмии асосҳои илми - табиӣ жараёнҳои руҳии одам - фаҳмиш, диққат, хотира, ҳаёл, ҳиссиёт, тафаккур ва ирода мебошад. Ҳаминро бояд гуфт, ки психологияи умуми дар давоми солҳо дар омӯхтани асосҳои физиологии ҳодисаҳои психики муваффақиятҳои илмиро ба даст даровард.

Ба ғайр аз вазифаҳои назари, ҳоло назди психологияи умуми як қатор вазифаҳои амали истодааст. Аввало психологияи умуми муваффақиятҳои аз рӯи қор кардани қонуниятҳои тартиб ёфтани хусусиятҳои психологикӣ шахсияти инсонро дар ҳаёт, соҳаи таълиму тарбия пурра тадбиқ кардани зарур аст.

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОР:

1. Дар бораи аҳамияти амалии фанни психологияҳикоя кунед.
2. Вазифаҳои назарии фанни психология чист?
3. Аҳамияти дониши психологи дар фаъолият ва ҳаёти шахс.

Мавзӯ: СОҶАҲОИ АСОСИИ ПСИХОЛОГИЯ

Нақша:

1. Соҳаҳои фанни психологияи имрӯза
2. Вазифаҳои ҳозираи психологияи умумӣ, педагогӣ ва ҷавон
3. Психологияи юридики, психологияи санъат, спорт, тибби ва иҷтимоӣ, аҳамияти амали ва вазифаҳои имрӯз аи соҳаҳои он.
4. Алоқаҳои байни соҳаҳои психология ва объектҳои ба худ хоси онҳо.
5. Муаммоҳои психологияи шахс.

ИБОРАҲОИ ТАКИЯГОҲ:

Умумӣ, юридики, педагогӣ, логопедия, психотерапия, гурӯҳ, ҷамоа, ҷамъият.

Психологияи умумӣ, соҳаест, ки муаммоҳои умумии фанни психологияро мермҳзад. Психологияи ҳуқуқи (юридики) яке аз соҳаҳои психология буда, сабабҳои пайдоиши ҳаракатҳои ҷиноӣ ва роҳҳои пешгирии онро меомӯзад. Психологияи педагогӣ - соҳаест, ки жараёни таълиму тарбияро меомӯзад. Логотерапия - таъбабат ба воситаи суҳан. Психотерапия - таъбабат ба воситаи таъсири руҳи. Гурӯҳ - иттифоқи ду ва ё зиёда одамон. Ҷамоа - иттифоқи, ки аз якчанд гурӯҳ иборат аст. Ҷамъият - иттифоқи аз ҳама калони одамон.

Дар Ҷумҳурияти мо демократикунони ба сурати тез ба амал омада истодааст. Муваффақияти ин жараён ба дигаргунии куллии маънавияти одамон вобаста аст. Одамон (воқеа-ҳодиса, майда-чуйдаҳои ҳаррӯз аро чи қадар тез ва дуруст идрок кунанд, муҳити маънавии ҷамъият ҳамон қадар тез ривож ёфта баланд мегардад. Дар ҳолати ба ҳамин талаби ҳаёт асос қардан дар фанни психология ба соҳаҳои гуногун жудо шудан ба амал омад. Дар натиҷаи ин аввало аз психологияи умумӣ соҳаҳои психологияи бачагона, психологияи тибби психологияи санъат жудо шуд. Сонитар дар ҳолати асоси зарурияти объективи ин жудошави боз ҳам сурат гирифт. Назди фани психология аз тарафи ҳаёт ва зиндаги вазифаҳои нав ба нав гузошта шуд. Ин вазифаҳо яқум ба воситаи шароити иҷтимоӣ, муҳити мустақили бошад, дуюм ба воситаи дар шуури халқҳо дигаргуншавии сифати, мафкураи истиқлол содир шуд. Ин дуҳолат дар таърихи нисоният муносибатҳои навро ва формаҳои фаъолияти навро ба вуҷуд овард.

Ба воситаи мустақилли дар натижаи дар ҳаёт ҷамъият рӯи додани дигаргуниҳо соҳаи нави замонавии фанни психология ба вужуд омад. Ба ин соҳаи нав психологияи идоракуни, психологияи авиатсионӣ, космики, психологияи фермери, психологияи мулкдори, психологияи тижорати дохил мешавад. Ҳаминро гуфтан лозимки байни ин соҳаҳо соҳаҳои мавҷуд, ки барои кушодани муаммоҳои зарури аҳамияти назари ва амали доранд. Психологияи фермери, психологияи мулкдори, психологияи раҳбари аз ҷумлаи ҳаминҳоянд. Ба намудҳои гуногун ҷудошудани психологияи замона ба таъсири фаъоли ба фанни психология расонидаи дигар фанҳо ҳам вобаста аст. Масалан: дар давоми ривожӣ фанҳои фалсафа, назарияи иқтисод, физика, математика, биология, адабиёт мувофиқи моҳияти худ муаммоҳои психологи пайдо мешавад. Ин муаммоҳо дар асоси услубҳои ҳамин фан омӯхта мешавад. Дар баъзе ҳолатҳо барои ҳалли ин муаммоҳо ба услубҳои психологи муроҷиат карда мешавад. Дар натижаи ин дар психологияи замони ҳозира торафт соҳа ва равишҳои нав ба нав ба вужуд омада истодааст.

Дар психологияи замони ҳозира ба вужуд омадани соҳаҳои гуногун ба дигаргуниҳои мураккаби ҳаёти ҷамъият вобаста аст. Чунки объекти фанни психология одам аст. Зарурати омӯختани одам дар он, ки он элементҳои асосии истеҳсолкуни, субъекти муносибатҳои иҷтимоӣ мебошад. Дар муносибати одам ва муҳити беруна фазилатҳои гуногуни одам пайдо мешавад.

Мундариҷаи психологияи умумӣ Мавзӯҳои муқаддимаи фанни психология, тараққиёти шуур ва психика, усул, сохт, аҳволи психологияи замони ҳозира, шахс ва фаъолият, муносибатҳои мобайни шахсҳо, ҳолатҳои руҳӣ, хусусиятҳои индивидуалии шахсро дар бар мегирад.

Соҳаи муҳими дуҷум психологияи бачагон мебошад. Ин соҳа аз ҷиҳати психики ривожёбии бачаро аз таваллуд то синни мактаби меомӯзад. Омӯختани психологияи бачагон дар рӯзҳои ҳозира аҳамиятҳои калон дорад. Чунки тараққиёти психикик бачагон ба қонуниятҳои ба худ хос асос карда мешавад. Бачаҳо асосан дар жараёни фаъолияти бози ривож меёбад. Ҳамин чиз ҳам ба эътибор лоиқ аст, хусусиятҳои шахси ва фазилатҳои инсонии бача инкишофнаёфта аст. Дар натижаи ин онҳо мазмуни чизҳои идрок кардашонро ба таври худ таҳлил карда, дуруст фаҳмида наметавонанд.

Яке аз соҳаҳои, ки ҳажман калон буда аз психологияи умумӣ ҷудо шуда мустақил мебошад ин психологияи педагогикӣ аст.

Психологияи пелагоги қонуниятҳои тараққиёти ҷиҳатҳои психологӣи хонандагонӣ синну солшон гуногунро дар жараёни таълим, роҳҳои зиёд

кардани самарадории илми ва тарбиявии фанҳои дарсии мактаб, асосҳои психологии азхудкунии бошуурона ва мустаҳкамаи дониши хонандагонро меомӯзад. Ба Ғайр аз ин психологияи педагогӣ муносибати байни таълиму тарбияи мактаб ва тараққиёти психикии хонаидагонро, роҳҳои асоснок кунонидани маҳсулдорӣ жараёни таълим ва тарбия ва тадқиқонро дар бар мегирад.

Яке аз соҳаҳои муҳими фанҳои психология ин психологияи меҳнат мебошад. Дар вақти ҳозира зиёд кардани самаранокии меҳнат ва кор карда баромаданро оқилона ташкил кардан аниқ доиистани имкониятҳои психологии истеҳсолкунандаро талаб мекунад. Ба воситаи ин талаб психологияи меҳнат ба сифати соҳаи алоҳида шакл мегирад.

Дар қатори фанҳои психология соҳаи психология психологияи инженери соҳаи наздики психологияи меҳнат мебошад. Психологияи инженери дар жараёни истеҳсоли муносибати байни одам ва машинаро меомӯзад. Дар замони ҳозираи автомат кунониданч иншоотҳои техники имкониятҳои баланди фаъолият психикии инсонро аниқ доништан зарур. Дар ин фаҳмиш, идрок, диққат, тафаккур, ҳиссиёт, ҳаёл ва ирода ва дигар сифатҳои психикии инсон роли калон мебозад.

Дар шароити демократишавии ҷамъият ва мустақилли соҳаи психологияи иҷтимоӣ ба аҳамияти амали ва илми моли қаст.

Муносибатҳои байни одамон, қонуниятҳои таркиб ёфтани шахсияти инсон, сохти психологии шахс, муҳити иҷтимоӣ ва шахс, гурӯҳ, ҷамоа, намудҳои муносибатҳои байни ҷамъиятҳо, муаммоҳои психологии оммави, масъалаҳои психологияи илми, алоқаи оммави, ахбороти оммави, одамро аз тарафи одам идрок кардан ва таъсири он ба одам, манбаҳои ин таъсир, намудҳои худро дарк кардани одам, бо худ баҳо додан, роҳҳои таъмин кардани иқлими психологии нормали ҷамоа, психологияи раҳбар, моҳияти намунавии шахси раҳбар ва психологияи одамон барин ҳолатҳои психологи муаммоҳои зарури иҷтимоии имрӯз а мебошад.

Психологияи тиббӣ ҳам имрӯз ҳо яке аз соҳаи аҳамияти амалии муҳим доранда мебошад. Ин соҳа асосҳои психологии фаъолияти ҳокимиро, ҳуққ - атвор, мазмуни мулоқоти ҳаким ва беморро меомӯзад. Ҳоло ҳодисаҳои психики ва муносибати вай бо сохти физиологии майнаро омӯзанда нейрпсихология, ба фаъолияти одам таъсир кунанда моддаҳои дорувориро омӯзанда психофармакология, воситаҳои аз ҷиҳати психики ба бемор таъсиркунанда ва роҳҳои аз онҳо истифода бурданро омӯзанда психотерапия,

ба бемор ба воситаи сухан таъсир кунанда логерапия, тадбирҳои таъмин карданн солимии руҳии одамро истехсолкунанда психопрофилактика ва психогигиена барим соҳаҳои дохили мавжуд аст.

Соҳае, ки муаммоҳои психологикӣ ба жори кардани ҳуқуқ вобаста аст, психологияи ҳуқуқ мебошад. Психологияи ҳуқуқ ҳам дар навбати худ аз якҷанд қисм иборат аст: психологияи суде, ки ҳолатҳои психологӣ шахсҳои дар жараёни жиноят кушодан иштирок доштаро меомӯзад: тартиб ёфтани шахс, ҳуқуқ атвори жиноят қор, сабабҳои ба вужудаш жиноят ва роҳҳои пешгирии онро омӯзанда психологияи криминали, ахлоқро дуруст кардан, меҳнати ахлоқ беҳкунӣ, психологияи меҳнати аз ҷумлаи онҳоанд мебошад.

Дар шароити ҳаракати жанговари ҳиссиётҳои мураккаби одам, ҳуқуқ атвор, асосҳои психологӣ муносибатҳои байни зобитон ва ба онҳо итоаткунандагон, роҳҳои малака ва маҳорати техникаи ҳарбиरो идоракуни истифодобари аз усулҳои самараноки таълим тарбияи ҳарбиरो психологияи ҳарби меомӯзад.

Психологияи варзиш иборат аз омӯختани шахсияти варзишгарон, хусусиятҳои психологӣ фаъолияти онҳо, шарту шароитҳои тайёрии ҳама тарафаи психологӣ, чи қадар машқ кардани варзишгарон, чи қадар ба сафарбар кардан тайёрии онҳо, ташкил кардани мусобиқаҳои варзиш ва гузаронидани он. асосҳои психологӣ таълими варзиш ва қонуниятҳои аз худ кардани малакаи варзиш дар жавонон иборат мебошад.

Дар байни соҳаи психология аҳамияти психологияи санъат алоҳида аст. Ин соҳа роҳҳои муносибати шахс ба санъат, қонуниятҳои асарҳои санъатиро дуруст идрок кардан, сабабҳои аз асарҳои санъати завқ бурдан, манбаҳои гуногуни саргузаштҳои ҳархеларо меомӯзад.

Дар мамлақати мо дар солҳои охир ба қорҳои савдо роҳи қалон кушода шудааст. Қорхонаҳои муштарак (қҶШМА) маълумотҳои барои ҳаётмон зарур бударо барои истехсол кардани жонбози қарда истодааст. Дар натаҷаи ин қатори фанҳои психология барои психологияи савдо эҳтиёж пайдо шуд. Психологияи савдо асосҳои психологӣ муносибатҳои байни харидор ва ходими савдо, асосҳои психологӣ ба харидор хизмат нишон додан, хусусиятҳои индивидуали ва синну соли харидор ва фурҳшанда, таъсири шароити психологӣ рекламаҳоро меомӯзад ва дар ин Мавзӯ:ҳо баҳс мекунад.

Соҳаи муҳими психологияи иҷтимоӣ психологияи шахс мебошад. Ин соҳа хусусиятҳои индивидуалии шахсияти инсон характер, темперамент,

қобилияти, омилҳои калони ҳуқ - атвор, моилли ба касб - ҳунар, маҳорат ва одатҳои ҳро меомӯзад. Психологияи шахс ба қисмҳои зерин - характериология, типологияи жудогонаи психологикии индивидуали, профессиография (соҳае, ки ба ин ё он касб қобилиятнокиро муайян мекардаги) жудо мешавад.

Яке аз соҳаҳои нави психологияи ҳозира психологияи космики мебошад.

Психологияи космики мавзҳои зеринро меомӯзад: тайёр кардани космонавтҳо аз жиҳати руҳи, ҳолатҳои риҳии онҳо дар вақти старт, паридан ва нишастанро меомӯзад. Қисми махсуси психология - зоопсихология буда, хусусиятҳои гуногуни хоси ҳайвонҳо, ҳолатҳои психикии онҳо, соҳти ҳаракати онҳоро меомӯзад. Этология чун сифати соҳаи психология механизмиҳои модарзоди ҳаракатҳои ҳайвонҳоро кашф мекунад ва бо он шуқл мегардад.

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОР:

1. Сабабҳои бисёрсоҳа будани фанни психологияро гӯед.
2. Мавзҳои баҳси психологияи педагогиро фаҳмонед.
3. Аҳамияти амалии психологияи санъат дар чист?
4. Мавқеи психологияи иҷтимои дар фанҳои психология чи гуна аст?

Мавзӯ: УСУЛҲОИ ИЛМИ ТАДҚИҚОТИИ ФАНИИ ПСИХОЛОГИЯ

Нақша:

1. Аҳамияти илм ва амалии тадқиқотҳои психологи.
2. Характери объективии усулҳои илми - тадқиқоти психологи.
3. Усулҳои асосии илми - тадқиқоти психологи: мушоҳида, сӯҳбат, таҷриби (эксперимент) суолнома (анкета), таржумаи ҳол, таҳлили маҳсулотҳои фаъолият, тестҳои психологи.

ИБОРАҲОИ ТАКИЯГОҲ:

Усул, мушоҳида, эксперимент, суолнома (анкета), лаборатория, интервью, тест. Усул омӯзиши роҳи шахсияти инсон аз ҷиҳати психологи. Мушоҳида кардан омӯзиши роҳи аввалини одам аз ҷиҳати психологи. Эксперимент - намуди мураккаби дар асоси асбобҳои техники омӯхтани психологияи одам. Суолнома (анкета) усулест, ки бо ёрии саволҳои бисёр барои омӯхтани як ё якчанд шахсро дар як вақт имкон медиҳад. Лаборатория - хонаи махсусест барои тадқиқоти психологи Интервью - бо роҳи даҳони ба ин ё он ҳодисаи психологи эзоҳ додан. Тест - усулест, барои ҳодисаи психологияро бо роҳи даҳони ё ҳатти омӯхтан имкон медиҳад. Монанди дигар фанҳо дар фанни психология низ барои омӯхтани ҳодисаҳои гуногуни психики, омӯхтани хусусиятҳои хоси ҳар як шахс роҳҳои истифода баранда мавҷуд аст.

Моҳияти ин усулҳо ба баҳси Мавзӯҳои ҳамина фан асос карда мешавад. Баҳси Мавзӯҳои психология ба воситаи хусусиятҳои алоҳидаи материяи дар ҳаракат буда, усулҳои дорой мазмуни ба худ аст. Ҳар гуна усул ба тамоилҳои методологӣ асос карда мешавад.

Усули аввалине, кидар таърихи фанни психология барои омӯхтани ҳодисаҳои психологи истифода шуд. Усули худ-худро мушоҳида кардан мебошад. Ин усул дар таърихи фанни психология “ингроспектсия” - яъне аз дарун мушоҳида кардан, дидан мебошад.

Ҳамина тавр, худро мушоҳида кардан лозим ё не? Албатта даркор. Чунки дар тадқиқотҳои психологи худ мушоҳидакунӣ ҳолатҳои бисёр дорад. Бе усули субъектави шахси дилхоҳро гирифта сифатҳои психологияро омӯхта намешавад. Бе ин усул дар тиббиёт беморро даво кардан мумкин нест. Барои ҳамина усули мушоҳида кардан барои фанни психология ниҳоят зарур аст. Лекин тарафи салбии худро мушоҳида кардан ҳаст. Дар вақти бо

ин усул тадқиқот бурдан ҳар як шахс аз рӯи манфиати худ субъективона хулоса бароварда, сифатҳои салбии худро ба дигарон низ ҳаст мавжуд мепиндорад, дар натижа мумкин аст дар бораи дигарон хулосаи нодуруст барорад.

Усули самараноки мушоҳида кардан Қоибона ё беруни аст. Мушоҳидаи беруни доимо ба мақсади аниқ равона буда, бо ёрии он жараёнҳои гуногуни руҳии шахс: ҳиссиёт, хотира, идрок, ҳаёт ва хусусиятҳои шахси: ҳавасманди, қобилият, темперамент, характер омӯхта мешавад. Мушоҳидаи беруна (омӯхтани як шахс шахси дигарро) доимо ба мақсади маълум нигаронда шуда, мушоҳидаи муайяни нақшавиро тақозо мекунад. Бо ёрии ин усул ҳодисаи психики аз ҳар тараф омӯхта мешавад.

Тарафи ижобии мушоҳидаи беруна дар он, ки ҳодисаи психики, дар шароити табиӣ чи хел рӯй диҳад, ҳамин тавр санҷида мешавад. Ба ҳамин нигоҳ накарда дар муайян кардани қонуниятҳои намоён шудани ҳолатҳои руҳи фақат аз усули мушоҳидаи беруна истифода бурдан кам мебошад. Барои ҳамин ин усул бо ҳамкориҳои дигар усулҳо истифода мешавад.

Маълумотҳои, ки бо ёрии усули мушоҳидаи объективи (беруна) жамъ шудааст, дар манбаҳои махсус қайд карда мешавад, пас аз вақти маълум таҳлил шуда, хулосаҳои даркори, аниқ карда мешавад.

Боз як усуле, ки дар тадқиқи ҳодисаҳои психики истифода мешавад. ин усули сӯҳбат, ёки савол-жавоб аст. Ин усул ба усули мушоҳида бо он афзал аст, ки дар ин усул тадқиқотчи ва омӯзанда бевосита бо якдигар дар алоқа ва мулоқот мешавад. Дар жараёни сӯҳбат сифатҳои психологӣи шахс, ки дар воқеаҳои зиндаги, дар муносибати дигар одамон, хатту ҳаракат намоён мешавад, меомӯзанд.

Масъулиятнокии тадқиқотчи дар он аст, ки бояд ӯ дар навбати аввал доираи фаҳмиш, таҷрибаи зиндаги ва сифатҳои индивидуалии шахси омӯхтаашро муайян кунад. ҳайр аз ин тадқиқотчи барои муваффақиятнок будани усули сӯҳбат ба тамоилҳои зерин амал карданаш мувофиқи мақсад аст:

а) мулоқоти байни тадқиқотчи ва омӯзанда бояд асоси боварии якдигар, ҳайрхоҳи самими гишавад;

б) дар шароити табиӣ, жоннок ва бамайлихотир гузаштаи жараёни сӯҳбат;

в) дар жараёни сўхбат пухта тайёр будани тадқиқотчи, мақсад ва хулосаро дуруст тасаввур кардан,

сўхбатро дар асоси нақшаи ба вақти муайян гузаронидан, пухта ва фаҳмо будани саволҳои сохташуда; Барои бомувафакият омӯхтани ҳодисаҳои психологи бо ёрии усули сўхбат тадқиқотчи ба ин жараён пухта тайёри дида ба назди худ мақсади аниқ гузоштани лозим аст.

Дар тадқиқоти психологи усули асоси ва бомаҳсул усули эксперимент ба шумор меравад. Сабаби васеъ истифода шудани ин усул ба сифати усули асоси дар он аст ки дар он ҳодисаи психологии омӯхташаванда дар шароити лаборатория дар вақти дилхоҳ ба вужуд оварда мешавад ва он бо ёрии асбобҳои замонави мукамал омӯхта мешавад.

Дар фанни психология ду намуди усули эксперименти мавҷуд аст:

а) эксперименти лаборатори

б) эксперименти табиӣ.

Ин ду намуди усули эксперимент дар ҳамаи соҳаҳои фанни психология васеъ истифода бурда мешавад. Эксперимент лаборатори ба он боло меистад, ки он ба экспериментатор (таҷрибакунанда) кулаҳои алоҳида медиҳад. Экспериментатор ҳодисаи психологии омӯхташавандаро дар вақти хостагиаш ба вужуд меорад ва ба имконияти дуруст истифода бурдани сарфшуда соҳиб аст.

Дар омӯзиши асосҳои физиологии ҳолатҳои психики имконияти лабораторияи эксперименти калон аст. Ҳамин тавр, эксперименти лаборатори чун усули маҳсулдори фанни психология ба аҳамияти калон соҳиб аст.

Яке аз усулҳои истифодашавандаи омӯхтани ҳодисаҳои психологи ин усули анкета мебошад. Ин усул дар ҳамаи соҳаҳои фанни психология васеъ истифода мешавад. Тарафи афзалияти ба худ хоси усули анкета дар он, ки дар як вақт якчанд одамон, гурӯҳҳо, ёки ҷамоаро омӯхтаи мумкин. Дар арақои анкета аз тарафи шахси омӯзанда саволҳои тайёр навишта мешавад. Онҳо ба саволҳои додашуда дар муддати муайян ҷавоби хатти мегардонанд.

Тадқиқотчи ии ҷавобҳоро таҳлил карда, ба ҳар як шахс, гурӯҳ, ё ҷамоа дараҷаи ҳодисаи психологии лозимиро муайян мекунад.

Боз як усуле, ки барои омӯхтани сифати психологии одам истифода мешавад, ин тахлили маҳсулҳои фаъолият мебошад.

Маълумки шахс доимо бо як намуди фаъолият машғул аст. Ҳар як фаъолият ба маҳсули худ соҳиб аст. Дар маҳсули воситаи фаъолият рӯёб гашта сифатҳои психологии шахс акси худро меёбад. Барои ҳамин маҳсули фаъолияти одам (ҳ дар кадом соҳае, ки фаъолият нишон диҳад) сифатҳои психологии ба ҳамон одам хосро акс мекунад. Масалан: мазмуни шеърӣ талабаи навқалам қобилияти эҷодии ҳ меҳнатдӯсти, тафаккур, сифатҳои иродавино баён карда, мустақили ва эҷодкориҳои ҳро нишон медиҳад. Барои ҳамин дар фанни психология барои омӯхтани фаъолияти одам аз усули таҳлил кардан, чун усули ёридиҳанда истифода мешуда ин усули биография мебошад. Аз ин усул дар омӯхтани сифатҳои психологии ба баъзе шахсҳо хос истифода мебаранд. Маълум аст, ки ҳар як одам ба маълумоти биографии ба худ соҳиб аст. Ин маълумотҳо синну сол, муҳити оилави, шароити географи, ба камол расидан, факторҳои таъсиркунандаи ба камолоти вай-шахсро дар бар мегирад. Ба Ғайр аз ии дар маълумотҳои биографики ривояи Ғояви, жаҳонбинии, бовари, эътиқод, олами ахлоқи, садоқати ба ҳҳдадориҳои иҷтимоӣ, мақсад ва мароми шахс ҳам акс мегардад, ки ҳамаи ин ба донишҷуи дунёи психологии ҳ асос мешавад.

Барои тадқиқ кардани жиҳатҳои гуногуни сифатҳои психологии хоси шахс дар фанни психология аз усули тест истифода мебаранд. test - калимаи англиси буда, маънояш санҷидан, тафтиш кардан аст. Усули тест дар психология фақат тадқиқоти илми не, балки барои санҷидан, муайян кардани ин ё он дараҷаи сифатҳои психологи истифода мешавад. Бо усули тест дар муддати кӯтоҳ функсияҳои психологии баъзе шахсҳо, қобилият, малака ва донишҳои шахс ба кадом дараҷа такомул ёбии он муайян карда мешавад, ба баъзе сифатҳои одам тавсифи аниқ дода, лаёқати ҳ ба касбаш, соҳааш санҷида мешавад.

Бо ёрии тест ҳодисаҳои психологи бе воситаи техники дар муддати кӯтоҳ дар ҳолат стандартшуда санҷида мешавад ва ҳулосаҳои муайян гардида бо роҳи математики ҳисоб карда мешавад.

Баъзе тестҳо ба характери диагностики соҳиб мебошад. Арзиши тестҳои диагностики ба соҳти мазмуни тест вобаста аст. Масалан: тестҳо барои диагноз мондан ба қобилияти талаба нисбат ба фанни физика, математика, адабиёт, ҳоло дар бурдани тадқиқотҳои илми аз тестҳои дар асоси илми соҳтаи тестҳо васеъ истифода мешавад. Дар солҳои охир дар натиҷаи равнақи соҳаҳои фан - маҳсусан техника усули нав - усули

моделкунони ба вужуд омад. Модел -андозаи сохтани ҳодисаи психологии омӯхташаванда мебошад, хусусияти хоси усули моделкунонии дар он, ки бо ёрии ин усул баъзе жараёнҳои психологи бевосита омӯхта мешавад. Лекин барои ба вужуд овардани модели жараёни психики (дидан, шундан, бӯйро фаҳмидан) ҳамин жараёни психикиро мукамал доништан шарт аст. Барои ҳамин барои мукамал шудани ҳамин модел ба даражаи дониши доир ба ҳодисаи психики вобаста аст. Аммо модел жараёни психики шуда наметавонад. Дар модел ҳодисаи психики содда карда мешавад. Ин бошад ба хатогии модел, нодуруст омӯختани ҳодисаи психологи оварда мерасонад. Умуман ба воситаи усули моделкунони сифатҳои психологи ва монанди (ҳис идрок, хотира)-ро омӯختан мумкин. Ҳамин тавр барои бо усулҳои дар болои тадқиқот бурдаи аввало тайёри дидан, пас ба марҳилаи эксперименти гузаштан лозим, пас маълумотҳои дар жараёни тадқиқот гирифта шуда тахлили илми карда мешавад ва ниҳоят хулосаҳои пас аз тахлили дар асоси назарияи психологи эзоҳ дода мешавад ва тахмини тадқиқоти дуруст ё нодуруст буданаш аниқ мешавад.

САВОЛҲОИ БАРОИ АЗХУДКУНИ:

1. Характери объективии усулҳои психологиву тадқиқотиро фаҳмонед.
2. Ба худ хосии усулҳои ба худ хоси сӯҳбат ва мушоҳидакуниро фаҳмонед.
3. Афзалии усули лаборатори дар чист?
4. Моҳияти психологии тестҳои давраи ҳозираро гуфта диҳед.

Мавзӯ: ТАШАККУЛЬЁБИИ ПСИХИКА

Нақша:

1. Сохти системаи нерв, қисм ва функцияҳои онҳо.
2. Қонуниятҳои асосии фаъолияти нерви оли - рефлексҳо, барангехтан, бозистодан, иррадиасия ва концентрасия.
3. Функсияҳои психологии безҳои секретсионӣ.

ИБОРАҲОИ ТАКИЯГОҲ:

Системаи нерв, майнаи сар, майнаи қафо, рефлекс, барангехтан, бозистодан, иррадиасия, концентрасия секретсия.

Системаи нерв - асоси моддии ҳаёти психикии одам. Майнаи сар - қисми асосии системаи нерв, нерв майнаи пушт - қисми системаи нерви таъминкунандаи тамоми ҳолати организми одам. Рефлекс - реаксияи ҳаракати ҷавобии организми одам ба таъсуротҳои беруна. Барангехтан - ба ҳаракат омадани нейронҳои майнаи сар. Бозистодан - ба дам гирифтани гузаштани нейронҳои дар ҳаракатбуда. Иррадиасия - паҳн шудани таъсуротҳои беруна ба қисмҳои организм. Концентрасия - ҷамъшавии таъсуротҳои беруна ба қисми маълуми организм. Секретсия - беэҳтиҷобӣ, ки ба дигаргуншавии физиологии организм сабаб мешавад.

Организми одам ҳам монанди дигар организмҳои зинда бо муҳити атроф ҳамеша дар алоқа мебошад. Муносибати организми одам ва олами беруна бо ёрии системаи нерв ба амал меояд. Майна, ки қисми асосии организм аст, ҳамаи ҳаракатҳои одамро назорат мекунад.

Барои ҳамин ҳам ҳаракатҳои дар бораи омӯхтани сохти майна ва функсияҳои он аз таърихи дур сар шудааст. Дар натижа дар бораи сохти системаи нерв ва тадқиқи вазифаҳои он муваффақиятҳои маълум ба даст оварда шуд.

Ҳоло сохт, вазифа, тамоилҳои коркунии системаи нервро аз ҷиҳати илми асоснок кунондан, ба тафсил равшан кардани асосҳои физиологии фаъолияти психикии одам ҳам аз ҷиҳати илми, ҳам амали аҳамияти муҳим дорад.

Дар қор карда баромадани асосҳои физиологии дар асоси хусусиятҳои психологии шахс ҳобида дар ҷанми психология психологҳои машҳури Россия М.М.Сеченов, И.П.Павлов, В.М.Бехтерев, П.К.Анохинҳо хизмати калон кардаанд. Инҳо таълимоти ба қонуниятҳои асосии фаъолияти нерви

олидахлдорро кашф кардаанд. Мувофиқи ин таълимот дар майнаи одам ба як маром чиз ва ҳодисаҳои муҳими беруна таъсир карда меистад. Дар натижа жараёнҳои асосии фаъолияти нерви оли - бедоршави (барангехтан) ва бозистодан ба вужуд меояд. Маънои он ин аст, ки барангехтан марказҳои нерви майнаро ба кор меандозад, онҳоро фаъол ба ҳаракат мебарорад. Пас аз гузаштани фурсати маълум ин жараён бо бозистодан иваз ва фаъолияти марказҳои нерв суст мешавад, муддати маълум кор намекунад ва дар натижаи ин энергияи сарфшуда аз дигар барқарор мегардад.

Дар одам роҳи тараққиёти хоси системаи нерв ҳаст. Системаи нерв ҳамаи функцияҳои организми одамро ба тартиб меандозад.

Дар вай моддаивазшавиро таъмин, дил, мушакҳо ва рангҳои хунро идора ва барои ба шароитҳои гуногун мосшавии организм хизмат мекунад.

Умуман, системаи нерви одам фаъолияти мувофиқкардаи ҳамаи аъзоҳои организмро барои ба амал баровардан роли асоси мебозад. Аз ин сабаб асоси моддии ҳаёти психикии одам будаги системаи нерв ва қисми асосии вай - сохти майнаи сар ва тамоилҳои коркунии онро мукамал надоништа, моҳияти ҳақиқии ҳодисаҳои психологӣ инро фаҳмида намешавад. Моҳияти ҳолатҳои психологӣ одамро бе назорати системаи нерв тасаввур кардан мумкин нест. Барои ҳамин роли системаи нервро дар фаъолияти функцияҳои психики таҳлил мекунем. Онро аз жиҳати анатоми ва физиологӣ тадқиқ карданро муаллифи ин тадқиқот ба зиммаи худ намегирад. Чунки мақсади мо системаи нерв ва майнаи сарро дар ҳаёти руҳии одам аз жиҳати психологӣ кушода додан иборат аст.

Асоси ҳаёти психикии одам майнаи сар буда, вай жои якшавии системаи нерви майнаи сар марказ мебошад. Системаи нерв таъсири байни муҳити беруна ва организм, фаъолияти бофтаҳои ба тартиб меандозад.

Системаи нерв аз хужайраҳо иборат аст. Ин хужайраҳо ба воситаи сабзаҳои дароз ва калон ба ҳамаи қисмҳои организм паҳн мешавад. Хужайраҳои системаи нерв ва пардаҳои сафед якҷоя нейрон номида мешавад.

Нейрон аз рӯи хусусияти физиологӣ ва сохти анатоми сохти якҷояш системаи нерв ҳисоб мешавад.

Сабзидаи то нӯги нерв рафтаро нейрит меноманд. Нахҳои нерв - элементҳои система мебошад.

Дар байни нейронҳое, ки системаи нервро ташкил мекунад, аз ҷиҳати анатоми вобастаги нест. Якшавии онҳо иборат аз нейрити як нейрон ба хужайраи дигар нейронҳо расиданаш аст:

Дар майнаи одами нормал 16 миллиард нейронҳо ҳаст. Ин нейронҳо аз рӯи хизмати ба организм мекардашон ба ду ҷудо мешавад:

1. Рецепторҳо

2. Эффлекторҳо

Рецепторҳо таъсуроти берунаро қабул карда ба майна мегузаронад. Барои ҳамин рецепторҳоро маркази нерви ҳисси ҳам меноманд. Эффлекторҳо бошад ба натиҷаи таъсири беруна ба органҳои даруна фармон медиҳад ва онҳоро ба ҳаракат меорад. Барои ҳамин онҳоро маркази ҳаракатҳои нерв меноманд.

Рецепторҳо ва эффлекторҳо дар якҷояги системаи сигнали яқум мебошад.

Системаи сигнали яқум дар одам акси аз дунёи беруна гирифтаи аъзоҳои ҳис буда, одам воқиятро аввало ба воситаи системаи сигнал идрок мекунад.

Ҳодисаҳои муҳити беруна ба аъзоҳои ҳис таъсир карда, дар шуур акс ёфтани сигнал аввали система мебошад. Системаи сигнали аввал ба ҳис, идрок ва тасавури одам вобаста аст. Таъсири ҳодиса ва воқеаҳои беруна ба воситаҳои суҳан ба шуур системаи сигнали дуҷумро ташкил мекунад. Ин сифат ба одам хос буда, ба дигар жонзодҳо нест. Одам таъсуротҳои берунаро ба воситаи калимаҳо акс мекунад ва доништа мегирад, аз худ мекунад.

Бо ёрии сигнали дуҷум одам фикр мекунад, ба хотир меорад, ҳаёл мекунад ва аз ҳама муҳимаш гап мезанад. Гап - сигнали сигналҳо аст. (И.П.Павлов) системаи сигнали дуҷум фақат ба одамон мавҷуд аст.

Системаи нерви одам аз 3 қисм иборат:

1. Системаи нерви маркази

2. Системаи нерви перифирия

3. Системаи нерви вегетативи.

Системаи нерви маркази аз майнаи сар ва майнаи пушт иборат аст. Майнаи пушт дар зинаи сутунмҳҳри - жой шуда, аз бофтаи нерв иборат. Ў тахминан ресмони 45 см дарози дошта аст. Майнаи пушт аз мушакҳо иборат буда, 31 то аст. Аз ҳар як қисм ба қисми ҳудаш хоси тешукҳои сутунмҳҳри решаҳои нерви майна мебарояд.

Майнаи пушт даст, пой, чашм ва танаро идора мекунад, ҳаракатҳои рағ, арақ баровардан ҳолатҳояшро идора мекунад.

Дарозии майнаи пушт дар лаҳзаҳои аввали эмбрион ба дарозии зинаи ҳароммағз баробар мебошад. Оҳиста -оҳиста майнаи пушт дар сабзиш аз сутунмҳҳри оқиб менад. Аз ин сабаб, решаи нервҳои миён, думғоза ва дум дар канали зинаи сутунмҳҳри то масофаи дур дароз шудааст.

Аз жиҳати психологи дар шароити ҳозира барои дароз кардани умри одам шартҳои зерин мавҷуд аст:

- машғул шудан бо меҳнати жисмони, ғоиданок ва иҷтимоӣ;
- меҳнати ақли ва жисмониро якҷоя бурдан;
- дамгирии ғаёл;
- оқилона ҳўрок ҳўрдан;
- начокидан, нанўшидан;
- ҳаёти ширини оилави гузаронидан;
- фарзандҳоро бо меҳр тарбия кардан;
- дар ҳаёт доимо хушчакчақ будан;
- ҳолатҳои нохушро бо тоқат буридан;
- дар ҳаяжон нашудан.

Ба ин шартҳо агар амал карда шавад, шахс ҳудашро хуб ғаҳмида, ҳаёташро оқилона гузаронад, ба жараёни камшавии вазни пас аз 60 солагии миёна роҳ нагузашта жараёни камшавиро суст мегардонад.

Барои ғаёлии майна, зиёд кардани қобилияти коркунии он аҳамияти дам гирондан муҳим аст. Одам танай худро доимо тоза дорад, ҳар вақт масҳ (массаж) гирад, фарзандонаш, наберагонашро навозиш кунад, бози доронад, ба тамошоҳои кино, театр, музей рафта истад, дар меъёраш бо дҳстони содиқ ҳўрок ҳўрад, китоб, журнал ва рўз номай дҳстдошташро ҳонад, оҳанги

форам ва суруд гӯш кунад, доимо ба ҳавои тоза гардад, ҳаракати жисмони кунад, аз касбаш рози бошад, роҳат борад, ҳудашро дар давраи дҳстон хушчакчак дорад, табассум ҳамроҳаш бошад. Майнааш дам мегирад, имкони мондашави пайдо намешавад.

Майнаи сар аз якчанд қисм иборат буда, ҳар як қисми он функцияи ба худ хосро иҷро мекунад.

Масалан:

майнаи миёна;

майнаи мобайн;

майнаи пеш;

майнаи пушт;

майнаи хурд;

майнаи калон ва нимкураҳои он.

Ҳар яки қисмҳо вазифаи худро дорад. Нафас гирифтани, коркунии дил, даврзании хун, хондан, фурӯ бурдан, жудо кардан, ҳаракатҳои гуногуни организмро майна идора мекунад. Фаъолияти тахлили мураккаб набуда (навишта, кашидан) ро майнаи хурд идора мекунад. Ҷавоби организм нисбат ба равшани, овоз, вазниниро майнаи миёна, ҳисси умумии организмро майнаи мобайни идора мекунад.

Майнаи дароз аз кўприки варолии ва майнача иборат аст. Майнаи дароз ва кўприки варолии давоми майнаи пушт ҳисоб мешавад. Майнаи дароз ба жараёнии физиологии мураккаб ба монанди макидан, хомдан, фурӯ бурдан, луҳоб жудо кардан, қайд кардан иштирок мекунад. Марказҳои нафас гирифтани, кори дилро идора кардан, нигоҳ доштани тонуси рағҳои хун ҳам дар майнаи дароз мебошад.

Майнача ба ҳамаи қисмҳои пасти системаи нерви маркази маҳкам вобаста аст. Майнача дар таъмини яқлухтии ҳаракати организм роли муҳим мебозад.

Ҳискунии умумии гавдаро майнаи мобайн таъмин мекунад. Майнаи миёна кори маркази вегетативиро мувофиқ мекунад, вазифаашро иҷро мекунад. Барои ҳамин майнаи мобайни, майнаи миёна, кўприки варолии ва майнаи дарозак якҷоя номи стволи майнаро дорад.

Қисми асосиро (қариб 80%) майнаи калон ва нимшарҳои он ташкил мекунад. Шарҳои чап ва рости майнаи калон ба воситаи моддаи дарбех ба якдигар пайваст шудааст.

Ҳар яки ним шарҳои майнаи сар ба чор палла - қисми пешона, қисми тепа, қисми жоқ ва чакпа жудо мешавад.

хафсии майнаи сар аз як миллиметр то 5 миллиметр буда, рӯяш ба ҳисоби миёна ба 2000 квадрат сантиметр баробар аст. Дар пӯсти майнаи сар 52 то майдон буда, ин майдонҳо ба 11 соҳа жудо мешавад.

Таълимотро дар бораи қисмҳои майнаи сар ва функцияҳои он академик И.П.Павлов офарид. И.П.Павлов таҷриба кард, ки дар соҳаи функцияи қисмҳои майнаи сари одам ва ҳайвонҳо фарқи калон мавҷуд аст. Дар баъзе ҳайвонҳо майнаи пешро гирифта партоянд ҳам ҳаёт давом мекунад. Масалан: Майнаи пеши сагро гирифта партофтанд, аммо ҳ ҳаёти худро давом додааст. Ў чун одати худ менишаст, ҳаракатҳои хоси худро иҷро мекард.

Кабҳтаре, ки майнаи пешашро гирифтанд, хӯрок мехӯрд, такон диҳанд, мегашт, ва қисман парида метавонист. Ҳамин таҷрибаро бо маймунҳо гузаронда тамоман дигар ҳулосаҳо аниқ карда шуд. Дар маймуни майнаи пешаш гирифта шуда функцияҳои психики ва ҳаракатҳо тамоман вайрон шудааст.

Ҳамин таҷриба ба одамон гузаронда шуд. Духтарчае, ки майнаи пешаш гирифта шудааст, фақат хоб рафтааст, ба хоستان ҳаракат намекунад, чизҳои оддиро ҳам ёд нагирифтааст, пас аз се солу нҳҳ моҳ вафот мекунад.

Ҳулосаи таҷрибаҳои бисёр ҳаминро тасдиқ мекунад, агар қисмҳои майнаи сар пурра набошад, дар ин вақт ҳолати нормали тана, ҳаракат вайрон мешавад, функцияҳои психики дигаргун мегардад ва ниҳоят ҳаёт давом намекунад.

Ҳаминро таъкид кардан лозим аст, ки мувофиқи муваффақиятҳои ба даст овардаи фанни психология нимкураҳои чап ва рости майнаи одам вазифаҳои гуногунро иҷро мекунад. Нимкураҳои чап ва рости инсон аз ҳамдигар чунон фарқ мекунад, ки ҳатто дараҷаи ҳис гуногун мешавад.

Дар натиҷаи тафтиш ва омӯختан аниқ гардид, ки нимкураи чап-асоси, рост тобеъ, дуюм дараҷа мебошад.

Таҷриба ҳаминро нишон медиҳад, ки ба фаъолияти нимкураи рост барҳам дода шавад, ҳисси тарафи чап зиёд мешавад, кайфият дигар мешавад,

ҳолатҳои хушчакчақи, дилкаши, сергапи, ба оянда бо умед ннгоҳ кардан ба вужуд меояд. Фаъолияти нимкураи чап нигоҳ дошта шавад, ҳисси нимкураи рост зиёд мешавад. Аммо кайфият бад мешавад, ноумеди, ҳолатҳои ҳазар кардан пайдо мешавад.

Ҳамин тавр, нимкураи чап барои хурсанди, шоди хизмат кунад, нимкураи рост дар одам кайфиятҳои нохушро ба вужуд меорад. Функсияҳои гуногуни нимкураи чап ва рост дар бобати ҳолатҳои ҳисси ҳам гуногун аст. Аз таҷриба маълум, ки нимкураи чап дар ҳолати бо тафаккури мавҳум вобаста ҳиссиётҳои ижобиро, нимкураи рост вобаста бо тафаккури образнок ҳиссиётҳои салби барои ба вужуд овардан хизмат мекунад.

Хизмати системаи нерви перифария барои организм аз он иборат, ки нервҳои он қисмҳои организмро бо майнаи қафо ва майнаи сар пайваст мекунад, организмро бо майнаи пушт ва жисмҳои дарунии майнаи сар пайваст мекунад. Аз майнаи пушт 31 жуфт, майнаи сар 12 жуфт нахи нерв мебарояд ва ба тамоми организм паҳн мешавад.

Нахҳои нерви периферия аз жиҳати хизматаш ба организм ба ду жудо мешавад:

1. Нервҳои ҳискунанда - ин нервҳо ба фаъолияти дидан, шунидан ва бӯйро донистани организм хизмат мекунад.

2. Нервҳои ҳаракаткунанда - ин нервҳо мускулҳои организмро ба ҳаракат мебарорад.

Системаи нерви вегетативи мускулҳои силлиқ, безҳо, дил ва рағҳоро бо нахҳои нерв таъмин мекунад, кори нормали ба тартиби фаъолияти рағҳо ва органҳои дохилро, суюқи жудо кардани безҳо ва кори дилро идора мекунад.

Ҳамин тавр системаи нерв дар организм равияи асосии идоракунандаи жараёнҳои ҳаёти шуда хизмат мекунад. Дар айни вақт системаи нерв равияи яклухт буда, қисми жудошавандаи организм ҳисоб мешавад.

Дар жараёни физиологии организм роли безҳои секресия калон аст. Безҳои секресия ба дохили ва беруни жудо мешавад. Барои аз организм баромадани суюқи коркардаи безҳои беруна дар тана роҳҳои махсус ҳаст. Дар натижаи фаъолияти безҳо аз даҳон-туф, аз чашм-ашк, аз бадан-арак мебарояд.

Моддаи суюқи кор кардаи безҳои дохили гармонҳо номида шуда, онҳо аз организм ба берун барои мада намераванд, балки ба хун омехта шуда, барои таъмини саломатии умумии организм хизмат мекунад.

Безҳои дохили аз инҳо иборат:

1. Бези гипофиз. Гипофиз одам аз паллаи пушт ва пеш иборат буда, дар ин паллаҳо қисми мобайни ҳаст. Гипофиз якчанд намуд гармоя жудо мекунад. Бези гипофиз хокистаранг буда, вазнаш 0,5 грамм аст.

Гармонҳои ин без ба сабзиш ва фарбеҳшавии организм хизмат мекунад. Бези гипофиз дар қисми пасти майнаи сар жойгир шудааст. Гармонҳои бези гипофиз ба гардиши хун таъсири эҷоби дорад. Агар ин без нодуруст кор кунад, организм аз сабзидан мемонад ва онро равшан зер мекунад, моддаи фосфоре, ки барои устухон зарур аст, норасидани мемонад, (дар лилипутҳо фаъолияти бези гипофиз вайрон аст). Умуман, функцияҳои бези гипофизиди гуногун буда, аҳамияти он дар бораи фаъолияти организм калон аст.

2. Бези эпифиз. Ин без дар майнаи миёна жой гирифтааст. Моеҳои кор карда барои мадаи ҳ ба фаъолияти безҳо жинси хизмат мекунад. Фаъолияти бези эпифиз вайрон шавад, организм бевақт ба балоқат мерасад.

3. Безҳои гули (Курри). Ин без барои таракқиёти умумии организм хизмат мекунад. Ин без нодуруст кор кунад, ҳаракат суст мешавад, аломатҳои ҳаяжон кардан ба вужуд меояд, одам ба ҳолати бедорхоби дучор ва қобилияти меҳнат кардан кам ва аз ҳама муҳимаш организм аз қобилияти падари ва модари маҳрум мешавад.

4. Безҳои жинси. Ин безҳо барои ҳоси ҳар жинс гармонҳои жинсии махсус кор карда мебарорад. Дар мардҳо ривожёбии пурзҳри мускулҳо, фарқи тембри овозҳои ҳоси зан ва мардро натиҷаи фаъолияти безҳои жинси мебошад. Гармонҳои жинси ба моилии дигар жинс сабаб мешавад, ҳам дар организми одам барои ивазшавии моддаҳои умуми таъсири пурзҳр мерасонад.

Умуман, безҳои жинси ва организм ранги фораи, зебо медихад ва барои зиёд шудани насл хизмат мекунад.

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОР:

1. Функсияҳои асосии майнаи сарро гӯед.
2. Дар бораи сохт ва қисми системаи нерви одам ҳикоя кунед.
3. Рефлекс чист? Намудҳои онро эзоҳ диҳед.
4. Дар бораи сигналҳои яқум ва дуҷум суҳан кунед.
5. Жараёнҳои барангехтан ва тормозшавиро фаҳмонед.
6. Ба ҳаракатҳои инстинктиви мисол оред.

Мавзӯ: ҲИССИЁТ

Нақша:

1. Маълумот дар бораи ҳиссиёт
2. Асосҳои физиологии ҳиссиёт
3. Қайфият эффеҗтҳо, эҳтирос ва руҳбаланди
4. Ҳиссиёти баланди хоси инсоният
5. Инкишофи ҳиссиёт дар жавонон

ИБОРАҲОИ ТАҲЯГОҲ:

Эҳсос, қайфият, аффеҗт, эҳтирос, руҳбаланди, эмотсия, стресс, стеник, астеник.

Ҳиссиёт - инфодакунандаи ҳолати шахс. Қайфият ҳолати эмотсионалии муддати муайян. Аффеҗт ҳолати пурзҳри эмотсионалии кҳтоҳмуддат. Руҳбаланди - тағйири қайфият ба жониби ижоби. Эмотсия - додашави ба ҳолати пурзҳри руҳи. Стрессжидди, ҳолати вазнини эмотсионали. Стеник - ҳолати эмотсионалии ба ғайрат ҳидояткунанда. Астеник - ҳолати эмотсионалии сусткунандаи ғайрат.

Ҳиссиёт ёки эҳсос - эмотсия яке аз тарафҳои ҳаёти руҳии шахс аст, ки дар он муносибати шахс ва таассуроти характер ифода меёбад.

Аксар предмет, воқеа, ҳаракатҳо инсонро шод мекунад, ҳаловат мебахшад. Баъзе чизҳо хафа карда, қаҳру Қазабашро меорад, беҳузур менамояд.

Шахс нисбат ба характери таъсироти беруна (нисбат ба эҷоби ё салби) муносибати хешро баён мекунад. Жихатҳои хуби таъсироти беруна нисбат шахс муносибати иҷобиро ба вужуд меорад. Ҳаловатбари, қоилмони, ҳузру ҳаловат, шодиву хурсанди ҳолатҳои муносибатҳои иҷоби мебошад.

Жихатҳои таъсири ноҳуши ба шахс муносибатҳои салби пайдо мекунад.

Шахс дар давоми фаъолияти рӯз онааш ҳолатҳои гуногуни ҳиссиёро аз сар мегузаронад. Агар он зери ҳавф бошад, тарсро ҳис мекунад, ба муваффақиятҳо ноил гардад, завқ мегирад. Хулоса, манбаи пайдоиши ҳиссиёт хоҳиш, эҳтиёж ва натиҷаҳои он аст.

Ҳаракатҳои барои қонеъсозии эҳтиёжҳои шахс агар ба муваффақият ноил гардад, ҳисси ижоби ва агар ба мақлубият дучор шавад, ҳисси салби бедор мешавад.

Эмотсияи гуногун ба хулқу атвори кас оҳанги ба худ хос медиҳад гузариши барқарорро ба вужуд меорад. Баъзан ҳиссиётҳо баноҳост ва бошиддат пайдо шуда, тез мегузарад.

Бояд таъкид кард, ки ҳолатҳои эмотсионали дар одамон гуногун мешавад. Дар аксар одамон ин ҳолат барқарор, таъсирнок, чуқур бошад, дар баъзеашон сабук мегузарад. Ҳиссиётҳои одамон бо чуқур, қави, барқарор ё беқарори аз ҳамдигар тафовут доранд. Ҳолати ҳиссии ҳар як шахс ба жаҳонбини, равандҳои Ғояви ва идеалии ӯ вобаста аст.

Ҳиссиётҳои ижоби тамоми вужуди касро фаро гирифта, ҳаёти ҳро боз ҳам пурмазмун, пурра ва бахтиёр месозад.

Ҳиссиёт барои хулосабарори дар бораи шахс, ҳолатҳои психики ва хусусиятҳои индивидуалии вай имкон медиҳад. Ҳиссиётҳо одамро ба схи маҳсади ягона ҳидоят намуда, ба инсони баркамол табдил медиҳад.

Дар ҳиссиёт моҳияти субъективива сотсиалиги мавҷуд аст. Аз нутқай назари субъективи ба ҳиссиёт баҳои додашуда баъзан ба моҳияти сотсиалии он дуруст намеояд. Аз назари субъективи воқеаи нохуш, озордиҳандаи шахс дар эътибори сотсиали ҳиссиёти ижоби ба шумор меравад. Масалан, шармидан барои шахс ҳисси нохуш буда, бо душвори мегузарад. Аммо аз нуқтаи назари моҳияти сотсиали шарм ҳисси баланди ижобиву ахлоқист. Агар донишҷӯи тартибвайронкарда ҳангоми ба интизомдаъваткуни, шарм накунад, ӯ аз фазилати баланди инсони маҳрум мебошад. Ҳазаб ёки нафрат дар субъект ҳолати салби, нохуш аст. Лекин Қазабу нафрат нисбат ба душман, ҳаракати бар хилофи ахлоқ, беинтизоми, қонуншикани чун сифати баланди ахлоқи моҳияти мусби касб менамояд. Аз ҳамин сабаб ба ҳиссиёт аз нуқтаи назари иҷтимоӣ ба Ғояҳои халқи ва принципали бояд таъки намуд. Аз ин жиҳат фикри зерини Баҳовиддини Нақшбанд аҳамияти жудогона доард:

- Ҳазрати Баҳовиддин, оё бо қаҳр ба толибилм таъсир расонидан дуруст аст?

Он кас чунин жавоб доданд: - Қаҳр, яъне Қазаб ду маъно дорад. Қаҳру қазаби ҳақиқи сифати камолот мебошад. Дар он барои безътибории тарбиягиранда истифода шуда, ҳро ба забон бесабаб зараровар аст.

Ҳаракатҳои эмотсионали аз нуқтаи назари барқарор ё беқарори ба се гурӯҳ жудо мешавад.

1. Ҳолатҳои дарозмуддати якчанд моҳ ё солҳо давомдиханда:
2. Ҳолатҳои рӯз ҳо, ҳафтаҳо ва моҳҳо давамдиханда:
3. Ҳолатҳои сонияҳо, дақиқаҳо, соатҳо давомдиханда:

Ба се гурӯҳ жудошавии ҳолатҳои эмотсионӣ ба характери таъсир ва сифатҳои индивидуалии шахс вобаста аст. Як таъсир ба ҳар шахс бо қувваи гуногун мерасад ва ҳолатҳои ҳиссии даражаи ҳархеларо ба вужуд меорад.

Сабабҳои ба вужудории ҳаракатҳои ҳиссии гуногун стимулҳо ё худ манбаъҳо номида мешавад. Ҳолати ҳиссии манфи ва салби низ дар ҳаракатҳои шахс ифода меёбад.

Баъзе ҳолатҳои эмотсионали ҳаракати фаъолонро ба вужуд меорад, аксар бо оҳистаги мегузарад. Ин намуди ҳиссиётҳои пасив синтентали ном дорад. Синтентали ҳолати ҳиссии беҳаракат буда, дар он шахс бо сухан қонён мешавад, аз афсӯс, оҳу воҳ, гиря берун намебарояд.

Дар шахс назар ба пайдоиши исён ҳиссиётҳо ба стеники ва эстеники тақсим мешаванд. Ҳолатҳои стеники барои пайдоиши шужоату Ғайрат сабаб мешавад. Масалан, шодии пурзҳр, Қзаби бузург, руҳи жанговар, марди, ғалаба ва ғайра. Ҳолати пасткунандаи фаъолияти ҳаёти, сусткунандаи ғайрати шахс ҳиссиётҳои эстеники мебошад. ҳаму ҳасрат, ноумеди, бевътиборӣ, Қам, афсӯс ва Ғайра ҳолатҳои эстеникианд.

Дар асоси пайдоиши ҳолатҳои гуногун эмотсионали процессҳо - рефлексҳои Ғайришартии дар зерӣ пӯстлохи мия руҳдода меистад. Саргузаштҳои руҳӣ бо дигаргуниҳои физиологии организм ҳамеша вобаста аст. Ҳангоми аз саргузаронии ҳолатҳои руҳии гуногун гардиши хуни одам тақйир меёбад, таппиши дил суст ё тез мешавад. Нафаскаши, ҳажми таом ва фаъолияти секретсияи безҳои дохили низ дигаргун мешавад. Ифодаи берунаи ин ҳолатҳои ҳам ба характери рефлектори соҳиб аст.

Ҳангоми аз саргузаронии хурсандии беинтиҳо, тарси саҳт, Қзаб дар симои одам дигаргуниҳои жидди руҳ медиҳад. Ранги рӯяш мекоҳад, сурх мешавад, нутқаш вайрон ё дар муддати муайян гум мешавад.

Вақтҳои охир ба дигаргуншавии ҳолатҳои эмотсионали, ки ба воситаи стресс¹ ном вазъият рӯй меорад, эътибори калон медиҳанд. Жиддиги ҳаракатест, ки дар вазъияти аз ҳад зиёд ё ки хавфноки ҳангоми меҳнати ҷисмони ва ақли ё дар вақти ҷустани чораи зарури ба вуҷуд меояд. Ҳангоми жиддиги дар кори дил, рағҳои хунгард ва системаи нафаскаши дигаргунӣ рух медиҳанд. Лекин ба даражаи тақрибии органҳои дохили нигоҳ накарда фаҳмидани мазмуни эмотсия душвор аст. Масалан, набзи тез аз тарс ё хурсандии кас дарак медиҳад. Ҳангоми стресси пурзҳр дар ҳатту ҳаракати кас бетартиби мушоҳида мегардад. Ҳангоми суҳанрони калимаҳоро қандақанда талаффуз мекунад. Фикрҳо аз ҷиҳати мантиқ ба яқдигар вобаста намешаванд.

Одатан ҳолати стрессии пурзҳр мумкин аст реаксияи баръакс диҳад. Яъне бавуҷудони тормозшави дар пӯстлоқи мияи сар шахсро пассив гардонида, фаъолиятро батамом суст мекунад. Лекин дар ҳолати мўътам гузаштани жиддиги (стресс) таҷрибаи ҳаёти, иродаи қави, обутобёби аз ҷиҳати Ғоя нақши муҳим мебозад.

Ба вуҷуд омадани ҳолатҳои ҳиссии одам аз ҷиҳати тези, қувва, давомдори гуногун мешавад. Ҳолати эмотсионали дар ҳар кас бо тези гуногун пайдо мешавад. Оҳиста ё зуд иваз мешавад. Вобаста ба имкониятҳои индивидуалии шахс ба шҳр меояд ва боз ба ҳоли аслиаш бармегардад.

Ҳолатҳои эмотсионали чун ҳолатҳои ҳиссии аз ҷиҳати барқарори низ бо тези, қувва, бардавоми гуногун мешавад. Ҳолатҳои эмотсионали дар одамон бо тези ҳархела пайдо шуда, зуд ё оҳиста иваз мешавад. Вобаста ба имкониятҳои индивидуалии шахс ба шҳр меояд ва ба ҳоли асли бармегардад.

Ҳолатҳои эмотсионали аз ҷиҳати барқарори низ аз ҳамдигар тафовут дорад. Ҳолати дарозмуддат - барқарор ва ҳолати кӯтоҳмуддат - беқарор номида мешавад.

Инсон вобаста ба хоҳиш, шавқу завқ, жаҳонбини, эътиқод ва майл соҳиби ҳиссиёти пурмазмун мебошад. Ҳиссиёти сермазмун дар хотиро дер гоҳ нақш мебандад. Одатан ҳиссиёти тасодуфи беқарор буда, дар хотир нигоҳ дошта намешавад. Хулоса, қувва, барқариву беқарори ва комилии ҳиссиётҳо ба хусусиятҳои типии системаи асаб, эҳтиёж, моҳияти иҷтимоии субъективии таассуротҳо вобаста аст.

Ҳолатҳои эмотсионали аз жиҳати тези, қувва, барқарори ё беқарори ва комилии ҳиссиётҳо ба чор намуд тақсим мешаванд:

1. Кайфият.
2. Аффект.
3. Эҳтирос
4. Рухбаланди

Кайфият ҳолати руҳии дарозмуддат, дорои қувваи мўътадил аст. Бар асоси сабабҳои маълум ба одамон кайфияти Қамгини ё хурсанди ба вужуд меояд.

Муваффақиятҳо ба шахс кайфияти хуб ва чолокиро ба вужуд меорад. Нобарориҳои кайфияти шахсро маънос, руҳафтада, Қамгин мекунад.

Одам дар ҳар гуна ҳолатҳои психики метавонад худро идора кунад.

Соҳибона иродаи мустаҳкам кайфияти худро ирода карда метавонанд. Онҳо ҳамеша бомдарух, хушқуданд. Ҳеҷ гоҳ Қуломи кайфияти хеш намешаванд. Кайфияти одамони иродааш мустаҳкамнабуда тез вайрон мешавад. Онҳо намудҳои кайфиятро бо азоб ва душвори мегузаронанд.

Ҳолати эмотсионалии, ки тез пайдо шуда, кӯтоҳмуддат аст, аффект номида мешавад.

Одам дар ҳолати аффект аз доираи худидоракуни берун мемонад. Ҳатту ҳаракати худро назорат карда наметавонад. Тарс, Қазаб, қаҳр ва хурсандии нохостпайдошуда ҳолати аффект аст. Ин ҳолат ба одам ногаҳон пайдо шуда, баъзан якчанд дақиқа давом мекунад. Ин ҳолат ба одамон дар тарзи фиқон, доду фарёд намоён мешавад. Дар ин вақт фаъолияти шуур суст шуда, нутқ вайрон мешавад. Баъзан дар натижаи ҳолати аффекти дар организм жараёни физиологӣ рух медиҳад? организм суст мегардад, инсон худдори карда наметавонад. Одамоне ки матиниродаанд, дар ҳолати аффекти низ худдори карда метавонанд. Ҳолатҳои хафагиву хурсандиро ба осони мегузаронанд. Зеро онҳо ба ҳолати аффекти хеле кам дил медиҳанд. Дилбанди ё худ безътибори ба ҳолатҳои гуногуни аффекти ба хусусиятҳои системаи асаб низ вобаста аст. Онҳое, ки температураи зҳр доранд, пеш аз ҳама ба ҳолати аффекти моил мешаванд.

Эҳтиросҳо ба моҳияти мусбӣ ва манфӣ соҳибанб. Эҳтиросҳое ки ба чиз ё ягон воқеа назардошташудааст, эҳтиросҳои мусбианд. Инчунин эҳтиросҳо

нисбат ба дониш, санъат, ҳунар эҳтиросҳои мусбианд. Эҳтиросҳои ки схи майпарасти, қимору қартабози молпарастиву пулпарасти моиланд, эҳтиросҳои салби ҳастанд. Эҳтиросҳои салби зарароворанд. Касро ба шахси бебурд ва пасткаш мубаддал мегардонанд.

Танҳо ҳолати эмотсионали, ки аз моҳияти мусби, ружҳ ба схи орзуи нек ва мақсади аниқ иборатанд, касро руҳбаланд месозад. Инчунин маҳсули муваффақиятноки фаъолияти инсон як навъи болидатабъии ҳ мебошад. Баҳои арзандае ки ба меҳнат медиҳанд ва рақбатноксозии заҳмат низ руҳи одамро мебардорад, касро ҷолон мегардонад.

ҲИССИЁТҲОИ БАЛАНДИ ХОСИ ИНСОН КОМИЛ

Ба ҳиссиётҳои баланди хоси инсон эҳсосоти ақли (интеллектуал), ахлоқи ва эстетикаи дохил мешавад. Ин ҳиссиётҳо танҳо ба инсон мавҷуд аст.

Ҳиссиёти ақли. Ин ҳиссиётҳо бо пайвастигии жараёнҳои илми ва эҷод, ки дар ҳолати фаъолияти ақли ба миён меоянд, вобастаги доранд. Инсон дар ин давр ҳис мекунад, ки ҳ барои донишҷӯи ягон чиз саҳт мекӯшад, ба дониши худ қаноат ҳосил мекунад ё не, жидду жаҳдаш барои донишҷӯи асрори ягон чизи нав ё ҳодисаҳои роҳи ҳаёташ зиёд мегардад. Чунин ҳиссиётҳои ки бо жараёни кӯшиш ба донишҷӯи вобастаанд. Эҳсосоти ақли - интеллектуали ном доранд.

Ҳиссиёти ақли нишонаҳои танбали, кӯшиш ба дониш, таажжубюовари, ҳайратангези, бовари, шубҳаангези, ружҳ ба навовари низ доранд.

Ҳиссе ки ба инсон нав, дар таъсири ягон чиз, ба тарзи Ғайриодди пайдо мешавад, Ҳиссиёти таажжубовари мебошад. Одатан инсон ба ягон воқеае ки интизор набуду содир мегардад, ба таажжуб меояд. Таажжуб низ моҳияти мусби ва манфи дорад. Агар инсон аз мазмуни таассурот мамнун бошад, ҳисси таажжубманди ба тарзи хурсанди мегузарад. Ба воситаи таажжуби ҳисси хурсанди фаъолияти донишҷӯи инсон пурқувват гардида, инчунин хушҳолии интеллектуали ба вужуд меояд. Дар натиҷаи хурсандии интеллектуали инсон таъсиротро бо ногоҳи хеле тез меомӯзад. Дар жараёнҳои донишҷӯи инсон ҳиссиёти ҳайратангези аҳамияти муҳим дорад. Барои муайянкунии сабаби ин ё он чиз вобастагии дохилии чизҳо, дар шахс ҳисси ҳайроншави нақши муҳим мебошад. Ҳангоми ҳулосабарории вобастаги ва муносибатҳои дуруст ҳисси бовари, агар ин ҳулоса бар ҳақиқат зид бошад, ҳисси шубҳакуни, дар натиҷаи жустуҷӯҳои фикри масъалаи дорони аҳамияти иҷтимои ҳал гардад, ҳисси навоари хизмат мекунад.

Ҳиссиёти ахлоқи. Ҳиссиётҳои ахлоқи ё маънави муносибати шахсро нисбати одамон, жамъият ва муҳити иҷтимоӣ ифода менамояд. Ватанпарвари, ҳададорӣ иҷтимоӣ, инсонпарвари, ёри ба ёру дҳстон, ҳалолӣ рӯстқавли дар ҳаёти иҷтимоӣ ва шахси, покии ахлоқи, камтарини, ноадолатӣ, тамаъгари, бевиждони, мансабпарастӣ, нафси иззат, қадру қиммат ба ҳиссиётҳои ахлоқи дохил мешавад. Шахси замони мустақили бояд баркамол, манфиатҳои умумро аз манфиатҳои худ баландгузоранда, дҳстдори халқу ватан бошад. Шахсе, ки аз ин гуна ҳиссиётҳо маҳрум аст, шаҳрванди ҳақиқии ватанамон нест. Ҷавонони пешқадами давр бояд дорои тамоми тамоилҳои баланди ахлоқи умуминсонӣ бошанд. Онҳо барои мустаҳкамкунии истиқлолият ва сулҳу осоиши ватан хизмат намоянд.

Ҳиссиётҳои эстетикӣ. Муносибат ва шавқу завқгирӣ аз нафосати зебоии табиат, жамъият ва зиндагӣ ҳисси эстетикӣ ба шумор меравад. Бедоршавӣ ҳаяжон аз воқеаҳо ҳодисаҳои гуногун, шодшавӣ натиҷаи ҳиссиёти эстетикӣ аст.

Дар жараёни ҳолати эстетикӣ дар дунёи ботинӣ муносибати ҳаётии одамон дигаргуниҳои маънави ба амал меояд. Ҳиссиёти роҳатбахше, ки аз зебоии муҳит-эстетикӣ пайдо мешавад, ба руҳияи инсон дер гоҳ нақш мебандад, касро ба орзуву ҳаёл ва афкори гуногун роҳбалад мешавад. Ҳавои мусаффо, манзараҳои зебои табиат баробари ба тана руҳбахши ва хубсозии саломати кайфият ва руҳи инсонро дигаргун месозад.

Табиист, ки олам барои инсон офарида шудааст. Инсон зеб ва шарафи тамоми ҳастист. Инсон бо зебоии худ аз ҳамаи мавҷудоти руи олам болост. Тамоми мавҷудоти олами табиат барои инсон хизмат мекунад. Одам ба воситаи ҳисси эстетикӣ ҳамеша ба тозагӣ ва озодагӣ моил аст. Покизагӣ шартӣ асосиест барои саломатии инсон. Агар танай инсон тоза набошад, ҳавои заруриро фурқ бурда наметавонад. Бадани инсон мисли тӯри элак аст, ки агар тоза набошад, пусти нафас кашада наметавонад. Дар натиҷа одам ба бемориҳои гуногун (вабо, ришта, тиф, ваража, хоракон ва Ғайра) дучор мешавад. Хулоса, ҳисси эстетикӣ дар навбати аввал барои тозаву озода нагаҳдорӣ организм, тамоми аъзо сару либос, муҳити атроф зарур аст.

Ба сифати эҳсосоти баланди ахлоқи ҳиссиётҳои эстетикӣ барои одам ҳамеша зарур аст. Зеро моили ба тозагӣ, зебогӣ ва завқгирӣ аз зебогии табиат дар инсон беканор буда, он ҳоси ҳама синну сол аст. Инсон аз ҷавони ташнаву шайдои зебои мегардад.

Дар ҳаёти инсон нақши ҳиссиётҳо бузург аст. Ҳолатҳои ижобии хушзавқи, хурсанди, руҳбаланди фаъолияти эҷодии одамро зиёд карда, ба навовари ва эҷодкори ҳидоят менамояд, ба худ бовариро меафзояд. Навовари барои ривожии ҳиссиётҳои ижобии ва барои пайдоиши ҳиссиётҳои нав хизмат мекунад. Дар натижа қобилияти меҳнат ва самарадории он меафзояд. Ин чиз дар жараёни эҷоди илми ва бадеи хуб ба назар мерасад. Аз рӯи нуқтаи назари ривожии фаъолияти ҳиссиётҳои ижобии чун “оташ” ё “шҳъла” хизмат мекунад.

Вобаста ба фаъолияти одди ё мураккаби ҳолатҳои он дар намуди берунаи организм акс меёбад. Қиёфаи берунаи ҳама одам ҳолати хурсанд, Қамқин ё тарсро ифода менамояд. Дуюм, ҳолати эмотсионалии ба фаъолияти аъзоҳои дохилии ҷ низ дигаргуниҳо ба амал меорад. Ҳангоми ҳиссиётҳои эҷобии нафасгири тез шуда, дар вақти ҳиссиётҳои нафोरам баръакс нафаскаши суст мегардад.

Бояд гуфт, ки ҳаракатҳои бо ҳолатҳои ҳисси вобаста ба ҳар шахс дар намуди алоҳида зоҳир мегардад. Ҳаракатҳои гуногун, имову ишора, бо ишораи чашмҳо, оҳанги овозҳо, табассум, ханда, кифт дарҳамкаши, нигоҳи норозиёна ва Ғайра ҳар яки онҳо маъноии муайян касб намуда, ба мақсади маълум нигаронида мешавад.

Ҳолатҳои ҳисси шахсро ба роҳмонии қувваи ирода тарбия менамояд. Барои ин дарки дурусти вазифа ва мақсад аҳамияти калон касб менамояд.

САВОЛҲОИ БАРОИ ТАҚРОР:

1. Таърифи ҳиссиёт.
2. Ба ҳолатҳои эмотсионалии шахс таъриф диҳед.
3. Дар ҳолати аффект ва стресс (жиддиги) шахс чи тавр худдори намояд?
4. Чи гуна сабабҳо кайфияти инсонро тақйир медиҳад?
5. Ҳиссиётҳои баланди хоси инсонии чист?
6. Моҳияти иҷтимоии ҳиссиётҳои ватанпарвари ва инсонпарвариро шарҳ диҳед.
7. Нақши ҳолатҳои эмотсионалии гуногун дар жараёни таълим чи гуна аст?

Мавзӯ: ИРОДА

Нақша:

1. Маълумот дар бораи ирода.
2. Ирода ва хусусиятҳои он.
3. Сифатҳои иродавии шахс.
4. Ташакулёбии иродаи бачагон.

ИБОРАҲОИ ТАКИЯГОҲ:

Чунин ғаъолияти психикии одам, ки дар амалҳои шурона ва барои ба даст даровардани мақсади муайян нигаронидашуда зоҳир мегардад ва ижрои ин амалҳо ба бартараф намудани душворию монеаҳо алоқаманд аст, ирода номида мешавад.

Ирода маҳз дар он ифода меёбад, ки одам дар роҳи ба мақсад расидан барои бартараф намудани монеаю душвориҳо чи гуна қобилият дорад, то кадом андоза ба мҳҳтожи ва қурбони тайёр аст, то кадом даража рафтори худро мекунаду ғаъолияти худро ба мақсаду вазифаҳои муайян тобеъ карда метавонад.

Бартараф намудани монеаю душвориҳо бо зухуроте алоқаманд аст, ки онро кҳшиши иродави меноманд.

Ирода дар ҳаёти ҳаррӯз аи одам зоҳир мегардад, вале зухуроти равшани он махсусан дар вазъияти мураккабу бомасъул дида мешавад. Корнамони гвардиячeyни жавон, Зоя Космодемьянская, парвозҳои қаҳрамононаи кайҳоннавардони мо дар бораи он шаҳодат медиҳанд, ки иродаю корнамои аз ҳамдигар жудонашавандаанд. Дар рафтору амали онҳо чунин ирода равшан намоён шуд, ки он ба сифатҳои нажиби ахлоқии одамони совети така мекунад. Ин хел иродаро иродаи ахлоқан тарбия кардашуда меноманд, ки он бо бартараф намудани душвориҳои Ғайри муқаррари ва монеаҳои калон алоқаманд аст.

Ғаъолияти иродави инчунин бо ҳиссиёти одам зич алоқаманд мебошад. Бо рақбат ба сҳи мақсад майл кардан, ки бо ҳиссиёти калону нажиб қувват дода шудааст, барои бартараф намудани ҳар гуна душвори ва ба ҳар хел маҳруми тоб овардан имконият медиҳад. Одами фориқ бол ва ба ҳар чиз бепарвоёна муносибат мекардаги ба зухуроти ҳақиқи ирода қобилият надорад, ҳ на мубориз шуда метавонаду на эҷодкор.

Ирода дар ҳамаи намудҳои фаъолияти одам зоҳир мешавад. Масалан, меҳнаторо бе кӯшиши иродави, бе фаҳмидани мақсад ва натиҷаҳои меҳнат, бе маҳорати ба анизиандаҳои диққатро парешонкунанда муизиандаҳои диққатро парешонкунанда муқобилият нишон додан ва бе баргараф намудани ҳастаги тасаввур қардан мумкин нест. Ирода дар фаъолияти таълими низ ҳамеша зоҳир мегардад. Дар ҳар дарс ва ҳангоми супоришҳои ҳонаги ба талаба лозим меояд, ки душвориҳои гуногунро баргараф намояд ва худро ба даст гирад. Кӯшишҳои иродави ҳангоми бозихое ҳоли, ки мутамақказияти қалони ирода, устуворона аз пай мақсад шудан ва худдори қарда тавонишнаторо талаб мекунанд, зоҳир мегарданд.

Амали иродави монанди тамоми фаъолияти психикии одам функцияи майна мебошад.

Ҳар як амали иродавии одам қонунан бо сабабҳои объективи, яъне бо сохти психикии шахс, жаҳонбинии ӯ, шароити муайяни ҳаёт, бо таъсири муайяни муҳити беруни ва Ғайра муайян қарда мешавад. Вале мураккабии ҳаёти психикии одам ва таъсироти беруни, ки дар ва бавосита шуда метавонанд, аксар вақт барои муайян намудани сабабҳои бевоситаю объективи ин ё он амалҳои иродавии одам имконият намедиханд. Маҳз ҳамин ба пайдоиши иллюзияи “озодии пурраи ирода” ва мутлақо ихтиёри будани рафтори одам сабаб мегардад.

Дар одам ба амалҳои иродави қобилият доштан дар баробари ба фаъолияти меҳнати гузаштани аждодонамон ба вужуд омадааст. Ҳайвонҳои ирода надоранд. Ирода чунин жиҳати фаъолияти психики мебошад, ки танҳо ба одам хос аст. Ҳайвонҳои пассивона ба табиат мутобиқ мешаванд.

Меҳнат ҳамчун фаъолияти шууронае, ки ба тобеъ гардонидани табиат ва дигаргунсозии он нигаронида шудааст, танҳо ба одам хос аст. Иродаи одам дар меҳнат ташаккул меёбад.

Иродаи одамон вобаста ба шароити жамъиятию таърихи, вобаста ба шароити ҳаёти моддии жамъият ташаккул меёфт ва дигаргун мешуд.

Дар ҳар як амали иродави ду зинаро жудо қардан мумкин аст. Якумаш зинаи тайёри, ки дар он мақсадро фаҳмида мегарданд, роҳи воситаҳои ба мақсад расиданро муайян намуда, қарор қабул мекунанд; дуюмаш зинаи иҷрошаванда, дар он қарори қабулшударо иҷро мекунанд.

Зинаи тайёри зинаи амали фикри, мулоҳиза ва муқоисаи имкониятҳои гуногун мебошад. Ҳар як амали иродави ҳамчун амали мақсаднок ҳамеша аз гузориш ва равшан фаҳмидан лозим аст.

Мазмуни зинаи тайёрии амали иродави вобаста ба он, ки барои ба мақсад расидан монеаҳои дохили ё беруни ҳастанд ё не, гуногун мешавад. Ҳангоми мавжуд будани монеаҳои дохили (тарс, танбали, мондашави, дард, одат ва эмоцияҳои гуногуни барои ижрои амалҳо халалрасонанда) зинаи тайёри аксар вақт ба худ характери муборизаи маромхоро мегирад; дар сурати мавжуд будани монеаҳои беруни (агар дар бораи муборизаи маромҳо сухан наравад) ин зина характери бапландарори, интихоби тарзи амалро мегирад.

Муборизаи маромҳо дар амали иродави (ва майлҳои) одатан ин муборизаи байни шууру ҳиссиёти вазифашиноси ва майлҳои ба вазифа муқобил мебошад. Ирода маҳз дар маҳорати ба ижрои он чизе, ки ҳиссиёти вазифашиноси муайян мекунад, худро мажбур намудан ва паҳш карда тавонистани майлҳои ба вазифа муқобил зоҳир мешавад. Дар сурате, ки сухан дар бораи ижрои кори зарури ё меҳостаги меравад, мароми “зарур”-ро афзалтар доништан равоқ. Масалан, талабае ба муаллим даққали зоҳир кард, аммо хатомиро эътироф намудану узр пурсидан намеҳодад. Рафиқи ҳ мекаладад, рафиқамро танқид кардан намеҳодад, вале оқибат маромҳои ҳиссиёти вазифашиносию масъулият маромҳои дҳстию рафоқати қалбакиро паҳш мекунанду ҳ гунаҳкорро кушоду равшан маҳқум менамояд.

Зинаи тайёрии амали иродави бо қабул намудани қарори муайян тамом мешавад.

Ижрои қарори қабулшуда зинаи навбати ва муҳимми ҳар гуна амали иродави мебошад. Бе ин зина амали иродави вужуд надорад. Одаме, ки дар назди худ фақат мақсадҳои олимаҳои ва муҳим мегузораду фақат қарор қабул мекунад, вале онҳоро дар амал татбиқ намекунад, корро ба охир намерасонад, одами боирода нест.

Ижрои қарор ду шакл дошта метавонад: шакли амали беруни (рафтори берунии иродави) ва шакли аз амали беруни худдори намудан (рафтори дохилии иродави).

Ба мақсад расидан натиҷаи амали иродави мебошад. Мақсад ижро ва душвориҳо бартараф карда шудаанд, акнун одам қаноатмандии маънавиро ҳис мекунад ва ба фаъолияти нав, ба сҳи муваффақиятҳои нав май менамояд.

СИФАТҲОИ ИРОДАВИИ ОДАМ.

Таҳлили амали иродави барои худо намудани як қатор сифатҳои иродавии одам, ки ҳар кадоми онҳо зухуроти алоҳидаи иродаро тавсиф медиҳанд, имконият медиҳад. Мақсадноки, қатъият, суботкори, хуДДори, мардонги, жасури, боинтизоми - чунинад сифатҳои ирода.

Мақсадноки - ин маҳорати рафтори худро ба мақсади устувори ҳаёт тобеъ кардан, тайёру қатъи будан барои сарф намудани тамоми қувваю қобилияти худ баҳри одам он мақсад ва пайдарпаю бемайлони ба вужуд овардани он мақсад мебошад.

Мустақили - ин маҳорати рафтори худро ба фикру эътиқодҳои шахсии худ тобеъ карда тавоништан мебошад.

Талқиншавандаги, ки ба негативизм муқобил меистад, низ сифати манфии ирода мебошад. Одами талқиншаванда ба осони ба таъсири одамони дигар фирефта мешавад, ба маслиҳатҳои бегона танқидона рафтор карда наметавонад ва дар мавридҳои зарури ба онҳо муқобилият нишон намедиҳад, ҳар гуна маслиҳатҳои бегона, ҳатто маслиҳатҳои дидаю доништа беасос гуфташударо қабул мекунад.

Қатъият - ин қобилияти сари вақт қабул кардани қарори асосноку устувор ва бе таърихи зиёдати ба ижрои он шурҳ кардан мебошад. Қатъият махсусан дар вазъият мураккаб, дар мавриде ки аз якҷандто роҳи ҳал имконияти интиҳоб намудани яктоаш мавҷуд аст, дар он жое, ки амал бо хавфи муаян алоқаманд аст, равшан зоҳир мешавад.

Сари вақт қабул кардани қарор - ин маҳорати дар лаҳзаи зарури ва мувофиқи талаби шароит қабул намудани қарор мебошад. Одами қатъи дар сурати мусоид будани шароит барои қабул намудани қарор саросема намешавад. Ин ба одам имконият медиҳад, ки ба вазъият дурусттар сарфаҳм равад, ба он дуруст баҳо диҳад, маълумотҳои иловаги жамъ кунад ва ҳамаи имкониятҳоро муқоиса намуда, қарори асоснок қабул кунад.

Натиҷаи асоснокии қарор қатъи ва устувори он мебошад. Сари вақт ва божуръат ба ижрои қарор шурҳ намудан нишонҳои муҳими қатъияти мебошад. Қатъият Ғайр аз ин чунин маъни дорад, ки одам ҳангоми тақъир ёфтани вазъият ижрои қарори қабул кардашударо зуд нигоҳ медорад ё тамоман қатъ мекунад.

Суботкори - ин маҳорати то ба охир бурда расонидани қарори қабул кардашуда, дар роҳи он ҳар гуна монеаю душворихоро бартараф намудан ва ба мақсади гузошташуда ноил гардида мебошад.

Худдори - ин қобилияти худ ва рафтори худро ҳамеша назорат кардан, худ ва хоҳишу ҳиссиёти худро идора карда тавоништан мебошад. Ин сифат қобилияти аз зоҳир намудани амалҳое, ки дар шароити муайян нодаркор ё зарарнок ҳисоб меёбанд, худро нигоҳ дошта тавоништан, ҳатто дар вазъияти мураккаб ва душвор ҳам ботамкин монданро дар назар дорад. Чунин одам тобовар ва пурсабр аст. Ӯ қобилият дорад, ки дар мавриди зарури бо мусибат ва маҳрумиҳое, ки азоби ҷисмони меоваранд, тоб оварад ва агар зарур шавад, талабҳои худро (гуруснаги, ташнаги, талаботи истироҳат ва ҳоказо) боздорад.

Мардонаги ва жасури - ин аз хавфи барои ҳаёт ва осудагии шахси мавжудбуда натарсидо, мусибат, азият ва маҳрумиро бартараф карда, барои ба мақсад расидан тайёр будани одам аст. Барои ижрои амалҳои хавфнок тайёр будани одам хусусияти умумии ин ду сифат аст. Аммо мардонаги на танҳо мавжудияти жасури, балки инчунин мавжудияти суботкори, худдори, хунсарди хангоми хавфи ба ҳаёт таҳдидкунанда, бовари ба худ ва ба дурустии кори худ ва дар роҳи ба мақсад расидан ҳатто ба қурбони тайёр будани одамро дар назар дорад.

Боинтизоми - ин ба қоидаҳои ҷамъияти шуурона тобеъ кунонидани рафтори худ мебошад. Боинтизоми завлонал ирода намебошад. Баръакс, ба қоидаҳо риоя намудан ва ижро кардани супоришҳо иродаи одамро тараққи медихад, ҳро ба аниқ ижро кардани вазифаҳо, ба бартараф намудани монеаҳои беруни ва дохилии дар роҳи мақсад дучоршаванда одат мекунонад, ба ҳ баҳри чизи “зарур” бартараф карда тавонистани “намехоҳам”-и худро ёд медихад.

Тараққиёт ва тарбияи иродаи мактаббачаи хурдсол:

Ташаккули қобилияти амалҳои иродави ханҳз аз давраи ибтидои кӯдаки сар мешавад. Ташаккули ирода аз лаҳзаи ҳаракатҳои ихтиёриро аз худ намудани бача (хангоми бо бозичаҳо ва бо предметҳои дастрас амал кардан) сар мешавад. Рафтори иродавии худи бача аз ҳамон вақт ба шакл гирифтани сар мекунад, ки агар бача ҳаракатҳои ихтиёриро умуман не, балки ҳаракатҳои ихтиёри ва амалҳои оддитаринеро ижро кунад, ки онҳо бо бартараф намудани душворихо алоқаманд баланд, яъне амалҳоеро, ки барои ҳ бевосита шавқманд набуда, балки бо талаби ҳаёт ижро карда мешаванд.

Иродаи бачаи синни томактаби хангоми ижрои супоришҳои оддии меҳнати хангоми дар рафти барои худ ва барои дигарон тайёр кардани чизе бартараф намудани мушкилиҳои муайян тараққи мекунад. Иродаи бачаи синни томактаби дар бозиҳои коллективона дар рафти ба коллектив ва ба қоидаҳои бози итоат кардан, майлҳои бевоситаро боздоштан низ тараққи мекунад. Ба тартиби бози рафтораширо тобеъ гардонидани бача мактаби муҳимми ташаккул додани амалҳои иродави мебошад.

Ирода танҳо дар сурати бартараф намудани душвориҳо тарбия карда мешавад, бинобар ин он кӯшишҳои баъзе падару модарон, ки барои нест кардани ҳамаи душвориҳои роҳи ҳаётии кӯдак нигаронида шудаанд, барои зухуроти кӯшишҳои иродави ва бартараф намудани душворию монеаҳо саъю кӯшиш намудани онҳо мусоидат намекунанд. Тарбия намудани ҳиссиёти масъулиятноки ва вазифашиноси шартӣ муҳими тарбияи ирода мебошад.

Барои тарбияи иродаи мактаббачаи хурдсол ибрати шахсони калонсол ва дар навбати аввал ибрати муаллим ва падару модар аҳамияти ниҳоят калон дорад. Иродаи мактаббачаи хурдсол бо роҳи ба қор ва рафтори одамони боирода тақлид намудан низ тарбия карда мешавад. Бинобар ин намунаи мусбате, ки бача ба он пайрави мекунад (масалан, рафтори иродавии муаллимон, падару модарон, қаҳрамонони китобҳои кинофилмҳо), аҳамияти калони тарбияви дорад.

Мавзӯ: ЭҲСОСОТ

Нақша:

1. Фаҳмиши дар бораи эҳсос
2. Намудҳои эҳсосҳо
3. Ҳодисаи адаптасия дар эҳсосот
4. Аҳамияти эҳсосот дар жараёни таълиму тарбия
5. Ривожии эҳсосот дар жавонон

ИБОРАҲОИ ТАКИЯГОҲ:

Эҳсос, адаптасия, рецептор, анализатор, экстерорецептор, проприосептор, интерорецептор, синестезия, сенсублизасия.

Эҳсос - жараёни аввалини доништан. Адаптасия - моставии эҳсосот ва ба муҳити беруна. Рецептор - аъзои ҳисси таассуроти берунаро қабул мекарда. Анализатор - аппарати асаби таассуротро ба қисмҳои жудо карда қабулкунанда. Экстерорецептор - органҳои дидан, шунавидан, бӯйро фаҳмидан, таъм. Проприорецептор - органҳои ҳисси ҳаракатҳои мушакҳо. Интерорецептор - аъзоҳои ҳисси органҳои дохили. Синестезия - пурзҳршавии фаъолияти аъзои ҳисси дар натиҷаи таъсири аъзои ҳиссии дигар сенсублизасия - зиёдшавии ҳисси дар асоси характери таассурот.

Маълум аст, ки организми одам доимо бо дунёи беруна дар муносибат мешавад. Дар натиҷаи таъсири мунтазами барангезандагонии беруна дар организм (чашм, бии, пӯст...) эҳсос ба вуҷуд меояд. Дар эҳсосот хусусият ва нишонаҳои гуногуни ҳодиса ва чизҳои ихотакардааш акс меёбад.

Чунончи: дар натиҷаи нурҳои равшани ҳисси дидан, аз таъсири мавҷҳои ҳаво ба гӯш ҳисси шумидан, аз роҳи нафас дар натиҷаи таъсири заррачаҳои ҳаво ҳисси бӯй, аз таъсири ягон чиз ба кафти даст ёки пӯст ҳисси пӯст ҳосил мешавад.

Идроки дунёи берунаи одам аз ҳиссиёт пайдо мешавад. Барои ҳамин эҳсосот аз ҷиҳати моҳияти худ асос ва манбаи ҳамаи донишҳои шахс ҳисоб меёбад. Одам бе эҳсос аз имконияти доништани воқеа ва ҳодиса, предметҳои дунёи беруна маҳрум мешавад. Чунки идрок, хотира, тасаввур, таваккур ва ҳаёл барин жараёнҳои руҳи дар натиҷаи эҳсосот ҳосил мешавад.

Дар фанни психология ба вужуд омадани эҳсосот, механизми асабро И.П.Павлов бо таълимоти илмий худ дар ин бора буда дар таълимоти дар бораи анализатории олими машхур ифодаи худро ёфтааст.

Бо ёрии эҳсосот одам хусусият ва хоссаҳои ҳамаи предметҳоро дарк карда, доништа мегирад, меомӯзад, аз онҳо барои эҳтиёжҳои худ Ғоида мебарад. Тарафи дуҷоми муҳими эҳсосот дар он, ки одам организми худро ба туғайли эҳсосот аз таъсири нохуши ҳимоя мекунад. Масалан: аз хунуки, аз гарми, аз вазнини, тунди одам худаширо ҳимоя мекунад. Агар ба дасти одам ягон чиз халад, ё занад, одам дарҳол дасташро кашада мегирад, аз таассуроти нохуш худаширо ҳимоя мекунад.

Боз як тарафи муҳими эҳсосот дар он, ки онҳо манбаи дониши одам дар бораи дунёи беруна мебошанд. Дарҳақиқат, одам эҳсосот набошад, бо роҳи дигар на ягон жисми олами беруна, на ягон хел ҳаракатро медонад. Аз ин жост, ки эҳсосот аз жумлаи жараёнҳои дониш буда, ҳаёл, асаби чашм ва ё маркази дидани пӯстлохи нимшар зарар ёбад, ҳисси дидан рӯй намедихад.

Ҳамин тавр, барои муайян кардани феълу атвори одам, тақдири онҳо чашмроли муҳим мебошад, аъзои муҳими намоёнкунандаи хусусиятҳои ҳшуда хизмат мекунад.

Яке аз эҳсоси шунидан гӯш буда, вазиғаи он овозҳоро фаҳмидан аст. Аҳамияти эҳсоси шунидан дар он, ки бо ёрин он одам нутқи дигаронро мешунавад, ба имконияти бо дигарон фикр иваз кардан соҳиб мешавад.

Гӯш - органи шунидан буда, аз се қисм гӯши беруна, гӯши мобайни, гӯши дохили иборат аст. Дар гӯши даруни моддаи суюқи эндолимфа ҳаст. Ба воситаи ин модда маркази шунидан бо майнаи сар пайваст мешавад.

Мавҷҳои ҳаво, ки ба ҳар тараф жисми овоз бароваранда паҳншуда барангезандаи эҳсосоти шунидан мебошад. Ба воситаи зарраҳои ҳавои мавҷҳои овоз эҳсосоти шунидан ба вужуд меояд. Дар қисми дохилии гӯш тахминан наздик ба бисту панҷ ҳазор пардаи аз нахҳои кҳндаланг ташкил ёфта ҳаст. Мавҷҳои овози ба гӯш расада яке аз ин нахҳоро бедор мекунад. Ин бедоршави ба гӯш расада ҳолати овозро шунидан рӯй медиҳад. Дар як сония аз 16 ҳазор то 22 ҳазор овозҳоро гӯши одам фаҳмида метавонад. Аз ин зиёд овозҳои жумбандаро гӯш намешунавад. Овозҳои аз ин баланди жумбандаро овози умтра меноманд.

Гӯш аъзои шунаванда ҳисоб ёфта, ба соҳти мураккаб соҳиб аст, бедоршавии аз мавҷҳои ҳаво ба воситаи гӯш ба маркази шунидани майнаи

сар рафта дар натижаи ин ҳисси шунидан ба вужуд меояд. Дар қисми асосии гӯши дохили бо номи кортӣ аъзо ҳаст. Ин аъзо аз ҳужайраҳои таёкҷамонанд иборат аст. Мавҷҳои ҳавоӣ жумбанди гуногун ба воситаи ҳамин аъзо ба рецепторҳо расонида мешавад.

Жумбидани чизҳо овозпахнқунанда мавҷҳои ҳаворо пайдо меқунанд ва яқҷоя дар майнаи сари одам ларзиш ҳосил мешавад. Яъне имқонияти шунидани гӯши одам қалон бошад ҳам, он ҳамаи овозҳоро шунидани наметавонад.

Эҳсоси бӯйро фаҳмидан бини буда, вазиғаи он бӯйҳои гуногунро фаҳмидан мебошад. Аҳамияти ҳисси бӯй барои шахс қалон мебошад.

Одам ба воситаи ҳисси бӯй аз бӯйҳои хуши гул, атр, баҳраманд мешавад, ҳудаширо аз бӯйҳои ба саломати зарарқунанда нигоҳ меқорад.

Дар қисми болои қовоқии бини ҳужайраҳои бешумор ҳаст. Зарраҳои моддаҳои бӯйдор дар натижаи анғезондани ин ҳужайраҳо эҳсоси бӯй ба вужуд меояд. Ба Ғайр аз ин дар майнаи сар барои ба хизмати бӯй фаҳмидан асабҳои маҳсус ҳаст.

Таъм ва маза ба воситаи забон ва ҳолиғии даҳон ҳис қарда мешавад. Баранғезондаи ин ҳисҳо зарраҷаҳои моддаҳои ба даҳон гирифта мебошад. Дар натижаи таъсири ин зарраҷаҳо ба нӯғи асаби рӯи забон ҳисси маза пайдо мешавад.

Таъмҳо асосан ба чор сифат соҳибанд:

1. Маззаи ширин
2. Маззаи нордон
3. Маззаи шӯр
4. Маззаи тунд

Дар пардаи забон муқҷаҳои дониғтани мазза ҳаст. Таъқид қардан лозим, ки қисмҳои гуноғуни забон ба имқонияти фаҳмидани маззаҳои гуноғун соҳибанд. Масалан: қисми пеши забон таъми ширинро, қисми пушт таъми талхро, атроғаш таъми нордонро мефаҳмад. Мобайни забон бошад, умуман таъмро намефаҳмад.

Дар ҳисси мазза аҳамияти ҳисси бӯй ҳам ҳаст. Чунки одам ба воситаи ҳисси бӯй маззаи ҳоси хӯроқвориро дуруст мефаҳмад ва қабул меқунад.

Бо ёрии ҳисси пўст ба организм расидани ягон чиз, ҳарорат (гарми, хунуки) дардро мефаҳмад. Функсияҳои гуногуни ҳисси пўст мавҷуд аст. Пўст ба сифати аъзоҳои ҳимоячии парда, аъзои жудоқунанда, аъзои ҳис, гарми жудоқуниро ба организм даражаи аъло хизмат мерасонад. Органҳои ҳисси пўст аз таначаҳои қисми берунии пўст иборат. Ин таначаҳо (нуқтаҳо) ба миқдори бисёр буда, функсияҳои махсусро иҷро мекунанд. Масалан, бо ёрии 250.000 нуқта хунуки, 80.000 нуқта бошад гармиро мефаҳмад.

Одам ба воситаи ҳисси ҳаракат қисмҳои организмаш даст, пай, сар, гардан, кҳқракҳоро ба ҳаракат оварда ҳолати фаъолии танаи худро идора мекунад.

Эҳсоси ҳаракат-мушак ин намуди эҳсоси статике мебошад. Эҳсоси статике эҳсоси нигоҳ дорандаи ҳолати мувозинати фаъолии организм аст.

Органҳои ҳисси мушак-ҳаракат инҳо мушак, пайҳо ва мушакҳо мебошад.

Барои ҳаёт ва фаъолияти одам аҳамияти ҳисҳои мушак-ҳаракат калон аст. Чунки ин намуди ҳисҳо бо одам имкон медиҳад, ки ҳамаи ҳаракат ва ҳолати ҳамаи қисмҳои организмашро донанд. Дар натиҷаи ин одам ҳар як ҳаракати худро дуруст ва бошуурона идорак мекунад.

Гуруснаги, ташнаги, дил беҳузори, аз ҳад зиёд сериро фаҳмидан ин эҳсоси органики мебошад. Меъда, рӯда, ҳпқа, сурхрӯда ва рағҳои хун органҳои ҳисси органики аст.

Ҳисси органики ҳолати дарунии организми одамро акс мегардонад. Асабҳои ҳисси органики дар рӯи рағҳои сурхӯрда, рӯда, гурда, жигар, ҳпқа, дил жойгир шудааст.

Шахс худашро хуш ё нохуш, бардам ё хомхш ҳис карданаш натиҷаи фаъолияти эҳсоси органики мебошад. Ба Ғайр аз ин, дард кардани ягон қисми организм, ёки нодуруст кор кардани он ҳам фаъолияти ҳисси органики мебошад. Барои ҳамин саломат будани организми одам ва нормал фаъолият нишон додани ҳ ҳисси органики жои муҳим дорад.

Органҳои ҳисси мувофиқи жояш дар организм ва барангезандагиаш ба се гурӯҳ жудо мешавад:

1. Экстерорецепторҳо - ба ин гурӯҳ органҳои ҳисси дидан, шунидан, бӯйро фаҳмидан, мазза ва ҳисси пўст дохил мешавад. Ҳоссаҳои чиз ва ходисаҳои беруна аз организм ба воситаи ин органҳо акс мешавад.

2. Проприорсепторҳо - ба ин гурӯҳ мушак-ҳаракат, пай ва бойлам будаги ҳисҳо ва ҳисси статике медарояд. Ҳисҳои ба ин гурӯҳ дохилшавандаро ҳисси ҳаракат ё кинестетике меноманд.

3. Интерорецепторҳо - ба ин гурӯҳ органҳои дохили гавда-меъда, рӯда, жигар, ҳлқа, органҳои хундаврзани дохил мешавад.

Ба ҳамаи намудҳои эҳсос адаптасия мавҷуд. Организми одам дар ҳар гуна шароит ба дигаргуниҳои муҳити беруна ва таассуротҳо мос мешавад, одат мекунад.

Ба муҳити беруна, таассуротҳо мос шудани органҳои ҳисси адаптасия номида мешавад.

Дар бораи қонуниятҳои эҳсос ҳаминаро ҳам гуфтан лозим, ки дар одам пайдо шудани эҳсос ба таъсири беруна вобаста аст. Дуюм, эҳсос баробари ба организм таъсир кардани ягон чиз ҳосил намешавад, мобайни таъсир ва фаҳмидан вақти кхтоҳ муддат мегузарад. Сеюм, давомдории эҳсос ба давомдории таассуроти беруна вобаста мешавад. Агар таъсири беруна тамом шавад, пас аз муддати кхтоҳ эҳсос кардан ҳам тамом мешавад. Қувваи эҳсосҳо аввало ба қувваи барангези вобаста аст.

Барангези чи қадар пурзҳр бошад, ҳисси ҳосил мешуда ҳам ҳамон қадар пурзҳр мешавад.

Ҳаминаро гуфтан лозим, ки дар ҳар гуна таассуроти берунаро фаҳмида наметавонад. Барои эҳсос пайдо кардани одам таъсири беруна ба қувваи маълум соҳиб шудани шарт. Ба вужуд омадани эҳсос ба қувваи таъсир вобаста аст. Аз ин жиҳат ду сарҳади ҳисс-абсолют ва фарқ кардан ҳаст.

Даражаи қувваи маълум-номаълум (камакак) таассуроти беруна сарҳади абсолют ҳисоб меёбад. Ин сарҳад ба суръати ларзиши организми одам вобаста мешавад. Барои ҳамина таассуроти як одам фаҳмидаашро дуюм одам нафаҳмиданаш мумкин. Фарқи камакаки таъсири чизҳоро жудо карда тавонистан, ҳисси фарқ карда тавонистан мебошад.

Мувофиқи қонуниятҳои психологи фарқи байни чизҳо чи қадар беқувват бошад, ҳисси фарқ кардан ҳамон қадар пурзҳр мешавад, баръакс фарқи мобайни таассуротҳо чи қадар пурзҳр бошад, ҳисси фарқ жудокони ҳамон қадар беқувват мешавад ҳисси фарқ жудокони ба мосшавии организм

ба таассуротҳо ёрда медиҳад. Дигаргуншавии даражаи ҳисси аъзоҳои эҳсосро таъмин мекунад.

Монанди дигар сифатҳои психологи даражаи ҳискунии аъзоҳои эҳсос ҳам ба воситаи таҷриба, дониш ва машқ кардан зиёд мешавад. Ҳаминаш характернок аст, ки аъзоҳои эҳсос дар муносибати байни ҳамдигари ҳам ба якдигар таъсир мерасонанд. Агар одам аз ҳисси дидан маҳрум бошад, дар вай фаъолияти дигар намуди эҳсос (шунидан) пурзҳр мешавад. Ин ҳолат дар фанни психология хусусияти компенсатории аъзоҳои эҳсос номида мешавад.

Дар муносибатҳои байни аъзоҳои эҳсосҳо ҳодисаҳои сенсibiliзасия (ба туфайли таассирот зиёд шудани ҳисси аъзоҳои эҳсос) ва синестезия (дар натижаи таъсири ба яке аз аъзоҳои эҳсосҳо пурзҳршудани фаъолияти дигар аъзои эҳсос) мавҷуд аст. Синестезия дар намудҳои дидан, шунидан, бӯйидан, маза фаҳмидан бисёртар дучор мешавад.

Аҳамияти эҳсосот дар жараёни таълиму тарбия бисёр калон аст. Эҳсосот формаи ибтидоии донишдони дунёи беруна буда, бо ёрии онҳо одам предмет, ҳодиса -воқеаҳои дунёи берунаро доништа мегирад.

Дар жараёни аз худкунии донишҳои одам баробари дигар жараёнҳои психики ҳамаи намудҳои эҳсос пурра иштирок мекунад. Бе фаъолияти ягонаи органҳои эҳсосоти яклухт дониш омӯхтан, материалҳои хонишно идрок кардан мумкин нест.

Бо ибораи педагоги бузурги чех Ян Амос Каменский гҳем, намудҳои эҳсос дарижаи ба алоқаи муҳити беруна ва организм буда, ба воситаи онҳо одам ҳодиса ва предметҳои олами берунаро дарк карда, доништа мегирад ва ба онҳо таъсир мегузаронад, дигаргун мегардонад. Агар аз ҳафт намуди эҳсосот фаъолият якеаш вайрон шавад, дар муносибатҳои организм бо муҳити беруна норасои ба вужуд меояд. Барои ҳамаин дар кӯдакон таъмини ривожёбии нормали фаъолияти ҳисси ва органҳои эҳсос вазифаи муҳими падар-модарон, тарбиятгарон ва педагогон мебошад. Ҳамаин тавр, аҳамияти эҳсосот барои барқарор кардани алоқаи одам бо муҳити беруна, дунёи берунаро доништан аҳамияти беқиёс дорад.

Олими комуси, донандаи бузурги Ғояҳои педагоги Абу Райҳон Беруний таъкид кардааст, ки эҳсосот аз бо чашм дидан, бо гӯш шунидан, бо забон чашидан, бо бини бӯй кардан, бо пӯст расида доништан иборат буда, дар одам илм ва маърифат фақат ба воситаи онҳо ҳосил мешавад. Фикрҳои дар асари “Минерология” дар бораи манбаҳои эҳсоси одам гуфтаи олими машҳур дар таърихи дониши психологи ҷои муҳим дорад. Дар ҳақиқат, эҳсосот

ба воситаи барангезандаҳои худ баробар меҳезад. Агар онҳо дар меъёраш бошад, фораи ва безарар, зиёд бошад, зарарнок ва ҳалокатовар мешавад.

САВОЛҶО БАРОРИ ТАКРОРИ:

1. Эҳсосро таъриф кунед.
2. Намудҳои эҳсосро тавсиф кунед.
3. Дар бораи қонуниятҳои асосии ҳоси эҳсосот гап занед.
4. Нақши эҳсосот дар таълимро чи гуна аст?
5. Аҳамияти амалии адаптасия аз чи иборат?
6. Ривожии эҳсосоти шахс ба чи ҳел шароитҳо вобаста мешавад?

Мавзӯ: ИДРОК

Нақша:

1. Фаҳмиши умуми дар бораи идрок.
2. Намудҳо ва хусусиятҳои асосии идрок.
3. Дар жараёни идрок ҳодисаҳои иллюзия, апперсепсия ва галлюсинатсия.
4. Идрок кардани вақт, масофа ва фазо.
5. Ривожии идрок дар жавонон.

ФАҲМИШИ АСОСИ:

Идрок, апперсепсия, галлюсинатсия, иллюзия, монокуляр, бинокуляр.

Идрок - донишҷӯи жараёни дуҷониби мураккаби олами берунаро донишҷӯ.

Апперсепсия - вобастагии дуҷониби, идроки пурра идрок этиқод ва таҷриба, дониш, фан, масофа.

Галлюсинатсия - идроки чизи набуда чун ҳақиқат

Иллюзия - идроки нодуҷониби таассурот.

Монокуляр - идроккуни бо як чашм.

Бинокуляр - бо ду чашм идрок кардан.

Идрок - ёки қабул кардаи жараёни руҳии буда, бо мураккаби, яқлуҳти ва пуррагии воқеаву ҳодисаҳо ва предметҳои реалии объективонаи шахсро акс кунонидан аз эҳсосот фарқ мекунад. Бо ёрии эҳсосот баъзе тарафҳои предметҳо, чиз ва ҳодисаҳо, хусусиятҳо донишҷӯи гирифта мешавад. Дар ҳар як предмет ёки воқеаву ҳодиса ба Ғайр аз нишонаҳояшон боз сифатҳо ва хусусиятҳои комплекси яқлуҳт дорад, ки одам онро дар формаи бутун, ба тарзи яқлуҳт акс мекунад. Барои ҳамин нисбат ба эҳсосот идрок - тарафи мураккаби аксгардонии воқеият мебошад.

Сабаби дар жараёни идрок образии чизҳоро пурра акс кунонидан дар он, ки дар миёнаи одам дар давоми ҳаёт ба воситаи таъсири барангезандаҳои гуногун пайвастиҳои муваққати бисёр ба вужуд меояд. Барои ҳамин одами соҳиби таҷрибаи ҳаёт буда чизи ҳудаш идрок кардашро бо тези мефаҳмад.

Ба одами бетажриба бошад, ин тавр хусусият намешавад, яъне ҳ ба моҳияти чуқури чизи идрок кардааш сарфаҳм намеравад.

Боз як тарафи мураккабии нисбат ба эҳсосоти идрок дар он, ки ҳар як предмет, воқеа ва ҳодиса бо вобастаги бо формаи ҳастии модди-макон ва замон қабул карда мешавад. Чунки ҳодиса ва чизҳои аз тарафи одам идрок шуда доимо аз жиҳати макон ва замон бо якдигар вобаста мешавад. Одам дар вақти идроки ҳар як предмет формаи дар фазо доштааш (куб, секунча, доира) калони ва хурди (калон, хурд, майда) муносибатҳояшро (нисбат ба дигар предметҳо ва идрокшаванда) ба ҳисоб мегирад. Дуюм, дар вақти идроки предмет ба пайдоиш ва жараёни дигаргуншави эътибор дода мешавад.

Дар просесси идрок берун аз ҳамаи намудҳои эҳсосот ҳолати руҳи ҳам иштирок мекунад. Масалан, одам дар вақти идроки атиргул шакли зебо ранги ажойб, бӯи хуш, баргҳои маҳини онро ба тарзи яклухт қабул мекунад. Саршавии идроки атиргул маҳсули хотира (атиргул будани онро шинохта жудо кардан) буда, тафаккури мулоҳизарони дар бораи тарафҳои гуногуни он аст. Ҳамин тавр, дар идроки предмет ва воқеаву ҳодиса ба моҳияти ҳамагон чиз нигоҳ карда аз қисми маълуми ҳолати руҳи истифода мешавад. Бе диққат, хотира, ҳаёл ва тафаккур дуруст, пурра идрок кардан мумкин нест.

Механизми нерви идрок ҳам аз эҳсосот фарқ мекунад. Ин фикр дар мураккабии асоси асос физиологии хоси идрок мебошад. Асоси физиологии идрок ва бастагии ва рефлекси шартии мураккаби дар пӯстлохи нимшари калони майнаи сар вужуд омадаро дорад.

Таъсири беруна дар пӯстлохи нимшари калон якҷоя карда мешавад, дар таъсири якҷанд барандагезандаҳо бо ҳам пайваст мегардад. Ба жамъи хоссаҳои предмет нигоҳ карда одам онҳоро аз ҳамдигар фарқ мекунад. Ба Ғайр аз ин асоси физиологии идрок ба фаъолияти системаҳои сигнали якум ва дуюм вобаста аст. Одам предметҳоро, воқеаҳоро на танҳо бо дидан, шунидан бӯй кардан, балки ба воситаи нутқ ҳам идрок мекунад.

Аз тарафи одам идроки предметҳо, ҳодисаву воқеаҳо бо ду роҳ ба вужуд меояд:

1. Идроки ихтиёри.
2. Идроки беихтиёр.

Шахс дар асоси мақсади муайян объектро идрок карданаш - идроки ихтиёри аст. Шарти зарури идроки ихтиёри дар диққат ва мушоҳидакори мебошад. Қобилияти мушоҳидакори сифати пурқиммати шахс буда, одами мушоҳидакор, монанди аз фарқи ҳодиса ва чизҳои идрок карда истодаашро аниқ мефаҳмад, хусусиятҳои муҳими онҳоро аз якдигар тез ва дуруст жудо карда метавонад.

Қобилияти мушоҳидакори ба одам имкон медиҳад, ки шароити мавжударо дуруст фаҳмад, воқеа ва ҳодисаҳои гирду атрофро самаранок омӯзад.

Идрок кардани одам предмет ва ҳодисаҳоро дар асоси нақшаи маълум, мувофиқи мақсад мушоҳидакори номида мешавад. Мушоҳидакори шарти зарури предмет, воқеаву ҳодисаҳо ва хусусиятҳои онҳоро дуруст қабул кардани шахс мебошад.

Ин ё он чизро ба мақсади ба мақсади муайян қабул кардани шахс идроки беихтиёр аст. Талабаи бо тамоми диққаташ лексия гӯш карда истода дар як вақт шавқуни коридорро идрок мекунад. Одам дар вақти ба гулзор даромадаш якчандто гулро кардани бошад ҳам, гулҳои дигари гулзорро ҳам идрок мекунад. Дар баъзе ҳолатҳо одам таассуротҳои набударо ҳам идрок мекунад, (ба чашм намудор шудани предметҳои набуда, ба гӯш расидани овози набуда) инҳо мисоли идроки беихтиёранд.

Аз ин жост, ки шахс предмет ва воқеаву ҳодисаҳои гирду атрофашро дар ҳолати ба эҳтиёжҳо асос кардан идрок мекунад. Лекин дар баъзе ҳолатҳо ба идроки эҳтиёжи беасос ҳамроҳ медиҳад. Аз ин омада баромада ҳамаи таассуротҳои аз тарафи шахс идрок мешударо ба идроки ба эҳтиёжҳо асосшуда ва ба эҳтиёжҳо асоснашуда жудо мекунанд. Хулоса идрок ба се намуд жудо мешавад:

1. Дар жараёни идрок ба бозидани роли кадом анализатор нигоҳ карда, ҳаракат - идроки дидан, шунидан, пӯст, бӯйро фаҳмидан, таъм донистан.

2. Ба шаклҳои зиндагии материя нигоҳ карда; осмон, вақт, ҳаракатро идрок кардан.

3. Ба ғаёолли нигоҳ карда: идрокҳои ихтиёри ва беихтиёр.

Аз фикрҳои болои бармеояд, ки ба идрок таърифи зеринро додан мумкин. Ғаёолияти руҳие, ки чиз ва ҳодисаҳои дар реалии объективи

мавжуд бударо дар майнаи одам ва тарзи умуми, яклухт акс мегардонад, идрок ёки қабул кардан меноманд.

Идрок жараёни руҳии мураккаби ифодакунандаи муносибатҳои шахс ва олами беруна буда жараёни фаъол ҳам мебошад. Барои ҳамин идроки объективии аниқи шахс иборат аз ба амал баровардани мақсади маълум мебошад.

Хусусиятҳои асосии идрок аз зерин иборат:

а) Идроки дуруст идрок ва пурраи предметҳо ба фони мансуби ҳамон предмет вобаста аст;

б) ду предмети як фанро баробар идрок карда намешавад;

в) предметҳо дар байни калон-хурд, дар фони хурд-калон менамояд:

г) предметро дуруст ва пурра идрок кардан ба масофаи байни чашм ва предмет вобаста аст. Масофаи байни чашм ба предмет чи қадар дур бошад, предмет ҳамон қадар акси худро гум мекунад;

д) идроки дурусти (предмет ва воқеаву ҳодисаҳо) ба таҷрибаи ҳаёти, дониш, диққат, касб ва тафаккур вобаста аст.

е) идроки дурусти воқеаҳо ба равияи Ғояви, эътиқод ва жаҳонбинии вобаста аст. Ҷар як шахс ба Ғояи худ асос карда, ба моҳияти воқеаву ҳодисаҳои содиршуда наздик мешавад, ояндаи вайро тасаввур мекунад.

Дар жараёни идрок ҳодисаҳои апперсептсия, иллюзия ва галлюцинация ҳам мавжуд аст.

Апперсептсия (лотини ап-тааллуқдор, персептио-қабул кардан) просесси идрок буда, вобаста будан ба таҷриба ва дониши аввалаи шахс, ҳавасманди, эҳтиёж ва одатҳо, умуман мазмуни умумии ҳаёти психики мебошад. Ба воситаи ҳодисаи апперсепсия мазмуни идроки одам аз якдигар фарқ мекунад. Шахсҳо айнан як чизро аз рӯи дараҷаи дониш, таҷрибаи ҳаёти, жаҳонбинии, баромадани иҷтимоӣ, касб ҳар гуна идрок мекунанд. Масалан: калимаи “реаксия”-ро кимёгар бо роҳи кимёвӣ омехтагии моддаҳо, сосиологҳо қафравии тараққиёти таърихи, физиолог ва психологҳо ҳаракати жавобии организм ба таассуроти беруна гуфта идрок мекунанд.

Термини апперсептсия баъзан ба маънои сифатҳои муайяни, пурраги, равшани ҳам кор фармуда мешавад. Апперсептсия ба ду қисм - барқарор ва

муваққат жудо мешавад. Апперсептсияи барқарор ба дунёбини, эътиқод, дониш, савияи мадани, касб ва ҳавасманди вобаста аст. Апперсептсия муваққат бошад, фақат ба ҳолати эмотсионалии просесси идрок-кайфият, рӯҳманди вобаста аст.

Апперсептсия - аз мобайни чиз ва ҳодисаҳои ба мо таъсиркунанда баъзеашро барои жудо кардан фақат таъмин карда, баъзан барои идроки нодуруст сабаб мешавад.

Мувофиқи таълимоти академик И.П.Павлов дар бораи фаъолияти асаби оли, апперсептсия натижаи фаъолияти системавии майнаи сар буда, дар ин пайвастагии асаби муваққатии дар таҷрибаи пешина ҳосил шуда, барои ҳосил шудани пайвастагии асаби нав таъсири муайян мерасонад.

Ҳамин тавр, дар жараёни идрок эҳтиёжҳои боигарии дониш, бовари-эътиқод, жаҳонбини, ҳавасманди ва таъсири мазмуни ҳаёти руҳии одам апперсептсия номида мешавад.

Дар жараёни иллюзия ҳодисаи идрок ҳам мавҷуд. Ҳодиса ва чизҳои ба органҳои эҳсос бевосита таъсиркунандаро нодуруст ё вайрон карда идрок кардани ҳодисаи психики иллюзия мебошад.

Идроки нодуруст вайрони чизҳо ба хусусиятҳои идрок ва эҳсосоти шахс вобаста аст. Агар барои идроки пурра ва дурустии предметҳо ба одам аз шартҳои зарури баъзеаш набошад, ҳа ба иллюзия роҳ медиҳад. Дар шароити муайян ба Ғайр аз иллюзияҳои ба ҳамаи одамон ба вужуд оянда, баъзан одам дар таъсири ҳолати руҳии гузаронда истодааш иллюзияи махсус пайдо мешавад. Дар шаби торик агар одам саҳт тарсад, ба назараш кунда чун ҳайвони ваҳши менамояд. Одам аз роҳи оҳан дур шавад, хатҳои роҳи оҳан гҳё наздик менамояд. Дар асл ин тавр шуданаш мумкин нест. Намудор шудани шарҳи фони калон ва хурд ҳам мисоли иллюзия мебошад.

Галлюсинатсия ҳолати психикие, ки бетаъсири бевоситаи органҳои эҳсос ҳодиса ва чизҳои воқеияти реали дар шуури одам ба равиши ҳаёли пайдо шудани образҳои гуногун мебошад. Галлюсионатсия ҳодисаест, ки дар соҳаҳои дидан, шунидан, бӯйро дониста ҳам мешавад. Галлюсинатсия - нишонаи касалии психики буда, дар натижаи сустии просесҳои майнаи сар, баъзан бошад аз захролудшавии системаи асб, ёки мондашави рӯҳи медиҳад.

Агар галлюсинасия рӯҳи диҳад, одам ҳеч чизро идрок намекунад. Галлюсинатсия - ин аз дигар пайдо шудани образҳои пештар идрок шудаи чиз ва ҳодисаҳо ба равиши Ғайриодди, дар шуур пайдо шудани тасаввурҳои

Ғайритабии мебошад. Дигар хел карда гҳем, галлюсинатсия дар бедори хоб дидан аст. Барои чашм намудоршудани чизҳои набуда, ба гӯш расидани овозҳои набуда, ба димоқ расидани бҳи набуда, ба бадан расидани чизи набударо ҳис кардан мисоли галлюсинатсия аст.

Барои идроки дури ё наздикии предмет ба як нуқта равона будани ду чашм аҳамияти муҳим дорад. Ин ҳолат -конвертенсия ном дорад. Ба масофа нигоҳ карда, дигаргуншавии гавҳараки чашм беихтиёр содир мешавад. Ҳолати аз кҳтоҳшавии мускулҳои чашм рҳёб мешуда имкон медиҳад, ки дури-наздиқ масофаи предмет идрок карда шавад.

Ба вақт нигоҳ карда дигаргун шудани предмет шарти идрок кардани вақт ҳисоб меёбад.

Вақт яке аз шаклҳои зиндагии материя аст. Идрок кардани вақт акси ягонагии вақти объективии муайян дар шуури одам мебошад.

Вақтро идрок кардан ба воситаи ивазшавии ҳодисаҳои руҳии одам рҳй медиҳад. Идроки дурусти вақт ба мазмуни объективии ягонагии вақт (минут, соат ва ...) ва ба муносибати ба он доштаи одам вобаста аст. Одам ягонагии доштаи одам вобаста аст. Одам ягонагии вақти ба завқмандии худ ва эҳтиёжҳои мо меомадаро тез идрок мекунад.

Мавзӯ: ДИҚҚАТ

Нақша:

1. Фаҳмиш дар бораи диққат
2. Намудҳои диққат, асосҳои физиологии он
3. Хусусиятҳои диққат
4. Дар жараёни таълиму тарбия роли диққат
5. Ривожи диққат дар ҷавонон

ФАҲМИШИ ТАҚЯГОҲ:

- фон
- фигура
- нуқтаи равшан
- парешони
- доминанта
- домана

Фон - предметҳое, ки аз фазо жой гирифта, шуур равона мекунад.

Фигура - предмете, ки шуур равона кардааст.

Нуқтаи равшан - ҷое, ки доираи шуур танг шудааст.

Парешони - бедикқати.

Доминанта - таассуроти аз ҳама зҳр.

Домана - доираи шуур

Диққат ҳолати руҳиест, ки дар фаъолияти рӯз онаи шахс ба аҳамияти муҳим соҳиб аст. Диққат барои ҳар шахс ва намудҳои фаъолияти кас омили зарур ба шумор меравад.

Диққат барои шахс дар вақти идрок кардани воқеаву ходисаҳо ва предметҳо, идроки чизҳои зарури бо ёрии шуур аз доираи шуур дур кардани, чизҳои нодаркор равияи руҳест, ки он дорои қудрати буда, яккачинкуни

имкон дода метавонистаст. Нигароннда шудани диққати шахс ба предмете, ки шуураш равона кардааст, “фигура”, ҳолатҳое, ки вайро ихота кардааст “фон” гўён идрок карда мешавад.

Дар жараёни диққати жидди (дода шуда китоб хондан, лексия гўш кардан, конспект навиштан) дар одам ифодаҳои берунии ин ҳолат намоён мешавад. Шахс барои қурра идрок намудани чизи диққаташ нигаронда шуда худаширо ба он мувофиқ месозад, яъне - ҳаракатҳои дуруст нишастан, дуруст гўш кардан, бартарафкунии чизҳои ҳалол расои ҳаракатҳои зиёдатири нигоҳ дошта, тадбири ҳолати диққати жидди роҳ мекунад, ҳаракатҳои хоси диққати берунаро нишон медиҳад. Диққат дар мимикаи одам, пантомимика ва ҳатту ҳаракатҳои ифода мешавад.

Диққат ба тезгузарандаги, қўчандагиаш тарафи махсуси ҳолатҳои психики ба ҳисоб меравад. Ҳамаи қорҳое, ки шахс дар фаъолияти рӯз она иҷро мекунад, объекти диққат мебошад. Шахси бедиққат ягон қорро босифат, мувофиқи мақсад ба иҷро карда наметавонад.

Диққат мисли фаҳмиш, идрок, хотира, ҳаёл жараёни психикии алоҳида нест. Аз ин жиҳат диққат маҳсулдории фаъолияти ақлиро таъмин карда, фаъолиии дохилии ё руҳи мебошад.

Ҳодиса ва чизҳое, ки дар шуури одам бо диққат идрок мешавад, муайян ва қурра акс меёбад. Аз ин сабаб, психологи чех Ян Амос Каменский диққатро ба равшани баробар мекунад. Ба фикри ҳ диққат “нури шуур” яъне равшаниии қори хондан, хонандагон фақат ба воситаи диққат ҳама чизро идрок мекунанд.

Барои омўзиши дурусти диққат шартии асосии мебошад. Дар ин қора психологи рус К.Д.Ушинский навистааст: “Диққат дар ҳаёти руҳиамон ягона дарест, ки ҳамаи чизҳои ба шуур дохил мешуда ба воситаи ин дар мегузарад. Омўзонидани доим дар қушода будани ин ба қўдак вазифаи муҳим аст, чунки ин шартии асосиет, ки муваффақияти хонданро таъмин мекунад”.

Шахс барои идроки чизи рост ва дурусти чизи дилхоҳ аввало бояд диққаташиро ба он чиз нигаронад. Бо ибораи Ян Амос Каменский гҳем, фақат дигарон гўш қунанд, диққат қарданаширо гуфтаи лозим. Дар акси ҳол фикр беҳуда меравад, ретсиприент (шунаванда) онро ба худ намекунад.

Дар жараёни диққат доираи шуур таиғ ва хеле равшан мешавад. Нуқтаи равшане, ки шуур дар як объект жамъ кардааст марказ ё фокуси диққат ном

дорад. Предметҳое, ки дар фокус меафтад, аз тарафи одам дуруст ва пурра фаҳмида, идрок карда мешавад.

Шуур дар як нуқта зич жамъ шавад, чизҳои ба ин нуқта ба алоқа аз доираи шуур дур мемонад.

Диққат акси предметҳои олами берунаро дар майнаи одам пурра ва равшан таъмин мекунад. Аз ин жиҳат диққат аз дигар процесҳо дар алоҳидаги содир намешавад. Барои ҳамин диққат тарафи маълуми ҳаёти руҳии одам, хоссаи махсуси жараёнҳои психики аст.

Табиист, ки одам дар вақти ҳолони ҳама вақт бо ягон намуди фаъолият банд буда, албатта диққати вай ба ягон ҳолат ё предмет нигаронда мешавад.

Таърифи диққат чунин аст: “Шуури одам дар як марказ ёки нуқтаи муайян дар муддати маълум жамъ шавад, ин жараёни руҳи диққат ном дорад”.

Диққат фаъолияти руҳии одамро дар предмети маълум равона карда ва аз рӯи жамъшавиаш ба намудҳои зерин жудо мешавад:

1. Аз рӯи фаъолияти диққат:

- а) диққати ихтиёри
- б) диққати беихтиёри
- в) диққати баъди ихтиёри.

2. Аз рӯи объекти диққат:

- а) диққати беруна
- б) диққати дохили

3. Аз рӯи намудҳои фаъолияти диққат:

- а) диққати индивидуали
- б) диққати гурӯҳ
- в) диққати жамоави

Диққати ихтиёри диққати худро дар равиши бешууроно дар як марказ ёки ба ягон предмет жалб кардани диққат мебошад. Ин намуди диққат дар амал дар натиҷаи ният ва мақсади идрок кардани чизе ба вужуд меояд. Диққати ихтиёри диққати аз ин пеш дар назар гирифта шуда мебошад.

Дар жараёни диққати ихтиёри шахс шуури худро барои дар як нукта жамъ кардан азият мекашад, бар зидди шартҳои парокандакунии диққат мубориза мебарад, қувваи иродави сарф мекунад. Бе ин мақсади диққат нигарондашударо ба амал баровардан мумкин нест.

Роли диққати ихтиёри дар фаъолияти шахс ниҳоят калон аст. Ба Ғайр аз ин органҳое, ки дар фаъолияти амали барои ижрои кор қувват медиҳад, ирода ҳам лозим аст, ки бояд дар давоми меҳнат мувофиқи мақсад ба воситаи диққат ифода ёбад. Баробари ин меҳнат бо ижро ва мазмуни худ шахс чи қадар жалб намоед, бинобар он аз ин меҳнат шахс чи қадар кам роҳат гирад, бо ифодаи диққати мувофиқи мақсад бояд ирода қарда шавад. Ҳангоми маърузанависи талаба диққати худро ба дуруст гӯш кардан ва дар асоси қоидаи грамматикӣ ба дафтар навиштани лексия водор месозад. Дар ин вақт қувваи ирода ба ёрдам меояд, барқарории диққатро таъмин менамояд.

Дар одам диққати пас аз ихтиёриба воситаи қувваи иродавии маълум пайдо мешавад ва ҷои диққати ихтиёриро соҳиб мешавад.

Ба монанди диққати ихтиёри дар ин ҷо мақсади муайян мешавад ва ин мақсад шуури шахсро дар як нукта жамъ мекунад. Дар фаъолияти хониши талаба диққати пас аз ихтиёри аҳамияти калон дорад. Талаба дар оқози фаъолияти хониш диққати ихтиёриро ба кор меандозад. Баъд ҳ ба Мавзӯ: ҳавас пайдо мекунад ва диққаташро пароканда нақарда, бо шавқ дарс тайёркуниро давом медиҳад. Ин натиҷаи диққати пас аз ихтиёрии талаба мебошад.

Барои ҳосил кардани диққати ихтиёри ва онро нигоҳ доштан одам бояд ба фаъолияти худ дар муносибати бошуурона бошад. Аммо ба одам муносибати бошуурона, мақсад ва кӯшиши ба мақсад рост бошад ҳам ҳолатҳои диққатро ба як нукта жамъ қарда натавоништан низ мавҷуд аст. Ин ҳол асосан ба одамҳои иродааш заиф бисёртар вомехӯрад. Чунки онҳо соҳиби иродаи мустаҳкам барои бо диққат кор қардан омода истанд.

Ҳолати ба ҳуди шахс новобаста ва бе мақсади муайян дар як нукта жамъ шудани шуур, ёки нигарондашави ба ягон предмет, диққати беихтиёр мебошад.

Дар диққати беихтиёр чун диққати ихтиёри, одам дар муддати муайян барои ба як нукта нигаронидани шуур қувва сарф намекунад.

Дар жараёни диққати беихтиёр на танҳо қувваи иродави сарф намешавад, балки шахс назди худ дидан ва шуниданро мақсад намегузорад. Барои ҳамин ин намуди диққат ба мақсад мебошад.

Диққати ихтиёри аз таҷрибаи ҳаёти одам, вобаста бо фаъолияти ӯ дар асоси эҳтиёж, дар натиҷаи таассуротҳое, ки ҳолатҳои ҳиссии маълумро пайдо мекунад, ба вужуд меояд.

Маводи хоҳише, ки бо калони, равшани, ранг ва дигар хусусиятҳо ба чашм мерасад, хонанда беихтиёр идрок мекунад. Ҳикояи шавқовари муаллимро хонанда осон қабул мекунад, беихтиёр дода шуда гӯш мекунад.

Диққати беихтиёр асоси физиологикӣ ба худ хос дорад. Мувофиқи таълимоти А.П.Чехов, ин асос аз ориентировка ё рефлeksi тафтиши иборат аст. Аз жумла ӯ ин тавр навишта буд: “Инсон ва ҳайвонҳо низ бо дигаргун шудани муҳити беруна мувофиқи сабаби дигаргуншави аппарати ҳиссиеро мекунем”.

Таассуроти беруна ба нимшарҳи майна бо қувваҳои гуногун таъсир мекунад. Таассуроти беруна аз ҳама пурқувват доминант ном дорад. Ин таассурот дар муддати кӯтоҳ диққати касро ба худ мекашад. Масалан: Ҳангоми бо фаъолияти маълум машғул шудани одам овози ногаҳонии фарёд (дод) фаъолияти ӯро вайрон мекунад ва диққати ӯро ба худ мекашад. Ин доминант аст.

Доминант маркази соҳиби қобилияти бархостани пурзҳри ҳудуди асаб буда, дар ин вақт дигар марказҳои асаб (нерв)-ро бозмедорад. Доминант ба системаи асаби маркази ҳар гуна бедоршавии омадаро қабул карда, ба онҳо ҷавоби даркори мегардонад ва ба ивази тормозшавии марказҳои дигар ӯ фаъолияти худро пурзҳр мекунад.

Ҳамин тавр, процесҳои тормозшави ва бархостан асоси физиологие, ки дар пӯстлохи нимшари майнаи сар содир мешавад.

Диққат ба хусусиятҳои ба худ хоси соҳиб буда, ин хусусиятҳо дар шахсҳои гуногун дар дараҷаи ҳар хеле дучор меояд.

Хусусиятҳои асосии диққат гуфтан барқарори, беқарори, домана (доира) тақсимшави, гузарандаги ва парешониҳо фаҳмида мешавад.

Агар диққат дергоҳ болои ягон кор ё чиз истода тавонад, ба таъсирҳои беҳуда дода нашавад, ин барқарори мебошад. Диққати барқарор дар муддати

ба мақсад мувофиқ дар як нукта мустаҳкам меистад. Лекин диққати баъзе одамон бақувват ва барқарор бошад, баъзеашон беқувват ва беқарор аст.

Одам диққати худро ба ягон чиз ёки ҳодиса дар муддати дароз муттасил нигаронда истад, диққати ҳ бақувват ва барқарор ҳисоб меёбад. Диққати барқарор ва бақувват дар фаъолияти одам аҳамияти калон дорад. Чунки одам дар вақти зарури диққати худро ба ягон чиз нигаронда натавонад, мувофиқи мақсад ба натижаи дилхоҳ намерасад.

Барқарор ва бақувват шудани диққати одам бо шартҳои психологӣ зерин асос меёбад:

- а) аҳамият ва хусусияти чизи холиби диққат;
- б) ба фаъолияти чизи диққатжалбкунанда;
- в) ба имконияти индивидуалии баъзе системаи асаб.

Ғайр аз ин барқарори ва қувваи диққат дар айни замон ба ҳолати ҳамон вақт вобаста аст.

Набояд фаромӯш кард, ки хангоми бемори, Қамгини, руҳафтадаги диққати одам бақувват ва барқарор шуда наметавонад. Дуюм, ба ҳолатҳои бемазмуни, безавқ, одам диққати худро дергоҳ нигоҳ дошта наметавонад. Мавзӯи маъруза бо мисолҳои ҳаёти ва жоннок бой бошад, талаба ба он диққат дода, фикрҳои омӯзгорро пурра ва дуруст идрок мекунад.

Мувофиқи мақсад ба як нукта ёки предмет дошта натавонистани диққат беқарорӣ диққат мебошад. Барои дар ҷавонон мустаҳкам қарор наёфтани сифатҳои индивидуалии диққати онҳо ба характери зуд парокандашавӣ соҳиб аст.

Бисёрҷабҳагии фаъолияти одам доираи гуногуни диққатро талаб мекунад. Доираи диққат дар як вақт ба шумораи чизҳои ба худ қабул мешуда ҳам вобаста аст. Аз жиҳати доира диққат васеъ ё танг мешавад. Васеъ ё танг будани доираи диққат барои донишҷӯи чиз ва предметҳо ба шахс муҳим мебошад.

Одамон аз жиҳати доираи диққат аз якдигар фарқ мекунад. Диққат дар баъзе шахсҳо васеъ, дар баъзеҳо танг мешавад. Хулоса, доираи диққати одам дар як вақт ба миқдор ёки доираи ба идрок ҷойгиршаванда вобаста аст. Дар жараёни идрок дар шуури одам шуури одам аз чизҳои ба диққат нигаронда шуда чи қадараш Қунҷиданаш доираи диққат ҳисоб меёбад. Масалан, доираи

диққати устоде, ки дар аудитория маъруз а мехонад, аз ҳажми аудитория иборат аст. Доираи диққати талабае, ки китоб мехонад, фақат дар тартиби суханҳои саҳифаи китоб мешавад.

Агар диққати одам дар як вақт ба чизҳои гуногун жалб шавад ин тақсимшавии диққат мебошад. Дар бисёр ҳолатҳо шахс диққати худро ба як чиз не, ба якчанд предмет менигаронад, дар як вақт якчанд корро баробар иҷро мекунад. Диққатро дар вақти зарури ба соҳаҳои талаб карда тақсим карда тавоништан аз ҳар шахс оид ба ин соҳа таҷрибаи махсус талаб мекунад. Бофандаги, кайҳоннаварди, ронандаги, актёри барин касбҳо дар жараёни кор ба якчанд объект тақсим шудани диққатро талаб мекунад. Агар диққат фақат ба як чиз жамъ карда шуда бошад, ин тавр диққат-диққати жамъшуда мебошад. Агар диққати одам дар як вақт ба якчанд чизҳо нигаронда шавад, ин ҳол диққати тақсимшуда номида мешавад. Дар асл дар як вақт диққат ба якчанд чиз нигаронда шавад, ин аз як предмет ба предмети дигар кҳчидан мебошад. Чунки дар вақти диққат тақсимшавии диққат аз як ҳолат ба ҳолати дигар ҳамин қадар тез мекҳчад, ки одам онро пай намебарад.

Аз нуқтаи назари амали тақсимшавии диққат аҳамияти калон дорад. Инро дар жараёни педагоги ҳам равшан دیدан мумкин. Талаба ва жараёни маъруз а диққати худро ба воситаи фаҳмиши муайян, навиштани дуруст, худидоракуни мувофиқи талаб, ба мақсади даркори мерасад. Хусусиятҳои диққат дар ҳамаи соҳаи фаъолияти одам ниҳоят зарур аст. Ба воситаи - хусусиятҳои диққат одам ба шароити меҳнат созиш меёбад, ба муҳит таъсир мекучад, ва ниятҳои худро амали мегардонад.

Дар баъзе ҳолатҳо бедиққатии дучор оянда парешони аст. Дар ин ҳолат шахс диққати худро ба як нуқта жамъ карда наметавонад, диққаташро ба як равияи маълум соҳиб намешавад, ба тарзи парешон аз як предмет ба предмети дигар тез-тез мегузарад.

Ду намуди парешони мавҷуд. Якум, парешони аз ниҳоят барқарории диққат содир мешавад. Дуюм, дар асоси завқманди ва эҳтиёжи шахс нисбат ба як предмет дар натижаи равияи бақувват ҳолати парешони рҳй медиҳад, одам бо ягон соҳа аз ҳад зиёд банд бошад, дигар таассуротҳоро намефаҳмад.

Агар дар одам барқарори, доира, тақсимшави ва жамъшавии диққат ба даражаи баланд бошад, ин ба фаъолияти ҳ аҳамияти муҳим дорад. Хонандаи соҳиби ин сифат бо зираки, ҳассосии худ аз дигарон тафавут дорад, донишро тез ва бо сифат аз худ мекунад.

Ҳамин тавр, яке аз шартҳои таъминкунандаи муваффақиятҳои жараёни тарбия он аст, ки муаллим бояд хусусиятҳои диққати хонандаро донанд, тарбия кунад.

САВОЛ БАРОИ ТАКРОРИ:

1. Таърифи диққат.
2. Намудҳои диққатро эъзоҳ диҳед.
3. Нақши хусусиятҳои асоси дар соҳаи таълим чист? Доминантаро фаҳмонед.
4. Асоси физиологии диққатро чи ташкил мекунад?
5. Жараёни ривожёбии диққатро гӯед.

Мавзӯ: ХОТИРА

Нақша:

1. Фаҳмиши маълумоти умуми дар бораи хотира.
2. Тавсифи жараёни хотира.
3. Намудҳои хотира.
4. Асосҳои илми-табии хотира.
5. Фарқҳои индивидуалии хотира.
6. Ривож ёфтани хотираи жавонон.

ИСТИЛОҲОТИ АСОСИ:

Амнезия, реминесцентсия, оператив, хотираи ҳисси, эйсетик, логик, механик.

Амнезия - дар вақти зарури материалро ба хотир оварда натавоништан.

Реминесцентсия - чизи омӯхтаре муваққатан фаромӯш кардан.

Оператив - (фаври) жиҳати вобастагии хотираи кӯтоҳмуддат бо иҷро кардани кор

Хотираи ҳисси - ба ёд овардани саргузаштҳо

Эйдетики - воқеаҳои гузаштаре пурра ва равшан ба хотир нигоҳ доштан

Мантиқи логик - маънояшро фаҳмида ба ёд овардан

Рӯҳии механик - маънояшро нафаҳмида ба ёд овардан

Хотира - жараёни руҳии мураккаб буда, иборат аз таҷрибаи гузаштаре дар шуури одам нигоҳ доштан, аз дигар ба хотир овардан, акс гардондан, шинохтан аст. Дар хотираи одам ба Ғайр аз он ки идрок мекунад, боз чизҳои фикркардааш, даври зиндагиаш, ҳолатҳои даври гузашта ва оянда ҳам акс мегардад.

Қисми муҳими хотираре материалҳои шинохташаванда ба ёд гирифта ташкил медиҳад.

Шинохтан - чизи дар айни ҳол идрок шуда истодаре бо воситаи аз ин пеш идрок кардашударо дар даражаҳои гуногун рӯй диҳанда мебошад.

Донистан ва шинохтан аз жихати психологи ду ҳолати руҳие, ки аз ҳамдигар тамоман фарқкунанда, кадом чизе, ки аввал барои шинохтан вазифа гузошта бошанд, ҳамон дар хотир пурра мемонад.

Ба хотир гирифтани ва шинохтаниро то чи даража муайян буданашро бо якдигар муқоиза кунанд, чизҳоро шинохтан аз онҳоро ба ёд гирифтани дида муайян буданаш маълум мегардад. Чизи ба хотир гирифта барои дергоҳ ба ёд истодан нисбат ба ёд истодан нисбат ба ёд гирифтани дар ҳолати шинохтан пурра ба назар мерасад. Инро дар дарки ҳаррӯз аи мазмуни ҳодиса-воқеаҳо тасаввур кардан мумкин.

Материали хотираро ба вақт нигоҳ карда дигаргун шуданашро психологи немис Герман Эббингауз дар таҷриба гузаронидааст. Мувофиқи таҷрибаи ҳ одам ягон чизро ба ёд гирад, пас аз 1 рӯз 25 фоизи ҳро фаромӯш мекунад.

Материали ба хотир гирифтаниро то кадом ҳажм ба ёд нигоҳ доштан ба сифати типи хотираи ҳоси ҳар чи шахс вобаста аст. Материале, ки як ҳел ҳажм дорад, ба сифати типи хотира нигоҳ карда, ба шахсҳои гуногун бо ҳажми гуногун нақша мегузорад.

Монанди ҳамин жараёни фаромӯшкунани (миқдори камшави) ба шахсони гуногун ҳар ҳел мебошад.

Хусусиятҳои ҳоси жараёни хотира дар он, ки чизҳои шунида ва дидаи одам дар пӯстлохи майнаи, сар дар образи чизи дидааш нигоҳ дошта мешавад. Дар натиҷаи ин одам дар вақти дилхоҳ ин образҳоро дар шуураш барқарор карда метавонад.

Жараёни хотира аз инҳо иборат:

1. Ба хотир гирифтани.
2. Ба хотир нигоҳ доштан.
3. Ёд кардан.
4. Аз дигар ба хотир овардан
5. Фаромӯш кардаи.
6. Шинохта тавонистан

Материали хотира бо ёри ба ёд овардан сар мешавад. Микдори ба ёд овардан ба сифати типи хотира, ба эҳтиёжи шахс, характери материали ба ёд гирифта мешуда вобаста аст.

Дар натижаи ба ёд овардан дар мобайни материалҳои гуногун алоқа пайдо мешавад. Формаҳои ба ёд гирифтани ихтиёри ва Ғайриихтиёри мешавад. Барои бо ихтиёри ба ёд овардан шахс қувваи иродави сарф мекунад, ин ё он чизро барои ба ёд овардан худаширо мажбур месозад. Ихтиёран ба ёд гирифтани барои омӯхтани санъат ва ҳунар шартӣ муҳим аст.

Донише, ки ба хотир гирифта шудааст, қобилияти ба ёд оварда тонишани маълумот сифати муҳими сермаҳсулии хотира ба ҳисоб меравад.

(Ҳозиржавоб) будани хотира дар жараёни материалро ба ёд нигоҳ доштан пайдо мешавад. Барои материалро ба ёд доништан албатта маъноӣ онро фаҳмидан даркор мешавад. Материалро бо ҳолате, ки барои ба ёд овардан талаб карда мешавад, вобаста карда истодан лозим аст.

Дар жараёни ба ёд гирифтани барои одам тарафҳои монанди ва фарқкунандаи чизҳоро ёфта тавоништан аҳамияти муҳим дорад. Образнок карда гҳем, хотира ҳужраи ақл мебошад. Дар ин ҳужро ниҳоят бисёр тоқчаҳо ҳаст, чизҳое, ки ба ақл гирифта мешавад, бояд бо тоқчаи худ жойгир шавад. Чизҳои ба ёд гирифтанишуда дар ин тоқчаҳо монанди дар қутиҳои шован андохта меистад. Барои маълумоти заруриро гирифтани қутии муайян кушода мешаваду ҳалос.

Барои ба хотира пурра гирифтани мазмуни дониш системанокии ҳоси дониши ҳамон соҳа, барои чи ҳамон донишро ба ёд гирифтани, аз вай кай ва дар кадом ҳолатҳо фоида бурдан зарур буданашро ҳуб фаҳмидан аҳамияти амали дорад. Чунки одам ҳар доим чизи ҳостагиашро ба ёд оварда наметавонад.

Қисми маълуми материалҳои хотира беихтиёр ба ёд гирифта монда мешавад. Дҳстдорандаи футбол командаҳоро аз рӯи классҳояш, номи бозингарон, фамилияшон, вақти бози ва жои онро ҳама вақт дар хотира нигоҳ дошта мегарданд. Ин мисолест, барои ба ёд овардани Ғайри ихтиёри.

Материали ба хотир гирифта шуда аз жиҳати мазмун ба характери механики ва логики мантиқи соҳиб аст. Агар одам ба моҳияти ин ё он чиз,

мазмуну маънои он ҳартарафа чуқур фаҳмад ва ба ёд гирад, ин гирифтани мантиқи кист.

Ёд гирифтани логики ба мантиқан ёд овардан буда, хотимаи жараёни ақлии мураккаб мебошад. Профессор К.К.Платонов марӯилаҳои ба хотир гирифтаниро ба тарзи схема ин тавр меорад:

- маънои материали ба ёд гирифтаниро фаҳмидан;
- таҳлил кардани материалҳо;
- жудо карда гирифтани фикрҳои муҳим;
- умуми қунонидан, хулоса баровардан;
- материали умуми қунандаро ба хотир гирифта мондан;

Ба хотир гирифтани логики дар жараёни тарбия таълим шартҳои муҳим аст. Дар акси ҳол хонандагон маънои материали таълимро намефаҳманд, усули таълиме, ки хушқуҳоли буда, фақат аз ёд кардан иборат аст, ба хонандагон дониши пухта, дода наметавонад. Ба ҳар як хонанда танҳо аз ёд кардан дониш намедихад. Ҳар як хонанда зехни худро бо донишҳои асосии зиёд карданаш ва мукамал гардониданаш зарур, чунки агар ҳамаи дониши гирифтаи хонанда дар шуури вай аз дигар қор карда нашавад, дар ин ҳолат ин дониш ба як қози пуч бармегирад, ба як лавҳаи хушк монанд мешавад, хонанда бошад бо худтаърифқунии хушқу-ҳоли мемонад, қувва ва вақти сарфшуда беҳуда меравад.

Дар донишро бо ёрии хотираи логики омӯхтан роли таваккур қалон аст. Материали хотира бо ёрии таваккур пурра доништа мешавад ва маъно мазмуни нав қасб мекунад. Ба воситаи хотираи логики дониш гирифта шавад, ба тараққиёти ақлии шахс таъсири бобарақа мекунад ва ба хотира дуру дароз нигоҳ дошта мешавад.

Моҳият ва мазмуни ин ё он чиз чуқур нафаҳмида, ба ёд гирифтани материал дер гоҳ ба хотир намемонад. Ба воситаи механики ба ёд гирифтани бисёртар ба жавонон дучор мешавад.

Боз як формаи мураккаби дар хотир нигоҳ доштан аз ёд кардан мебошад. Материалро аз ёд карда дар хотир нигоҳ доштан аз он жиҳат мураккаб, ки дар ин ҳолат соҳиби хотира ба материал илова карда

наметавонад, ё ягон қисми вайро партофта наметавонад, аз вай андоза мегираду халос.

Материалҳои ба хотир гирифтаре пас аз гузаштани фурсати маълум аз нав ба ёд овардан ҳам жараёни муҳими хотира мебошад.

Материали аз ёд кардашуда ё ба хотир нигоҳ дошта шударо мувофиқи ҳажми мақсад аз нав ба ёд овардан то меъёр кадом ҳажм ба ёд гирифтани, ритми такроркуни, тези хотира, маҳсулноки ва ҳозиржавоби вобаста аст.

Дар жараёни аз нав ба хотир овардан ҳолатҳои амнезия ва реминистенсия ҳам мавҷуд аст. Дар вақти зарури материали ба ёд наомада, ёки аввал фаромӯшшуда ҳисоб ёфта, баъдтар ба ёд ояд, жараёни хотира-реминистенсия мебошад. Реминистенсия материалро муваққаттар фаромӯш кардан буда, сабабаш мондашавии системаи асаб, захролудшавии ёки саҳт ба ҳаяжон омадан мебошад.

Кҳтоҳакак ба ёд овардан ёки тамоман ба ёд оварда натавоништан амнезия аст. Шахси ба ин ҳолат афтада ҳатто чизҳои оддиро ҳам ба хотир оварда наметавонад. Дар натиҷаи нуқсони психопатологи ёки баъзе бемориҳои косоҳонаи майна амнезия рӯй медиҳад.

Донише, ки инсон аз худ кардааст, баъд аз фурсате чанд қисми он дар хотира нигоҳ дошта шуданаширо доништан аҳамияти калон дорад. Мувофиқи тадқиқоти психологи нисбат ба тарзи механики ба хотир гирифтани натиҷаи фаҳмида ба ёд гирифтани 25 маротаба баланд мебошад. Донише, ки фаҳмида ба ёд гирифта шудааст, дергоҳ ба хотира нигоҳ дошта мешавад, аммо вай ҳам агар ҳар сари чанд вақт ба хотир гирифта нашавад, фаромӯш мешавад.

Мазмуни хотираи одам аз равиҳои дидан ва шунидан (хотираи образ), хотираи аксунандаи ҳаракат (хотираи ҳаракат), фикр ва Ғояҳо (хотираи эмотсионал) акс кунонидан иборат буда, мазмуни доимо дар хотир нигоҳ дошта мешуда ва мазмуни фаромӯшии шудан ба фаъолияти қутичаҳои худ вобаста мебошанд.

Фаромӯш кардан монанди тамоман ва қисман фаромӯш кардан ба ду навъ жудо мешавад. Агар дониш тамоман аз ёд барояд, фаромӯши тамоман, агар баъзе қисмҳо аз хотир равад, қисман фаромӯш кардан мебошад. Донишҳои гирифтаре фаромӯш кардан ба якчанд сабабҳо асос мегузорад.

Аввало фаромӯш кардан ба дониши гирифта шударо дар амал истифода кардан вобаста аст. Дуюм фаромӯш кардан ба ҳавасмандии худ

шахс нисбат ба илми гирифтааш асос карда мешавад. Сеюм дар жараёни фаромхш кардан сифатҳои индивидуалии шахс ва типии системаи асаб роли калон дорад.

Дар просесси хотира шинохта тавоништан ҳам аҳамияти муҳим дорад. Инсон дар хотираи худ нишонаи хоси предметҳоро имконияти нигоҳ доштанро дорад. Барои ҳамин ҳам одам ҳамаи предметҳоро мешиносад, барои эҳтиёжи худ аз вай дар истифода мебарад.

Дар просесси хотира омехта хотир кардан ҳам мавҷуд мебошад. Ин тавр хотираро ассосиатсия ёки хотиркунии ассосиатив меноманд. Дар мобайни як вақт ба хотир овардани чиз ва ҳодисаҳо ассосиатсия мебошад. Масалан, одам номи дхсташиро ба ёд оварад, хусусиятҳои хоси ҳамон одам (ҷои зист, касбу кораш, сохташ, хулқ-атвораш) ҳам ба ёд аварда мешавад.

Ассосиатсия бо се роҳ ба вужуд меояд:

1. Бо роҳи омехта ба ёд овардан.
2. Бо роҳи ба ёдовари бо монандкуни.
3. Бо роҳи акси чизро баёд овардан.

Ассосиатсия монанди якчанд воқеа ва ҳодисаҳоро дар як вақт ёки паи ҳам идрок кардан ҳосил мешавад.

Ассосиатсия монанди дар натижаи ягон предмет ёки қиёфа воқеа ёки фикри дар ин бора пайдо шударо ба хотир овардан воқеъ мешавад. Аҳамияти ассосиатсияи монанди дар эҷоди бадеи муҳим мебошад.

Аз фикрҳои болои хулоса карда, хотираро ин тавр таъриф додан мумкин: “Ба ёд овардани воқеа ва ҳодисаҳои дар таҷрибаи зиндаги шуда гузошта, ба хотир нигоҳ доштан, аз хотир кардан, аз нав ба хотир овардан, фаромхш кардан, шинохта гирифтани - яъне фаъолияти ақли-хотира номида мешавад”.

Хотира ба якчанд намудҳо жудо мешавад.

Хотираро барои ба намудҳо жудо кардан ба хусусиятҳои жараёни ба ёд гирифтани, аз нав ба хотир овардани асос мекунанд ва онро аз рӯи семезон ба намудҳо жудо мекунанд:

1. Аз рӯи характери фаъолии руҳие, ки бисёртар дар фаъолияти инсон намоён мешавад:

- а) хотираи ҳаракат
- б) хотираи эмотсионал (ҳисси)
- в) хотираи образнок
- г) хотираи мантиқи - сухан.

2. Аз рӯи мақсади фаъолияти инсон:

- а) хотираи ихтиёри
- б) хотираи Ғайриихтиёри

3. Аз рӯи муддати материалҳои таълими ба хотир гирифта шуда, предмет ва ҳодиса-воқеаҳоро чи қадар вақт ба ёд гирифта мондан ва нигоҳ доштан:

- а) хотираи кӯтоҳ муддат
- б) хотираи дароз муддат;
- в) хотираи оперативи (фаври)

Хотираи ҳаракат иборат аз ҳаракатҳое, ки гуногун ва соҳти вайро ба хотир гирифтанд, нигоҳ доштан ва аз дигар ба хотир фаровардан мебошад. Аҳамияти калони ин намуди хотира он, ки дар асоси роҳ гаштан, навиштан ва малақаҳои меҳнати амалиро барои таркиб ёфтанд асос мешавад. Агар хотираи ҳаракат набошад, одам барои ягон ҳаракатро ба амал овардан ҳуди ҳамин ҳаракатро бояд, ки аз дигар омӯзад. Дар амал сабукии ҷисмони, фаъолияти маҳоратноки, ҳукмрон будан ҳисси доимии меҳнатдустии ҳаққони асоси хотираи ҳаракати хуб ҳисоб меёбад.

Аз ин мебарояд, ки ҳаракат ин намуди хотирае, ки ҳаркати ҳамаи предметҳоро акс мегардонад, ин хотира натиҷаи ҳаракати инсон, монанди давидан, гаштан, ҳам шудан, рост шудан, жаҳидан мебошад.

Ба ин асосан ин намуди ҳаракат хотираи ҳаракат ё хотираи мотор номида мешавад.

Агар одам қиёфаи хоси ҳар як предметро ба хотир оварад, ии хотираи образ номида мешавад. Хотираи образ натиҷаи нишонии хоси предметро фаҳмида дарк кардан мебошад.

Ин хотира ба шахс имкон медиҳад, ки фарқи предметҳоро фаҳмида аз онҳо дуруст истифода барем. Ба воситаи хотираи образ одам қиёфаи чизҳои худаш идрок кардари фикрон пеши чашм меорад.

Хотираи образнок бо тасаввурот, табиат, манзараҳои ҳаёт, овозҳо таъмҳо вобаста буда, хотираҳои таъм, бӯйро доништан, шунидан, диданро дар бар мегирад. Мазмуни ин хотира вобаста ба фаъолияти ҳар як шахс пурқувваттар намоён мешавад. Хотираи образнок дар меъмор, хайкалтарош, шоир ва нависандагон моҳияти алоҳида касб мекунад ва тез инкишоф меёбад.

Дар баъзе шахсон намуди эйдетикии хотираи образнок ҳам ҳаст. Эйдедик аз калимаи юнони гирифта шуда, маънояш “эй дос” тимсол, қиёфаро мефаҳмонад. Хотира эйдедик натижаи таассуроти беруна ба хотираи ҳисси мебошад. Соҳибони ин гуна хотира тимсоли ҳодиса ва воқеаҳои аз ин пеш идрок кардашонро пас аз вақти бисёр ҳам аниқ, пурра ва равшан ба ёд гирифта, соҳиби қобилияти дар вақти лозима аз нав равшан ба ёд овардан мебошанд.

Агар одам ҳолати мусибатнок ва хурсандии ҳаёти худ ёки шахсони наздиқашро ба ёд биёрад, хотираи ҳисси ёки хотираи эмотсионали меноманд. Дар ҳаёти одам лаҳзаҳои хурсандбахш, шодиовар мешавад, ки барои ҳар вақт аз нав ба хотир овардан эҳтиёж пайдо мешавад. Одам дар ҳаёти мустиқил қадамҳои гузошташ, дар оила таваллуд шудани фарзанд, бори аввал ба остонаи мактаб қадам гузоштаниш, гувоҳномаи бар камоли гирифтаниш, талаба шуданиш, мукофоти давлатии ба худ ё наздиқонаш доданиш барин хурсандихоро тез-тез ба ёд оварда аз он роҳат мегирад.

Хотираи эмотсионали эҳтиёжи шахс чи тавр қонеъ шуда истода бошад, муносибат бо олами берунаро ифода мекунад. Аз ин жиҳат барои ҳар як шахс хотираи эмотсионали аҳамияти алоҳида дорад. Завқ бурдан аз таассуроти фарахбахш, шрик шудан ба хурсанди ва Қами дигарон, идрок кардани саргузаштҳои қаҳрамонҳои асари бадеи - ин ҳамааш дар натижаи хотираи эмотсионали мебошад. Агар шахс гузаштаи худро ба хотир оварда, ранги рӯяш дигаргун шавад, дар қиёфааш ранг-пари, сурх шудан, Қамгин шудан пайдо шавад, ба дигарон лаҳзаҳои хурсандии худро бо завқ ҳикоя карда диҳад, лаҳзаҳои Қамгини худро барои ба хотир овардан нигоҳ дорад, ин нишонаи пурқувват будани хотираи эмотсионали мебошад.

Ҳикоя шунидан, маъруз а гӯш кардан, ба воситаи китоб хондан ин ё он чизро ба хотир овардан-хотираи сухан мебошад. Хотираи сухан хотираи

мантиқиест, ки ба воситаи нутқ ифода меёбад. Дар вақти сафар дар як купе фикр иваз карданиду ҳамсӯҳбат, фаҳмонидан ва савол-жавоби онҳо мисоли хотираи мантиқи мебошад.

Мазмуни хотираи суханиро фикри шахс ташкил мекунад. Чунки сухан ба фикр асос карда шуда, ифодаи берунии он ба рӯ буромаданаш мебошад. Дар ин намуди хотира роли системаи сигнал калон мебошад. Хотираи мантиқи намуди хоси инсон буда, бо дигар намудҳояш дар ҳолати вобастаги намоён мешавад ва ривож меёбад, воситаи асосии дониш ва таҷрибаро зиёдкуни аст. Агар шахс наздаш мақсади муайян гузошта ин ё он чизро аз нав ба хотир биёрад, ин жараён хотираи ихтиёри мебошад. Дар ҳолати мақсади муайян асос накарда ягон чизро ба хотир гирифтани ёки аз дигар ба хотир овардан хотираи беихтиёр мебошад.

Дар ҳаёти инсон ҳама вақт зарурати идора кардани хотираи худ мавҷуд. Дар ин гуна шароит чизи даркориро барои омӯхтан ва аз дигар ба хотир гирифта имконияташро намуди хотираи ихтиёри медиҳад. Ба Ғайр аз ин намуди хотираи ихтиёри ва беихтиёр ба сифати марӯилаи паи ҳам ба тараққиёти хотира аҳамият касб мекунад. Байни намудҳои хотираи ихтиёри ва беихтиёр вобастагии мураккаб ҳаст. Ин вобастаги барои таъмини маҳсулдории жараёни ба хотир гирифтани хизмат мекунад.

Барои фаъолияти шахс намудҳои хотираи оперативи, дарозмуддат ва кӯтоҳ муддат аҳамияти муҳим дорад. Материали маълум ба хотир гирифта шавад, аз тарафи шахс дар равиши зарури кор карда баромаданаш лозим. Ин жараён ягонаии вақтро дар миқдори маълум талаб мекунад, ба сифати аксидои воқеаи ҳозиракак шуда мегузарад. Шахс дар мобайни дақиқаҳои маълум чизҳои идрок накардашро дидаги, шунидаги мешавад, беқарор мешавад ва тез дигаргун мешавад. Барои ҳамин ин жараёнҳо бо номи хотираи кӯтоҳмуддат ба забон гирифта мешавад. Характери хотираи кӯтоҳмуддат дар он, ки як вақт дар муддати кӯтоҳ идрок карда шуда ва ҳамон вақт аз дигар барқарор шуда дар ба хотир гирифта мешавад. Шахс ин ё он материалро бисёр такрор кунад, аз дигар барқарор кунад дар натижа дар муддати дароз дар хотир нигоҳ дошта шуда хотираи муддатчок меноманд.

Тарафи ба вақт вобастагии хотираи кӯтоҳмуддат не, балки бо намуди хотираи ифодакунандаи коре, ки ижрояш лозим аст, хотираи оперативи номида мешавад. Дар ижрои баъзе корҳо ба одам хотираи оперативи муфид аст. Масалан: хотираи оперативи аз жиҳати амали ва назари барои таҳлили асари будеи, таҷрибаи химияви, барои барҳам додани душворихои ҳалли

масъалаҳои математики, зиёд кардани самарадории жараёнҳои фикри ва ақли ёрдам медиҳад.

Барои фаъолияти инсон сифатнок будани хотира аҳамияти муҳим дорад. Хотира асоси чизҳое, ки одам бояд донад. Ҳамаи донишҳое, ки аз ҳаёт гирифта мешавад, дар хотира чун дар сандуқи пҳлонидан нигоҳ дошта мешавад.

Образнок карда гҳем, хотира сандуқи тиллоест, ки ҳеч чизро гум намекунад, мажак намекунад, ба чашм намеафтад, ба даст намеафтад. Вай намесҳзад, намечҳкад.

Хотираи мустаҳкам ва тез ба хоссаҳои зерин соҳиб мебошад:

- а) сермахсул буда, бисёр материалро дар бар мегирад;
- б) тез ба хотир мегирад;
- в) аниқ ба хотир меорад;
- г) дурудароз ба хотир нигоҳ медорад;
- д) барои аз дигар ба хотир овардан доим тайёр;

Аз жиҳати сифат хотираи хонандагонро ба чор тип жудо кардан мумкин:

Ба хотир гирифтани	Фаромҳш кардан
1. Тез	Оҳиста
2. Оҳиста	Оҳиста
3. Тез	Тез
4. Оҳиста	Тез

Хонандагоне, ки соҳиби хотираи тини якум материалро тез ба хотир мегиранд ва дер гоҳ ба хотира нигоҳ медоранд. Ба онҳо жараёни фаромҳш кардан оҳиста содир мешавад. Соҳибони хотираи ин тип ба сифати хонандагони соҳиби хотираи хуб изоҳ дода мешаванд. Хонандагоне, ки соҳиби хотираи типии дуюм ҳастанд материалро оҳиста аз худ мекунанд, аммо онро дурудароз дар хотир нигоҳ дошта наметавонанд. Онҳо аз хонандагони соҳиби хотираи типии якум бо аз худкунии суст фарқ мекунад. Хонандагони

хотираи типи сеюм материалро тез аз худ мекунад, лекин ин аз худкуни рҳяки буда тез фаромҳш мешавад, ин материалро аз худ кардан моҳияти механики соҳиб мешавад. Жараёни аз худкунии дониши хонандагони типи чорум ниҳоят суст буда. Фаромҳши донишҳои аз худ карда анча тез мебошад. Хонандагони соҳиби хотираи ин тип ба сифати соҳибони хотираи бекуват изохдода мешавад, инҳо ҳама вақт дар маркази диққати муаллимон меистанд.

Ҳаминро таъкид кардан лозим, ки чор типи хотира дар жамоаи хонандагони синф мавҷуд мебошад. Ин ҳолат аз ҳар як муаллим талаб мекунад, ки типи хотираи хонандагони синфи худро донанд ва аз ҳамин омада баромада, нисбат ба хонандагон ба муносибати индивидуали шавад. Чунки муаллим хонандагоне, ки ба типи чорум тааллуқ доранд, доим назорат карда наистанд, онҳоро барои системанок кор кардан мажбур накунад, хотираи вайҳо заиф шуда мемонад. Ҳолатҳои зерин қонуниятҳои асосии хотира мебошад:

а) агар мақсад аниқ бошад, одам ин ё он чизро муддати дароз дар хотир нигоҳ медорад;

б) материал, ки мазмуни пурра фаҳмида шудааст, бо ёрии хотираи логики дер гоҳ ба хотир нигоҳ дошта мешавад;

в) барои он, ки материалро дар хотира нигоҳ дошта шавад, доимо такрор карда шуда, машқ карданро тақозо мекунад;

г) материали дилхоҳро барои дер гоҳ дар хотир нигоҳ доштан ва мазмунашро чуқур омӯхтан онро ба қисмҳо жудо карда омӯхтан ва такрор кардан ба мақсад мувофиқ аст;

д) хотира он чизҳое, ки далелаш ҳаст, хубтар, тезтар ва қулайтар ба хотир нигоҳ медорад.

Тарбия кардани хотира муаммои психологӣ муҳим мебошад. Бинобарин омӯхтани муаммоҳои хотира таърихи дурудароз дорад. Исботи фикрамон асари Бурҳониддин Зарнудий (XII аср) “Дастур барои таълими хонанда” мебошад, ки дар он қисми махсус ба номи “Намудҳои донишхоро дар хотира нигоҳ доштан ва аз хотир баровардан” мавҷуд аст. Дар таърих шахсоне ҳастанд, ки болои хотираи худ кор карда, онро бой гардониданд, тез карданд ва дар натиҷаи ин ба муваффақиятҳои калон соҳиб шудаанд. Имом Бухорӣ, ки дар Моваронаҳр чун асосгузори равияи “Саҳих”-и дуюм, шайхи муқаддаси машҳуру бузурги олами мусулмони, ҳодисҳои муҳаммад

пайҚамбарамонро жамъ карда, 600 ҳазорашро аз хотир кардааст. Ин зоти мўътабар бо ин имконияти бузурги худ дар олами ислом шҳхрати калон ёфт, ҳамчун донандаи ҳадис ва Қуръон дар тамоми дунё шҳхрат пайдо кард.

Мутафаккири бузург Алишери Навои соҳиби хотираи мустаҳкам ва зехни тез буд. Ў сабақи як бор хонданаширо аз дигар такрор намекард, дар натижаи маҳсулдории хотирааш аз давраи Аристо.тел сар карда то замонаи худ китобҳои мавжуд бударо хонда баромада калби худро аз ин манбаҳо озука додааст.

Аз рӯи исботи маълумотҳо Мирзо Улуқбек соҳиби хотираи пурқувват буд. Хотираи ҳ то он даража пурқувват буд, ки масъалаҳои мураккаби математикиро бемалол бе ёрии маълумотномаҳо ҳал кардааст.

Духтари араб Базл дар ҳолати набудани ягон хел шароит хонанда, созанда ва бастакори моҳир шуда ба камол мерасад. Ў 30 ҳазор мусикаро мукамал омӯхта, дар бар гирифтаги асари ноёби мусиқи 10 ҳазор оҳангро офарид. Хотираи сермаҳсум, заковат, дуруст ифода кардани ҳисси инсон, латофат ва назокати ҳ оммаро ба худ мафтун кардааст.

Дар таърихи психологияи миллии ҳзбек ҳам доишмандоне, ки ба хотираи бақувват соҳибанд, бисёранд. Дурдонаҳои эҷодиёти даҳонакии халқ “Ҳазору як шаб”, “Чор дарвеш”, “Баҳори дониш”, “Калила ва Димна”, “Тоҳир ва Зухро”, “Алпомиш”, “ГҳрхҚли”, “Алишер Навои”-хоро Кҳса Маддох, Ҳожи Маддох, Собит ота Юнусовҳо аз хотир мегуфтанд.

Олимони забоншинос ва адабиётшинос академик В.А.Абдуллаев, профессорон Н.Шукуров, Х.Д.Дониёров соҳибони хотираи ҳозиржавоб ва маҳсулдор буданд. Академик Б.Н.Валихҳжаев ва профессор С.З.Мирзаев дар байни ҳамкасбони худ бо ҳислати материали адабии калонро аз хотир гуфта додан фарқ доштанд. Ин гуна мисолро бисёр овардан мумкин.

Шарти аввалин ба муҳими ривож додани хотира машқи доими мебошад. Хотираро бой гардонидан бо материалҳои нав ба навро ба хотир гарифтан вобаста буда материалҳои нав ба навро ба хотир гирифтани, мустаҳкам кардан, аз дигар ба хотир овардан хотираи одамро такмил медиҳад.

Умуман, хотира шартӣ асосии гирифтани дониш буда, аз жиҳати сифат камолоти он барои ҳар як соҳиби касб аҳамияти калон дорад.

Ҳамин тавр аст, ки таъмини хотираи комили авлоди наврас аввало муаммои психологияи миллии даври ҳозира, муассасаҳои томактаби, оила мебошад. Аввало ривож додани сифатҳои хотираи жавонон ба шароити оила вобаста аст. Чунки кӯдак одамони наздики худро шинохтан, предметҳои дуруст идрок кардани аз оила сар мешавад.

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОР:

1. Таърифи хотира.
2. Жараёнҳои хотираро тавсиф диҳед.
3. Ба хотираи ихтиёри ва беихтиёр мисол оред.
4. Фарқи ба хотир овариши логики ва механики.
5. Асоси физиологияи хотираро чи ташкил мекунад?
6. Ҷиҳатҳои зарарнок ва фойданоки фаромӯш кунӣ дар чист?
7. Нақши хотираро дар соҳаи таълим фаҳмонед.

Мавзӯ: ТАФАККУР

Нақша:

1. Фаҳмиши умуми дар барои тафаккур .
2. Аператсияҳои тафаккур (анализ ва синтез, муқоиса кардан, абстраксия, умуми қунонидан, конкрет қунонидан, классификатсия, системанок қунонидан).
3. Формаҳои тафаккур (ҳуқуқҳо, хулоса баровардан, фаҳмоҳишҳо, системанок кардан).
4. Намудҳои тафаккур (нишондиҳанда, ҳаракат тафаккур, тинсолҳои аёни, тафаккури аналитики ва интуитиви, тафаккури конкрет-абстракт, тафаккури эҷоди).
5. Ривожии тафаккур дар жавонон.

ФАҲМИШҲОИ ТАҚЯҒОҲ:

- Анализ
- Синтез
- Муқоиса кардан
- Ҳуқум
- Хулоса
- Фаҳмиш
- Абстраксия
- Умуми қунонидан

Анализ - ба қисмҳои таркиби жудо кардан.

Синтез - қисмқаро ба ҳолати бутун овардан.

Муқоиса кардан - омӯхтани тафовут ва монандии предметҳо. Ҳукм - нишонаҳои хоси предметҳоро таъкид кардан ё инкор кардан.

Хулоса - аз якчанд ҳукмҳо фикри нав баровардан.

Фаҳмиш - нишонаҳои муҳими хоси чизҳо.

Абстраксия - ирода кардани ҳолатҳои конкрет набуда. Умум кунонидан - хулосаи умуми баровардан аз фикрҳои якка.

Тафаккур шакли баланди ҳаётии руҳи инсон, ақл идрок ҳаракатҳои бошуурона буда, шартӣ асоси ба рӯи об бароварда фаъолияти васеи инсон, воситаи воқеаи ҳодисаҳоро, предметҳоро доништан мебошад. Дар жараёни тафаккур ба инсон, фикр, мулоҳиза, Ғоя, фараз ба вужуд меояд. Ба онҳо дар шуур ба шакли фаҳмишҳо, ҳукмҳо, хулосаҳо ифода меёбад. Инсон ва тафаккури нутқи ва шуури худ аз жондодҳои табиат баланд меистад ва “тоҷи табиат” шудааст. Барои ҳамин тафаккур нисбат ба жараёнҳои доништан дар фаъолияти ақли жисмони одам ҷои алоҳида дорад. Инсон бо ёрии тафаккур худаш акс кунондаш, ҳис кардаги идрок кардаги чиз ва ҳодисаҳоро дуруст, аниқ ва ҳақонӣ буданаширо муайян мекунад. Тафаккур ҳукм, фаҳмиш, тахминҳо, хулосаҳо рост ё хато буданаширо ба воситаи фикр кардан доништа мегирад. Тафаккур ба сифати жараёни доништан нисбат ба фаҳмиш, идрок, ҳаёл, хотира предметҳо ва воқеа ҳодисаҳо, барои кушонидани муаммоҳои олами беруна ба одам калити кушонданро медиҳад.

Аз ин ҷиҳат, инсон ба воситаи тафаккури предметҳои олам ва ҳодиса воқеаро умумӣ кунонидан, бевосита акс мекунонад, бевоситаи муҳимианҳо, муносибатҳо, хоссаҳо ва хусусиятҳоро доништа мегирад.

Ба воситаи ин ҳоло маҳсули фаъолияти амали ва илми одамро ба тафаккур тасаввур карда намешавад. Тафаккури инсон аз рӯи дараҷаи умумӣ кунондани олами беруна характери объект ва субъект ва дараҷаи фаъолиии шахс ба якҷанд равиҷа жудо мешавад. Тафаккурро чун сифати фаъолияти фикркуни гирем, жараёни ин ё он муамморро ҳал кардани инсон ба назар гирифта мешавад. Дар давоми фикрони дар идора кардани ҷустани ҳалли муаммо саргузаштаҳои ҳиссии шахс аҳамияти муҳим касб мекунад.

Муносибатҳои ба ёрии тафаккур дар мобайни одамон дар жараёни фаъолияти меҳнат, таълим ва тарбия намоён мешавад. Тафаккури индивидуали дар жараёни кор карда даромада ва таълиму тарбия мазмуни замонави касб мекунад. Дар натиҷа сифатҳои тафаккур худро дуруст фаҳмида, ба фаъолияти худ дуруст баҳо додан, фикр кардан таркиб меёбад.

Инсон аз тарафи инсон идрок шуданаш дуруст баҳо гирифтаниш, ҳама маъсули тафаккур буда, мулоқотҳои байни шахсҳо ҳам аз одам қуввати иродаи, зиддияти ақли, тафаккури васеъ ба чуқур талаб мекунад. Кашфиётҳо, офарандагии фаъолияти меҳнати,

тахминҳои аҳамияти назари ва амали доштаи шахс Ғояҳо маҳсули тафаккур мебошад. Маълум, ки фаъолияти дониши инсон аз олами берунаро ҳис кардан, идрок кардан сар шуда, паст дар тафаккур фикр карданро ба роҳи аҳли арз карда мегузарад. Бо баробари ин тафаккур ҳам маҳсули аъзоҳои ҳисси доништан, яъне дар асоси ҳия кардан, идрок, хотира ва ҳаёл материалогияси, намоён мешавад. Тафаккур Ғояҳои ба худ зуруро аз объектҳои ҳисси мегирад, баробари ин он манбаи асосии фикр рондан шуда хизмат мекунад. Бо ёрии тафаккур, ҳис, идрок, хотира, ҳаёл бо дунёи модди бевосита мешавад, баъд ҳодиса ва чизҳо, имконияти дар нимшарҳи мия акс карданро соҳиб аст. Дурустии ин аксуни дар фаъолияти амали бо ёрии ақл идрок мунтазам назорат мешавад.

Предметҳои дунёи беруна ва воқеа ҳодисаҳоро барои донишмандони одам, ҳис, идрок, хотира ва ҳаёт аҳамияти муҳим дорад. Лекин, таъсуротҳои берунаро барои васеъ ва чуқур акс кунонидан ҳамаи ин намерасад. Ба воситаи фикр рондан, атроф - муҳитро чуқур фаҳмидан, вобастаги предмет ва воқеъ - ҳодисаҳоро аниқ кардан ба тарзи муаммоноқ намоён мешавад. Чунки назди одам муаммо ба вуҷуд наояд. Жараёни тафаккур ҳосил намешавад. Инсон ба воситаи тафаккур жиҳатҳои асоси ва ёрдамчи, аввалин ва дуюмин, муҳим ва номуҳимро доништа мегирад, дар ҳамин асос ба таъсуротҳо муносибаташро мефаҳмонанд.

Тафаккур хабарҳои дар хотира мавҷуд бударо аз дигар қор мекунад, умуми мегардонад, ояндаи вайро барои таҳмин кардан имқон медиҳад. Ба ин нигоҳ нақарда воқият дар тафаккур ҳама вақт ҳам аниқ, дуруст акс намешавад, баъзан ҳуқм ва ҳулосаҳои бароварда ба тадбиқи амали дуруст намояд.

Барои ҳамин ҳам байни назария ва амалия вобастагии узви, алоқаи зич шуданаш лозим. Тафаккур Ғояҳои назари амали мос буданашро ё тасдиқ мекунад, ё инқор.

Дар бораи роли тафаккур дар фаъолияти инсон ҳаминаро бояд таъкид қард, ки тафаккур таъсуротҳои дунёи берунаро умуми кунонида, вобастагии онҳоро ба воситаи суҳан акс мекунад. Бо ёрии тафаккур дар дониши жамъ қардаи инсон тимсолҳои идеали ҳодисаҳои руҳии ба зоти инсон ҳос офарида мешавад ва умуми қардида таҷрибаи авлод аз дигар қор қарда мешавад, Ғояҳои дар оянда ва замони ҳозира зарур буда пеш бурда, назарияҳои навро қашф мекунад.

Инсон фикри худро бо фаҳмишҳо ифода мекунад, фаҳмишҳое, ки оинаи фикр аст аз як ё якчанд калима иборат мешавад. Забон ва тафаккур хамин даража ба ҳам вобаста, ки одам дар вақти фикр кардан чун гап задан, дар вақти гап задан бошад чун фикр карданхудаширо ҳис мекунад. Фаъолияти фикр кунии одам соҳиби моҳияти ижтимоӣ мебошад. Тафаккури инсон, нутқи инсон дар асоси талаби эҳтиёҷи меҳнат, мубориза барои зиндаги, асбоби меҳнатро сохтаи, аз онҳо оқилона истифода бурдан, таҷрибаи дигаронро аз худ кардан, таҷрибаи худро ба дигарон паҳн кардан ба вужуд меояд. Бо шарофати нутқ устувори, давомдори ва бомантиқии тафаккур ба вужуд омад, мулки маънавии аждодонро барои авлоди оянда расонидан имконият барпо шуд. Қадриятҳои истиқлоли милли, ки ба воситаи мустақилли аз нав бедор шудааст, урфқодатҳои миллиро ба талаби давр мувофиқ намуда чун манбаи асоси барои камолоти маънавии авлоди наврас роли роҳи алоҳида дорад.

Тафаккури инсон аз ассотсиасияҳо (вобастагӣҳо иборат буда, ин вобастагӣҳо аз сабаби акс гардидани муносибатҳои объективии мавжуди дар майнаи инсон ба вужуд меояд. Фаъолияти тамоми майнаи сар асоси асаб - физиологик тафаккур буда, дар жараёни фикркунии фаъолияти аналитики, синтетикӣ мураккаби пӯсти майна асоси физиологӣ ҳисоб меёбад. Ин фаъолияти майнаи сар бо кори баробари системаҳои яқум ва дуҷум эзоҳ дода мешавад. Дар жараёни тафаккур системаи сигналҳо ба якдигар маҳкам пайваस्त мешавад. Барои нормалии жараёни фикри инсон системаи ҳар ду сигнал фаъол иштирок кардани шарт. Системаи сигнали дуҷум дар ин жои функсияи асосиро иҷро кард. Чунки калимаҳо сигнали сигналҳои фикрҳо буда, бо жараёни мураккаб умумӣ кунӣ, абстраксиякунӣ дар ахлоқи мустаҳкам мешавад.

Дар вақти оператсияҳои тафаккур гуфтан анализ ва синтез, муқоиса кардан, абстраксия, умумӣ кардан, конкреткунӣ классификатсия ва системаноккунӣ фаҳмида мешавад.

Анализ. Предмет ёки воқеа - ҳодисаҳое, ки тақсим шуда ба воситаи фикрон ба қисмҳо жудо кардан омӯхта мешавад, анализ номида мешавад.

Дар анализ чиз ва ҳодисаҳо амалан ба қисмҳо жудо шуда, хусусиятҳо ва нишонаҳои ҳоси онҳо таҳлил мешавад. Умуман, дониши оиди табиат ва жамъияти инсон аз анализ сар мешавад. Одам дар фаъолияти рӯз она аз ин оператсияи тафаккур ба мақсадҳои гуногун бисёр кор

мефармояд. Талаба дар фаъолияти як рӯз ааш ёки жараёни дарси яксоатааш бисёр корхоро бо роҳи таҳлил ба амал меорад. Таҳлилҳои синтактики ё морфологии забон, ижрои мисол ва масъалаҳои физики ё математики ва дигарҳо ба воситаи таҳлили фикри рӯёб мешавад. Барои ҳамин жараёни дарсро (маъруза, машғулоти амали) бе анализ тасаввур карда намешавад.

Ҳамин тавр, одам дар жараёни анализ дониши лозимиро ба қисмҳои таркиби ба воситаи жудо кардани бутунро ба қисмҳо, қисмҳоро ба бутун муносибаташро аниқ мекунад, вобастагии дарунии онҳо, моҳияташро доништа мегирад. Одам ба ин роҳ дониш мегирад. Ба воситаи анализи техники моҳияти жисм ва предмет дуруст фаҳмида мешавад.

Синтез.

Синтез акси анализ буда, дар ин оператсияи фикркуни муносибати бутун ба қисмҳо аниқ карда мешавад ва дар бораи муносибати байни қисмҳо ҳукм бароварда мешавад.

Дар жараёни синтез одам чизҳои ба вобастаи анализ ба қисм жудошударо фикран якҷоя карда, ба ҳолати бутун меорад. Анализ ва синтез бо якдигар вобастагии узви дорад. Монанди жараёни анализ жараёни синтез ҳам ба жараёни таълим аҳамияти калон дорад. Хонанда аз овозҳо ҳиҷо, аз ҳиҷо калима, аз калима жумла сохта, фикрашро баён мекунад. Ин натиҷаи синтез аст.

Агар предметҳо, воқеа-ҳодисаҳо анализ нашуда бошад, вайҳоро синтез карда намешавад. Бинобарин анализ ва синтез ду тарафи жараёни фикрии ягона аст. Масалан, талаба дар вақти конспект навиштан, реферат тайёр кардан, ба машғулоти амали тайёри дидан, кори курси ё диплом навиштан ба вобастаи оператсияҳои анализ ва синтези ҳаракатҳои ақли ба мақсади худ мерасад.

Муқоиса кардан.

Муқоиса кардан хулоса баровардан дар бораи монанди ва фарқи предметҳо, воқеа ҳодисаҳо мебошад. Одам барои олами берунаро акс кунонидан жиҳатҳои монандии чизҳо, тафовути онҳоро ёфтани барои фикр кардан аҳамияти амалии калон дорад. Оператсияи фикрронии иборат аз аниқ кардани фарқ ва монандии чизҳо воситаи асосии доништан ба ҳисоб меравад. Дигар хел карда гҳем, дар асоси ҳар гуна тафаккур ва фаҳмидан муқоиса кардан мавҷуд. Одам ҳамаи чизҳоро бориҳо муқоиса кардан меомӯзад. Муқоиса кардан чун амали ва назари ду роҳ дорад. Чизҳои конкрети бевосита

киёс карда шавад, ин муқоиса амали мебошад. Агар одам ду ручкаро, дафтари ду талабаро, ду ва ё се синфхонаро муқоиса кунад, ин таққос кардани амали мебошад. Одам ба воситаи шуур чизҳои тасаввур кардашро фикран муқоиса кунад, ин роҳи назарии муқоиса кардан аст.

Маълумки одам имконияти ҳамаи ҳодиса ва чизҳоро бевосита акс кунонидан надорад. Барои ҳамин одам дониши худро бо роҳи фикр кардан, бо роҳи мантиқи бой мекунад. Аломат ва нишонаҳои хоси чизҳо дар асоси муқоиса назари доништа мешавад. Талаба фазилатҳои хоси дҳстонашро ба воситаи фикран муқоиса кардан монанди ба фарқи онҳоро аниқ мекунад, ба қаҳрамонҳои асарҳои хондаш ба воситаи муқоиса ин омӯхтан ба онҳо дуруст баҳо медиҳад. Яъне талаба, дар жараёни таълим чи қадар бисёр машқ кунад, малакаи муқоисакунии ӯ зиёд мешавад ва тафаккури умуми босамара мегардад.

АБСТРАКСИЯ

Ба воситаи фикр кардани абстраксиякунони доир ба ҳислат, хусусият ва нишонаҳои чиз ҳукм бароварда мешавад. Дар фаъолияти инсон дар бораи нишонаи хос, сифат ва аломатҳои чиз ва ҳодисаҳо фикр рондан аҳамияти калон дорад. Абстраксиякунони ҳамин тавр фикррони, ки хусусиятҳои муҳими ҳодиса ва чизҳо фаҳмида мешавад ва ин хусусиятҳо объекти мустақили тафаккур шуда мондааст. Донишхое, ки мазмуни абстраксия дорад, аз тарафи одам бо душвори аз худ мешавад.

УМУМИ КУНОНИДАН

Умуми кунонидан ҳамин тавр оператсияи тафаккур, ки дар он аломат ва хусусиятҳои хоси ҳодиса ва чизҳо омӯхта шуда, дар асоси умумкунони якҷоя карда мешавад. Масалан: Дар асоси нишонаҳои умуми ва монанди тилло, пхлӯд, оҳанро бо ибораи “металл” ном мегиранд. Себ, зардолу, шафтолу бо номи “мева” ба забон мегиранд.

Дар жараёни тафаккур умумикунонидан доимо бо абстраксия вобаста мешавад. Дар асоси умумкунони жараёни абстраксиякунони мавҷуд аст. Дар абстраксиякунони нишонаҳои муҳим ва монандии чиз ва ҳодисаҳо фикран жудо карда гирифта шавад, дар умумкунони ба ҳамон нишонаҳои муҳим ва умуми, монандии жудо карда гирифта шуда тақия карда чизҳо якҷоя карда мешавад.

Мавзӯ: НУТҚ

Нақша:

1. Маълумот дар бораи нутқ
2. Асосҳои физиологии нутқ
3. Намудҳои нутқ
4. Инкишофи дар бачаҳо

ФАҲМИШҲОИ ТАҚЯГОҲ:

Коммуникасия, коммуникатор, ресиприент, монолог, диалог, нутқи дохили, нутқи беруна, нутқи хатти.

Коммуникасия - алоқаи нутқи. Коммуникатор - амаликунандаи алоқа, ресиприент - шунаванда, шахсони хабаррасон, диалог - нутқи байнишахси, монолог - нутқи ба худи шахс равонакардашуда, нутқи дохили - беовоз, нутқи ба саргузашти худ равонакардашуда, нутқи беруна - нутқи ба дигарон равонакардашуда, нутқи хатти - нутқи ба дигарон ниғаонидашуда.

Одамон дар ҷамъият чун ҷамоа зиндаги мекунанд. Меҳнати иҷтимоӣ ва муносибатҳои иҷтимоӣ зарурати алоқаи байналҳамдигарии одамонро ба миён меорад. Ин муносибат ба воситаи нутқ амали мегардад.

Нутқ низ чун шуури инсон маҳсули меҳнат аст. Нутқ аз рӯи эҳтиёҷ ва зарурати алоқа бо дигарон пайдо шудааст.

Мо ба воситаи нутқ фикр, дониш ва таҷрибаи худро ба дигарон мерасонем ва фикри дигаронро мефаҳмем. Ҳолати руҳӣ, ҳиссиётҳои онро низ ифода мекунем. Мо ба воситаи нутқ ба якдигар таъсир мерасонем. Нутқ фикр ва мақсади дар сар ва дилдоштаи гӯяндаро ифода менамояд. Мо ба воситаи нутқ метавонем касеро хурсанд ё хафа, ноумед ё хушхол кунем.

Доир ба нутқ дар ҳар халқ зарбулмасалҳои гуногун мавҷуд аст, ки он беҳуда гуфта нашудааст. Дар ин мақолҳо таъсири нутқ ба руҳияти одам зикр ҷойгир аст. Масалан, “Бо сухани нақз мор аз хонааш мебарояд”, “Чизи аз ҳама ширин забон аст ва чизи аз ҳама таҳл низ забон аст”.

Одамон ҳангоми мулоқот бо ин ё он забон ҳарф мезананд (ҳзбеки, руси, франсузи, немиси ва Ғайра) ва калимаҳои асоси грамматикӣ истифода мекунанд.

Хулоса, нутқ воситаест, ки бо ёрии забон одамон бо якдигар дар алоқа мешаванд.

Баъзан терминҳои “нутқ” ва “забон”-ро бо ҳам омехта месозанд. Аммо нутқ ва забон як чиз нест. Забон аз системаи калимаҳо иборат буда, чун воситаи алоқа хизмат кунад, нутқ худи процесси алоқа аст. Лекин онҳоро аз ҳамдигар жудо карда намешавад. Онҳо дар якҷояги мавжуданд. Ҳар як забон дар давоми тараққиёти таърихи дар процесси алоқои нутқи одамон ба вужуд омада ривож ва сайқал ёфтаст. Инкишоф ва сайқалёбии забон ба гуфтуқои доимии он вобаста аст. Агар одамон бо ин ё он забон гуфтуқои нақунанд, дар натижа он забон ба инқироз дучор шуда, ба “забони мурда” табдил меёбад.

Нутқ на танҳо алоқои байналҳамдигарии шахсон, балки воситаи зарури тафаккуркуни, асбоби тафаккур ба шумор меравад. Зеро мо ҳангоми фикркуни ва фикррони аз калима истифода мебарем ва фикри дигаронро мефаҳмем. Одатан овоз бароварда ё бесадо ба воситаи калимаҳо ба қоидаи забон хос фикр мекунем.

Тафаккур ва нутқ ҳодисаи гуногун бошад ҳам, бо ҳам алоқои мустақкам доранд. Ривожи тафаккури ҳар кас ба инкишофи нутқи ӯ вобаста аст, инчунин ривожи нутқ низ ба инкишофи тафаккур вобаста мебошад.

АСОСҲОИ ФИЗИОЛОГИИ НУТҚ

Нутқ дар давоми ҳаёт ва фаъолияти индивидуалии шахс аз худ мешавад. Ҳангоми гап задан мо сигналҳои овозро қабул карда, ба воситаи аппарати мускули оиди нутқ пайдоиши талаффузро мебинем.

Барои фаъолияти нутқ кори хужайраҳои асаби маркази мураккаби пӯсти нимшари калони мия талаб карда мешавад. Асоси анатомикиву физиологии нутқ аввало аз аппаратҳои мускуми нафасгири, овоз ва артикулясияи фонетикии нутқ иборат аст.

Нафасгири ба ҳаёт ва овозбарории инсон аҳамияти калон дорад. Он аз диафрагма, ҳлқа ва мускулҳои роҳи нафас ва гулҳоро ҳаракатдиҳанда иборат мебошад.

Аппарати овозбарори - садопарда буда, он аз чаҳор тақои иборат аст. Дар байни ин тақоҳо дуто мускули дорои хусусияти эластики мавжуд. Ба воситаи нафасгури мушакҳои овоз ба ҳаракат омада, меҷунбад ва таранг ё суст мешавад. Агар мушакҳои овоз таранг шавад, онҳо ба ҳамдигар наздик

мешаванд, дар натижа ҳавои аз роҳи нафас баромада мушакҳои овозро ба жунбиш меорад ва овоз ҳосил мешавад.

Дар пӯстлохи мияи сар се ҳел маркази нутқ мавҷуд аст: маркази шунавоӣ, маркази ҳаракаткуни ва маркази биниш.

Маркази шунавоӣ дар тарафи чапи нимшара, қисми пушти пешона жойгир буда, суҳанҳои шунидаро идрок мекунад, фикри дигаронро мефаҳмад ва аз худкуниро таъмин менамояд. Агар ин марказ зарар бинад, инсон суҳанҳои дигаронро мешунавад, аммо маънояшро намефаҳмад. Ин афазияи сежори номида мешавад. Дар натижаи афазия нутқи даҳони ё хаттии шахс вайрон мешавад.

Маркази ҳаракати нутқ дар қисми пешонаи тарафи чапи нимшараи мияи сар жойгир буда, нутқи суҳангӣро ба вужуд меорад. Агар ин марказ зарар бинад, кас суҳани дигаронро шунда маънояшро фаҳмад ҳам, худ гап зада наметавонад. Дар натижаи ин бемори нутқи доҳили низ вайрон мешавад.

Маркази биниши нутқ дар қисми қафои мияи сар жойгир буда, кас ба воситаи он хати навишташударо меҳонад ва ҳарфҳоро идрок мекунад. Агар ин маркази шикастёбад, кас ҳарфҳоро намешиносад ва хонда наметавонад.

Солҳои охир дар натижаи тадқиқотҳои илмии олимони физиолог ва психолог (П.К.Анохин, А.Р.Лурия, А.Н.Леонтев, Д.Н.Узнадзе ва дигарон) маълум мегардад, ки фаҳмонидаи асоси физиологии фаъолияти нутқ чун гуфтаҳои болои кам аст. Чунки мисли дигар маразҳо дар маркази нутқи пӯстлохи мияи сар сарҳад нест ва дар алоҳидаги ҳаракат намекунад.

Мувофиқи маълумоти П.К.Анохин асоси физиологии фаъолияти нутқро якҷанд идтиҳоди системаҳои мураккаби функционали ташкил мекунад. Аксари ин системаҳои функционали системаи ба нутқ ихтисоскунонида бошад, дигарон дар ҳар ҳел фаъолият низ хизмат мекунанд.

Инсон ҳангоми мулоқот ба воситаи системаи сигнали дуҷум амали мегардад. Аз ин рӯ вобастагии вақти ба амал меояд. Ин бошад, дорои хусусиятҳои зиёд аст. Ҳамаи суҳанҳои шунда дар хотир нигоҳ дошта намешавад. Системаи дуҷуми сигнал интиҳоб карда, нигоҳ медорад.

НАМУДҲОИ НУТҚ

Нутқ аз рӯи хусусият ва вазифаҳояш асосан ба се намуд жудо мешавад: нутқи даҳони, хатти ва доҳили.

Нутқи даҳони. Одатан одамон ҳангоми мулоқот бо якдигар фикрашонро овоз бароварда, сухан ронда амали мегардонанд. Суханкунанда хиссиёти худро на танҳо бо сухан, балки бо воситаи имову ишора, мимика ва интинатсия низ ифода мекунад. Шунаванда бошад, диққати худро жалб намуда, нутқи маъруз ачиро шунавад, маънои онро дуруст дарк мекунад.

Нутқи байниҳамдигарии шахсон аз рӯи хусусият ва ҳарактер диалоги ё монологи мешавад.

Нутқи диалоги процесси сӯҳбати ду ё аз он зиёд шахсон аст. Дар он бояд ҳамсӯҳбатон ғаъл бошанд. Ба воситаи нутқи диалоги мусоҳибон фикри якдигарро тез фаҳмида, тасдиқ ё инкор менамоянд. Ин нутқ боз як хусусият дорад, ки калимаи ба ҳамсӯҳбат маълум мумкин аст партофта мешавад. Баъзан нутқи диалоги Ғайриихтиёр мешавад, зеро ҳангоми сӯҳбат фикрҳои нав ба нав ба вужуд меояд. Лекин ин нутқ мумкин аст нопурра бошад. Ин ба шароит вобастаи мебошад.

Нути монологи бошад, аз нутқи диалоги тафовут дорад. Он нутқи ба дигарон равонакардашудаи як шахс аст. Масалан, нутқи маъруз ақунанда, дар аудитория ба талаба вадонишҷӯён нутқи лектор.

Нутқи монологи дорои хусусиятҳои ба худ хос аст. Дар нутқи монологи бояд ба бурро ва фаҳмогии калимаҳо, ботаъсирии фикр эътибор дода шавад. Нутқи монологи танҳо ба дигарон раво нашуда, балки нотик консепт ё маъруз аашро овоз бароварда хонда метавонад. Ин ба нутқи монологи дохил мешавад.

Аз нишонаҳои хатти истифода бурда, нутқ сохтан мумкин. Ин нутқи хатти мебошад. Нутқи хатти яке аз намудаҳои нутқи монологи буда, бештар ба дигарон игаронида мешавад.

Нутқи хатти дорои хусусиятҳои ба худ хос аст. Бояд гуфт, ки нутқи хатти ба воситаи сохти мукамал ва мураккаб ифода меёбад. Зеро он ба шахсони аз рӯи масофа ё замон нигаронида мешавад. Аз ин рӯ ҳангоми навиштани мактуб, мақола китоб ва дигар асарҳо бояд ба қоидаҳои грамматикӣ риоя намуд. Вагарна мазмуни матнро ҳар кас гуногун мефаҳмад. Ин боз барои он лозим аст, ки мо дониш ва таҷрибаамонро ба насли оянда бо роҳи хатти мегузарем ва он бояд фаҳмо бошад.

Боз як намуди нутқ мавҷуд аст, ки онро нутқи дохили меноманд. Нутқи дохили ба ҳуди шахс мутааллиқ буда, нутқи ҳангоми фикру хаёл аст. Одатан он бесадо мегузарад. Дар баъзе ҳолатҳо бо овози паст, баъзан баланд

гап мезанад. Ин ҳодиса бештар ҳангоми аз ягон чиз мутассир гардидан, хаяжон ё пушаймони кас раси медиҳад. Кас нафаҳмида якбора бо овози баланд гап мезанад. Ё баъзе калимаҳоро баланд талаффуз мекунад. Дар бисёр ҳолат кас ба фикру андеша гӯта зада, ба расиаш тақйирот пайдо мешавад. Сарашро жунбонда, қошашро мепарронад ва даст меафсонад. Ин бо ҳаракат ифода ёфтани нутқи дохили мебошад. Ин ҳодиса аксар ба бачаҳои хурдсол дида мешавад. Ҳангоми бози бача худ аз худ ким-чиҳо гӯён гап мезанад. Яъне чизи фикрқардашро бо овоз такрор мекунад.

Нутқи дохили мумкин аст нопурра ва аз қисмҳо иборат бошад. Масалан, ҳангоми кофтукоби сумка “дар хона фаромӯш қардаам” ё худ “нағрифтаам” гӯён зери лаб пичиррос мезанад.

Нутқи дохили бо тафаккур ба тарзи табиӣ вобаста аст.

РИВОҶИ НУТҚ ДАР БАЧАҲО

Дар ҳаёти инсон нутқ дар даври муайян пайдо шуда, инкишоф меёбад. Ин инкишофёби асосан ба се давр тақсим мешавад. Даври аввал - давраи пеш аз азхудкунии нутқ. Ин аз думоҳаги то ёздаҳмоҳагии кӯдак рост меояд. Давраи дуум - давраи нахустини азхудкунии нутқ. Ин мумкин аст аз ёздаҳмоҳаги то яксолаву ҳафтмоҳагии бача давом мекунад. Давраи сеюм - аз синни як моҳу ҳафтмоҳаги то семолагии бачаро дар бар мегирад. Дар даврҳои пасина дар нутқи бача дигаргуниҳои принсипиали мушоҳида намегардад. Танҳо фонди муқави бой шуда, формулаи грамматикӣ калимаҳо меафзояд.

Инкишофи нутқи бача бо тараққиёти процессҳои психикӣ вобаста буда, ба он муҳити зист низ таъсир мерасонад.

Бачаи jisмонан камолёбанда аз жиҳати ақли, психикӣ низ тақмил меёбад. Фонди луқави рӯз то рӯз бой мегардад. Калимаҳои ифодакунандаи воқеаву ҳодиса, номи предметҳо, баъдтар сифат ва рақамҳо пайдо мешаванд. Масалан, бачаи дусола метавонад тақминан 300,500 калимаҳоро аз худ кунад. Нутқи бача аз дусолаги то 5-7 солаги тез инкишоф меёбад. Баробари ин тафаккури ӯ низ ривож меёбад. Бача дар бораи дидаву шунидаҳояш бисёр савол медиҳад, калима ва ибораҳои навро аз худ мекунад. Албатта барои ин ба бача тарбияи дуруст лозим. Бо ӯ сӯҳбат қарда, китобҳои шавқовар ва афсонаҳо гуфтаи мувофиқи мақсад аст.

Дар вақташ азхудкунии нутқ ва бойсозии фонди луқави таққурсиест, барои хониши босифат дар мактаб.

Ба воситаи ҳамаи фанҳо фонди луқавии хонанда бой мегардад. Бачаҳо ба нутқи худ бошуурона муносибат мекунад. Ба он фанҳои забон ва адабиёт мавқеи жудогона дорад. Зеро он ба хонандагон талаботи қонунҳои грамматикӣ нутқро меомӯзад.

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОРИ

1. Ба нутқ таъриф диҳед.
2. Тафовути забон ва нутқро гӯед
3. Аҳамияти нутқи дохили ва беруна.
4. Хусусияти нутқи даҳони ва хаттиро эзоҳ диҳед.
5. Инкишофи нутқ ба чиҳо вобаста аст?

Мавзӯ: ХАЁЛ - ФАНТАЗИЯ

Нақша:

1. Фаҳмиш дар бораи хаёл
2. Асосҳои физиологӣ, намудҳои хаёл
3. Роли агглютинатсия ва акцентировка дар жараёни хаёл
4. Хаёлҳои реал ва нореал, аҳамияти хаёлҳои реали барои шахс ва ҷамъият
5. Инкишофи хаёл дар ҷавонон

ФАҲМИШИ УМУМИ:

- Агглютинация
- Акцентировка
- Нореал
- Фантазия
- Эҷоди
- Орзу

Агглютинация - аз як образ образи нав сохтан.

Акцентировка - пурзҳрсози хурд қардани сифати ҳоси ягон чиз.

Реал - ҳаёле, ки ба ҳаёт рост меояд. Нореал - ҳаёле, ки ба ҳаёт дуруст намеояд. Фантазия - ифодаи бадеии тасаввурҳои ҳаёли.

Эҷоди ҳаёле, асосии офариниш шудааст орзу-ҳаёле, ки одамро ба баландиҳо даъват мекунад.

Жараёни хаёл аз дигар ҳолатҳои руҳӣ ба он фарқи хоса дорад, ки одам ба воситаи хаёл предмет ва ҳодисаву воқеаҳои аз ин пеш идрок қардашро ҳам тасаввур қарда метавонад. Жараёни хаёл шуури одамро фақат бо чизҳои аз ин пеш идрок қардаш тасаввур надода, балки ба тасаввур надода, балки бо тасаввурҳои аз ин пеш идрок нақарда ҳам бой мегардонад. Ба туфайли хаёл олами беруна дар шуури одам васеътар, гуногунтар акс меёбад, ҷаҳонбинияш васеъ, таҷрибааш меафзояд, мукамал мегардад.

Боз як тарафи муҳимаш он, ки хаёл фаъолияти жараёнҳои руҳии дигари одамро пурзҳр мекунад. Тимсолҳое, ки дар ҳаёли одам офарида мешавад,

манбаи бои ҳолатҳои эмотсионали ҳисоб меёбад. Ба воситаи ҳаёл одам ҳиссиётҳои вобастаи мақсад ва ояндаро ҳис мекунад. Ин тавр ҳисҳо одамро хушёр мекунад, ба Ғайраташ Ғайрат жамъ мешавад, қувват мебахшад.

Боз як тарафи хоси ҳаёл дар он, ки одам бо ёрии ҳаёл воқеаҳои гузаштаи дур, моҳияти ҳодиса-воқеаҳои даври худро ҳам ҳис мекунад. Таассуротҳое, ки бо ин тарз идрок намешаванд, тасавури ҳаёли ном доранд.

Агар шахс доир ба ҳаёти авлоду аجدодҳои гузаштаи дур асар хонад, ёки дар натижа шунидани ҳикоя ё сӯхбати шахсон дар бораи одамони ҳамон давр тасаввур пайдо мекунад. Одам ба воситаи ҳаёл натижаҳое, ки аз ҳаракатҳои худ бармеояд, пешаки дида метавонад. Ҳодисаҳое, ки дар натижаи ҳаёл идрок карда мешавад, тасаввур мегардад, бо ёрии хотира дар шуури одам пайдо мешавад. Ҳамин тавр, жараёни ҳаёл ба тасавури ҳаёл асос мешавад ва мазмуни он ба таҷрибаи зиндагии шахс ва даражаи дониш вобаста мебошад.

Ҳаёл аз дигар ҳолатҳои руҳи фарқ карда, ба сифати жараёни аксунии махсус ҳар доим моҳияти таърихи-иҷтимои дошта, дар натижаи меҳнати ғоиданоки авлоди қадимаи мо пайдо шуда, то ҳозир ҳамин моҳиятро нигоҳ дошта омада истодааст. Акнун бо шарофати истиқлол дар шуури аъзоҳои жамъияти мо дар асоси талаби давр дар орзу ва ҳаёлҳои эҷодии онҳо ҳам акс ёфта истодааст.

Тимсолҳои мураккаб ва фантастикии инсон ба тимсолҳои аввал идрок карда асос шуда, симоҳои пари, дев, шайтон, қаҳрамони мақлубнашавандае, ки дар эҷодиёти даҳонакии халқ мавҷуданд, ба сифати маҳсули ҳаёли инсон муҳит ва шароити ҳамон даврро акс мекунад. Орзу-ҳаёл умеди халқро ифода менамояд. Аз ин мебарояд, ки дoston ва афсона, ҳикояҳо ба воситаи ҳаёлотии реали офарида шуда, ба манбаи муҳими маънавияти халқ баргаштааст.

Тимсолҳое, ки дар натижаи ҳаёли одам ба вужуд омадааст, дар фаъолияти ҳаёти намоён мешавад. Ин тасаввурҳо фақат мазмуни шуур нестанд. Модели тимсолҳои дар фаъолияти одам намоён мешуда, аввало бо ёрии ҳаёл ба тарзи тасаввур мавҷуд буда, баъд рӯёб мешавад. Фақат ба одам хос будаги ҳолати руҳиро дар мисолизерин дидан мумкин, кори тортонак ба кори боғанда монанд аст, оруи асал аз мум хона сохта, меъмори малакадорро ҳам шарм медоронад. Лекин меъмори баъд аз оруи асали хуб бо он фарқ мекунад, ки пеш аз бо мум хона сохтан, хонаро дар майнаш месозад. Дар охири жараёни меҳнат натижаи идеалии коргар ҳосил мешавад.

Хаёлҳои гуногуни одам дар асоси эҳтиёжи ҳ ба вужуд меояд. Хаёлоӣ, ки дар натиҷаи эҳтиёж ба вужуд омадааст, мазмуни реал ва нореал дорад. Хаёле, ки ба рӯи об мебарояд, ё ба амал омаданаҷ мумкин аст, реал мебошад. Хаёли реали одамро ба пеш ҳаракат мекунонад, вайро ба иҷодкори, офаридкори даъват мекунад, куч -Ғайрат медиҳад. Барои ҳамин хаёли реали барои ҳаёт ва фаъолияти одам муҳим ва фоида овар аст. Хаёли нореал бошад, баръакс шахсро руҳафтадаву ҳаста мекунад. Ин тавр хаёлҳо ба амал намебарояд, ба оқибатҳои бад оварда мерасонад. Барои ҳамин одам хаёли нореал накунад.

Дар шахс ба ривоҷи хаёли реали зиёд шудани эҳтиёжи интеллектуали, эстетика, сотсиали ва сиёси таъсир мерасонад. Дар одам баром ба вужуд омадани хаёли реали орзу ва хоҳиш манбаъ шуда метавонад. Шахс доимо нисбат ба ҳодисаҳо муносибати эҷоди дорад, нисбат ба чизҳои мавҷуда ҳаракат мекунад, ки ба чизҳои афзал ва мукамалтар ноил гардад. Дар натиҷа хаёлҳои дорои моҳияти иҷоби ба вужуд меояд.

Хаёлҳои гуногун дар асоси материалҳои хотира пайдо мешавад. Чунки материалҳои хотира (тасаввурҳо) бо ёрии хаёл аз дигар қор қарда мешавад, анализ ва синтез мешавад, дар натиҷа тасаввурҳои нав ҳосил мегардад. Барои ҳосил шудани ин тасаввурҳо ба рӯёб шудани ин таҷрибаи шахс роли муҳим мебозад.

Дар фаъолияти инсон хаёл аҳамияти қалон дорад. Дарҳақиқат, бе ёрдами хаёл одам ягон соҳаи фаъолияти худро ба амал оварда наметавонад. Масалан: барои ягон чиз сохтан, дарахт ё растани сабзонидан, либос дҳхтан одам аввало натиҷаи онро тасаввур мекунад. Аз ин рӯ хаёл ҷисми таркибии фаъолияти одам ҳисоб мешавад. Одам соҳиби қобилияти муҳити худро дигар қардан ва ин қорро аввал дар хаёл иҷро қардан аст, ки ин қобилият дар ҷараёни меҳнати рӯз онаи шахс ривоҷ меёбад.

Тарафи муҳими ба худ ҳоси фаъолияти хаёл боз дар он ки вай дар ҳар шахс аз ҷиҳати қувват, реали, мазмун, васеги алоҳида аҳамият дорад. Ҷараёни хаёли ҳар як шахс ба ҷаҳонбини, эътиқоди Ғояви, комилии ахлоқи вобаста аст.

Доираи фаолияти шахс чи қадар васеъ шавад, ҷараёни хаёли ҳ ҳамин қадар мураккаб ва гуногун мешавад. Дар баъзе ҳолатҳо доманаи хаёли шахс дар шароити реали васеъ ва баланд мешавад. Тимсолҳои фантастика ва тасвирҳо натиҷаи ана ҳамин имкониятҳо аст. Мазмундори, гуногуни ва боигарии хаёли одам ба самарадории фаъолияти ақли таъсири иҷоби

мерасонад ва маҳсулдории онро зиёд мекунад. Хаёли ҳар як одам (имкониётҳои фантастики) ифодаи худро дар маҳсули фаъолият меёбад. Масалан: олим ва дараҷаи хаёли илми, шоир ё нависта ба дараҷаи хаёли бадеи, маҳорати мусиқачи ба дараҷаи хаёли мусиқи вобаста аст.

Аз фикрҳои болои ба хаёл таърифи зеринро додан мукин: фаъолияти руҳие, ки дар натиҷаи анализ ва синтези тасаввур воқеа ва ҳодисаҳои реалиро дар майнаи инсон акс мегардонад, хаёл ё фантазия меноманд.

Дар пӯстлоқи нимшари майнаи сар вобастагҳои муваффақати аввал ҳосилшуда пайдо шудани якҷоягии нав асоси физиологии хаёл мебошад.

Системаи сигнали яқум ва дуҷуми ҳам ба фаъолияти хаёл мустақкам вобаста аст. Чунки майнаи хаёлҳои гуногун тасаввурҳое, ки дар натиҷаи идрок кардан ва воқеа-ҳодисаҳои дунёи берун ҳосил шудааст, мебошад.

Профессор И.П.Павлов таълим медиҳад, ки дар майнаи одам пайдо шудан ва бо якдигар омехташуда ба тарзи нав пайдо шудани хаёл асоси нерв-физиологии хаёл ҳисоб меёбад.

Намудҳои хаёл аз инҳо иборат:

1. Хаёли аз нав муайяншуда.
2. Хаёли тасаввур.
3. Хаёли орзу.
4. Хаёли эҷоди.
5. хаёли ихтиёри.
6. Хаёли беихтиёр

Хаёле, ки дар натиҷаи ҳонадани китоб, шунидани ҳикоя, аз сӯҳбати дигарон ба вужуд омадааст, хаёли рост мебошад. Дуюм намуд карда гҳем, аз дигар барқарор шудани хаёли аз ин пеш карда дар асоси сабабҳо дар майнаи одам хаёли барқарор карда меноманд. Барои ҳамин ҳам мазмуни ин намуди хаёл гузаштаро ифода мекунад.

Аввало ҳаминро гуфтаи лозимки байни тасаввури хотира ва тасаввури хаёл фарқ ҳаст. Тасаввури хотира воқеа-ҳодисаҳо ва предметҳои аз ин пеш идрок кардаро акс кунонидан бошад, тасаввурҳои хаёл натиҷаи аз дигар эҷоди кор кардан ҳисоб меёбад. Дигар хел карда гҳем, тасаввури хаёл такрори тасаввури хотира набуда, балки дар тарзи аз нав тасаввур кардан

пайдо мешавад. Боз бо пурра ва равшан буданаш аз тасавури хотира фарк мекунад.

Муҳимаш он, ки тасаввурҳои ҳаёл аз, сабаби эҳтиёжи пурқувват, идеал ва ҳавасмандии шахс, аз ҳиссиётҳои гуногун, ва ҳисси офарандаги дар асоси ҳисси пурқувват ба вужуд меояд. Ҳамин тавр воқеаҳои гузашта, лекин чиз ва ҳодисаҳои дар таҷрибаи одам дучор нашуда ва аз тарафи одам идрок нашуда ва дар бораи онҳо сохтани ҳаёли тимсоли намуди ҳаёли тасавури мебошад. Соддатар карда гҳем, ҳаёле, ки дар асоси нақша, тасвири предмет образ месозад, ҳаёли тасавури номида мешавад. Ҳаёли тасаввур ҳаёле, ки дар бораи предметҳои бевосита идрок номида мешавад. Ҳаёли тасаввур ҳаёле, ки дар бораи предметҳои бевосита идрок нашуда мебошад.

Тарафи муҳими ҳаёли тасавури барои одам он аст, ки бо ёрии ин ҳаёл одам предмети ояндаро, чизро идрок мекунад. Масалан: Муҳандис машинаи месохташро аз схемааш тасаввур мекунад. Меъмор бинои месохташро аз лоиҳаи кашидааш тасаввур мекунад.

Дар ҳаёли орзу кҳшиши одам ба неки, оянда ифода ёфта, тимсолҳои истиқболнок ва хуш офарида мешавад. Як равияи ҳаёли орзу ба тариқи ҳаёли ширин намоён мешавад. Тарафи хоси ҳаёли ширин он, ки вай ба як чизи аниқ нигаронда намешавад, ба системаи муайян андохта нашудааст. Инсон дар вақти ҳаёли ширин карданаш пеши чашмаш тимсолҳои форахро меорад, аз онҳо завқ мегирад, олами руҳияш равшан мегардад.

Аз давраи жавони ба одам орзуҳои гуногун пайдо мешавад. Барои ҳамин жавонон орзу мекунад, ки механизатор, муҳандис, космонавт, педагог, врач, қаҳрамон шаванд.

Дар асоси образҳои пешина боз ҳам мукамалтар, аз сари нав образ офаридан намуди ҳаёли эжоди мебошад. Ҳаёли эжоди жараёни руҳи буда, дар таҷрибаи ҳаёт васеъ нашудааст, дар воқеият мавҷуд набуда, аммо инсонро ба Ғояҳои нав, офарондаги даъват мекунад, фаъолиии одамро зиёд мекунад, ривожёбии фикрро, сифатҳои шахсии одамро таъмин мекунад. Ҳаёли эжодии шахс бу шуури ҳ таъсир карда, мазмуни нав пайдо мекунонад ва ин мазмун орзуҳои то ҳол дар ҳаёт набударо ба реалноки мегардонад. Дар натижаи фаъолияти мустақил, ба воситаи ҳаёли эжоди дар ягон соҳа навигари месозад. Ҳаёли эжоди бо офаридани навигари аз дигар ҳаёлҳо ба мураккабии худ фарк мекунад. Дар ҳамаи соҳаҳои эҷодкори роли ҳаёли эжоди калон аст. Агар ихтирочи ягон чиз сохтани шавад, аввало ҳ бо ёрии ҳаёл дар майнааш месозад. Нависанда ягон образ офаридани шавад, ҳ ба

воситаҳои хаёл хусусиятҳои хоси образро дар майнааш системанок мекунад. Аз ии мебарояд, ки дар натиҷаи хаёли эҷоди мазмуни нави шуури одам рӯи об мебарояд.

Дар асоси мақсади муайян образи аниқ сохтан ва бо ин хаёл банд будан хаёли ихтиёри намоён мешавад.

Дар жараёни хаёли ихтиёри қуввати ирода сарф шавад ҳам, он ҳама вақт дар фаъолияти мураккаб не, дар ҳаракатҳои одди ҳам намоён мешавад.

Хаёли ихтиёри асосан барои эҷоди бадеи ниҳоят зарур аст. Нависанда бо ёрии хаёли ихтиёри (мақсаднок) мазмуни асари бадеи, Мавзӯ:яшро муайян мекунад, композитсияро муайян месозад.

Хаёли ихтиёри эҳтиёж, мақсад, саргузаштҳои ҳисси, тафаккур ва мақсади одамро ифода мекунад, доимо бо иҷро кардани мақсади маълум ва вазифа вобаста мешавад. Масалан, олим мазмуни асари меофаридаш, шоир Ғояи асари бадеи менависташ, рассом мазмуни асараш, мақсад ва вазифаҳоро ба воситаи хаёли ихтиёри рӯб мегардонад.

Хаёле, ки мақсадаш аниқ набуда, қувваи иродавиаш пасив аст, хаёли беихтиёри мебошад. Жараёни хаёли беихтиёрро одам пешаки фикр намекунад, ба нақша намегарад. Хаёли беихтиёр баъзан одамро ба оқҳши орзуҳои гуногун дода, худ аз худ пайдо мешавад. Хаёли ихтиёри ва беихтиёри бо ҳамдигар саҳт вобаста буда, онҳоро аз якдигар жудо кардан мумкин нест.

Дар фаъолияти амали хаёли ихтиёри аз хаёли Ғайриихтиёр тамоман жудо шуда рӯи намедихад, доимо Ғайриихтиёр маҳсули хаёлро дар бар мегирад. Ҳар гуна соҳибони касб ин ё он чизро ба тарзи ихтиёри офарида баъзан беихтиёр ба фикрҳои дигар ҳам меравад.

Дар жараёни хаёл ҳолатҳои аглютинатсия ва акцентировка аҳамияти калон дорад. Аглютинатсия тасаввурҳо аз дигар барқарор мешаванд, ба мазмуни нав тасаввурҳо мос мегардад. Масалан: парии обие, ки маҳсули хаёли инсон аст, сар ва гавдааш ба зан, дуомаш ба моҳи, мҳяш ба сабзаи обии кабуд монанд шудааст. Дар натиҷаи як кардани се қисм образи нави хаёли пайдо шудааст.

Аглютсинасия дар адабиёти бадеи бисёр аст, чунки образи адабиёти бадеи сифатҳои хоси миллионҳо образҳо дар худ ифода мекунад.

Аксентировка бо ёрии хаёл ниҳоят пурқувват ё ниҳоят кам кардани нишонаҳои хоси баъзе образҳо аст. Дар образҳои масҳара, карикатура, лофҳо барои аксентировка мисолҳо ниҳоят бисёр аст. Ҳаминро бояд фаромӯш накард, ки монанди ҳолатҳои руҳи хаёл кардан ба ҳуди шахс вобаста аст. Дар бораи орзуҳои амалигардонда фикр кардани дар ҳаёт ба амалшаванда дар бораи амали гардидани нақшаҳо фикр кардан барои дар оянда ба муваффақиятҳо соҳиб шудан ёрии калон мерасонад. Барои ҳамин доимо дар бораи хаёлҳои ба ҳаёт дуруст оянда аз ғоида кам нест. Хаёл жараёни руҳи буда, фақат барои шоир ё олим не, балки барои ҳама соҳибони касб зарур аст. Фантазия хаёл ба ҳама, ҳамеша бояд шавад, одам беҳаёл намешавад.

Хаёл кардан ба одам жавони сар мешавад. Ба воя расидан ва зиёд шудани таҷриба хаёл ҳам инкишоф меёбад.

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОРИ:

1. Хаёло таъриф кунед.
2. Дар бораи реали хаёл дар ҳаёти инсон сухан гӯед.
3. Орзу ва намудҳои хаёли эҷодиро тавсиф намоед.
4. Дар бораи жараёни хаёл - аглютасинасия ва аксентировка сухан ронед.
5. Хаёли реали аз хаёли нореал чи фарқ дорад?
6. Дар бораи жараёни ривожии хаёл дар шахс сухан ронед.

Мавзӯ: ПСИХОЛОГИЯИ ШАХС

Нақша:

1. Мафҳуми шахс дар психология. Сохт, фаъоли ва мустақили психологии шахс.
2. Шахс ва фаъолият. Таркиб ва намудҳои фаъолияти шахс таҷриба, маҳорат ва одатҳои шахс.
3. Шахс ва мулоқот. Муносибат ба шахс мазмун, аҳамияти шахси ва ижтимоии муносибатҳо.
4. Шахс ва ҷамоа фаҳмиш дар бораи гурӯҳ. Тавсилот ба гурӯҳҳои реал ва шартнок. Гурӯҳ, ҷамъият ва аҳамият.

ФАҲМИШҲОИ АСОСИ

Шахс, фаъолият, таҷриба, маҳорат, одат, ҷамоа, гурӯҳ, реал, шартнок.

Шахс - одами конкретие, ки соҳиби шуур аст. Фаъолият - маҷмӯаи ҳаракате, ки барои иҷрои ин ё он кор нигаронда шудааст. Таҷриба, тез шудан, автоматишавии ҳаракати одам. Маҳорат - ҳаракати доимии автоматишуда. Одат - ҷамъи хатту-ҳаракатҳои, ки дар натиҷаи таҷрибаи зиндаги ба одам пайдо шудааст. Ҷамоа - иттифоқи шахсҳои аз якҷанд гурӯҳ иборатбуда. Гурӯҳ - якҷоягии ду ва ё зиёда одамон. Реал - иттифоқи шахсҳои, ки ба мақсади аниқ ва маълум асос шудаанд. Шартнок - иттифоқи шахсоне, ки фақат барои як мақсадро ба амал баровардан ҷамъ шудаанд.

Фаҳмиши шахс дар психология объекти омӯзиши фани психология одам аст. Одам аз тарафи фанни инсоншиносии аз ҷамоа тарафа омӯхта шуда истодааст. Дар психология одам чун маҳсули эволютсияи биологи, ба сифати қувваи ҳаракаткунандаи асосии истеъсолоти ҷамъият, дар муносибатҳои ижтимоӣ ва дигар истеҳсолот ба сифати субъект омӯхта мешавад. Азбаски муносибатҳои одам ба дигарон, бо олами беруна гуногун аст, сифатҳои хоси психологи, фазилатҳо ҳам гуногун мешавад.

Инсон пештар ҳам қувваи асосии коркарда баромада ва объекти жараёнҳои ижтимоӣ буд. Дар давраи ҳозира эҳтиёж барои намоён кардани сифати психологии инсон дар ҷамъият калон шуда истодааст. Дар натиҷаи мустақили дар ҷамъият иттифоқҳо, гурӯҳҳо ба вужуд омад. Ҳаракати кордони авҷ гирифта истодааст. Ҷамаи ин талаб мекунад, ки сифатҳои психологии хоси ҳар як шахс муқаммал доништа шавад. Дарҳақиқат, ба

воситаи мустақилли дар олами маънави, шуури халқамон дигаргуниҳои жидди ба амал омад. Барои ҳамин дар тадқиқи сифатҳои психологии шахс ҳамин дигаркуниҳои ба ҳисоб гирифта наздик шудан зарур аст. Дар вақти хусусият, сифатҳои психологии инсон гуфтаи хусусиятҳои ба худ хоси шахс, одами конкрет фаҳмида мешавад. Маълум аст, ки ҳар як одам дорои эҳтиёжи худ, ҳавасманди, бовариву - эътиқод, таҷриба ва одатҳо, қобилият, истеъдод, типҳои темперамент, хислатҳои характер мебошад. Фанни психологияи умумӣ қонуниятҳои намоёншавӣ, ба вуҷуд омадани хусуситҳои хоси шахси инсонро меомӯзад. Ҳамаи жараёнҳои психики ва хусусиятҳои шахси худ аз худ пайдо намешавад. Жараёнҳои психики - эҳсос, идрок, хотира, ҳаёл, хусусиятҳои психологии шахс - эҳтиёж, ҳавасманди, таҷриба ва одатҳо, қобилиятҳо, истеъдод дар жараёни фаъолияти одам пайдо мешавад.

Барои ҳамин психологияи умумӣ шахсро дар давоми фаъолияти гуногунаш меомӯзад. Фаъолияти гуногуни одамон бошад дар жараёни муносибатҳо бо дигарон ба амал мебарояд.

Одам дар жараёни фаъолияти худ фақат бо дигар шахсон не, балки бо чизҳои дар атрофаш буда, бо ҳудуд бо муносибат мебарояд, дар натиҷаи ин дар шуури худ дигар шахсон ва чизҳоро акс мегардонад. Барои ҳамин дар психология жараёнҳои психики ва хусусиятҳои психологии онро омӯختан муаммои аввалин аст. Дар асоси муваффақиятҳои дар солҳои охир соҳибгардидан фанни психологияи умумӣ ба шахс таърифи зерини психологиро дода мумкин: “Одаме соҳибӣ шууре, ки аъзои ҷамъият ба шумор меравад. Ба муносибатҳои иҷтимоӣ дохил шаванда, дар тараққиёти ҷамъият фаъол иштирок мекунад, шахс номида мешавад”. Одам ба сифати индивидаги ба дунё меояд, ва баъдтар ба шахс табдил меёбад. Ҳар як индивид дар айёми ҷавониаш ба сохти муносибатҳои иҷтимоӣ ҳолати тайёр дучор мешавад ва дар жараёни ин муносибатҳо ба сифати шахс шакл меёбад. Барои ҳамин ҳам шахс аз маҷмӯаи муносибатҳои иҷтимоӣ иборат аст. Мувофиқи таълимоти психологи дар бораи шахс ва моҳияти он ҳар як шахси конкрет маҳсули шароити сиёси ва муҳити иҷтимоӣ мансубӣ худ мебошад. Дар натиҷаи тадқиқотҳои психологи давраи аввали ҳаёти одам мавҷудоти зинда буда, ин мавҷудоти зинда пас аз ба дунё омадан дар жараёни тараққиёти иҷтимоӣ ба сифати шахс шакл меёбад. Кӯдак аз рӯз и аввал ба дунё омаданаи бевосита зерин таъсири доимии муҳити иҷтимоӣ мешавад. Агар мавҷудоти зинда ба дунё омада, аз муҳити иҷтимоӣ дар қанор монад, дар вай нишонаҳои шахсият пайдо намешавад, ривож ҳам намеёбад.

Дар таърихи психология мисолҳо ба монанди хирс, павлани, гҳсфанд ва палангро макида ба воя расидани кӯдакон ҳаст, ки ин бачагони одам монанди одамон ба роҳ намегарданд, гап намезананд, фикр карда наметавонанд. Дар онҳо нишонаҳои асосии инсонӣ шакл ва ривож намеёбад. Аз ин мебарояд, ки агар фарзанди одам ба сифати мавҷудоти зинда ба дунё ояду ба муҳиби иҷтимоӣ як тараф монад, ҳ ба нишонаҳои шахсона соҳиб намешавад.

Мувофиқи исботи тадқиқоти психологи, фақат дар муҳити иҷтимоӣ, ба муносибати дигарон будан, одам худашро сифати шахс дарк мекунад, тараққи меёбад. Дарҳақиқат, одам монанди худашро дар оина андохтан, ба одамон рамз меандозад ва дар натиҷаи ин худашро одам мешуморад. Ҳамин тавр будааст, моҳияти шахсро мавҷудоти иҷтимоӣ, муносибатҳои иҷтимоӣ ташкил мекунад, ҳар як шахс нисбат ба аъзоҳои ҳамааш мансуби худ алоқаи ахлоқӣ ва маънави, сиёси, иқтисодӣ, муносибатҳои иҷтимоӣ ҳамон шахс буда, жамъи ин муносибатҳо омили асосӣ барои шаклбандии ода ба сифати шахс мебошад.

Мо дар ин жой ба муаммоҳои моҳияти шахс аз жиҳати психологияи умумӣ наздик шуда истодаем. Чунки дар вақти ҳозира як қатор фанҳо мавҷуд, ки моҳияти шахсро аз ҳар тараф меомӯзанд, ҳар яки вн фан моҳияти шахсро аз нуқтаи мазари предмети худ меомӯзанд. Масалан: жойи шахс дар таркиби жамъият ва синфҳои материализми таърихи, шахсро ба сифати истехсолкунандаи бойгарии иҷтимоӣ, ба сифати истеъмолчи назарияи иқтисод, моҳият, тамоил, усул ва воситаҳои тарбияи шахсро фанни педагогика меомӯзад.

Дар қатори фанҳои шахсшиносии соҳаи аз ҳама бо масъулият фанни психология мебошад. Ҳамаи соҳаҳои психология фанни психология Ғайр аз омӯхтани тарафҳои гуногуни шахс, вобаста ба дигар соҳаҳо олами руҳии шахсро, роҳҳои муносибати олам ва дунёи беруна, фарқи ҳар як шахс аз дигарон, индивидуали, хусусиятҳои таъминкунандаи шахсияти хоси худро меомӯзад. Бошуури, ба жамъият аъзо будан, вақти ба тараққиёт жамъият фаъол иштирок кардани шахс намоён мешавад. Худшиносии одам дар ҳулуқ атвор, муносибат бо дигарон, дар ҳаракатҳои идоравӣ, қобилият ва шавқи ҳифода ёфта, мавқеи иҷтимоӣ ҳ муайян карда мешавад.

Одам шахс шуда ба дунё намеояд, балки дар жараёни тараққиёти иҷтимоӣ ба нишонаҳои шахси соҳиб шуда меравад. Чи тавре, ки дар ҳадиси шариф гуфта шудааст, ҳар як кӯдак дар табиати ислом таваллуд мешавад, баъд падар - модараш ҳро ё яҳуди, ё насрони, ё мажузи мекунад. Аз ин

мебарояд, ки хусусиятҳои шахсии одамро аз шароити таърихи - иҷтимоии ӯ мансуб буда, аз мавқеи дар ин шароит доштааш жудо карда нигаристан мумкин нест.

Дар таъсири муҳити иҷтимоӣ ва шароити таърихи нишонаҳои психологӣ ифодакунандаи моҳияти шахсии одам ба вуҷуд меояд. Ин хусусиятҳо иҷтимоӣ, шуур, худшиносии, эҳтиёж, ҳаракат сӯи мақсади муайян, эътиқод, идеал ва жаҳонбинии мебошад.

Дар жараёни фаъолияти амали ҷамъии муносибатҳои бо дигарон будаи шахс иҷтимоӣ ва мебошад. Одам дар вақти бо дигарон дар муносибат будан дар вай шуур пайдо мешавад ва ҳаёти психикӣ мазмуни муайян касб мекунад. Нишонаи баланди шуури одам худшиносии мебошад. Ин сифат дар равиши субъективӣ дар “Ман”-и худро ҳис кардан одам намоён мешавад. Одам дар ҳолати аз атроф жудо будан “Ман”-и худро фаҳмида наметавонад. Чунки мазмуни шуури одам, худфаҳми, мазмуни “Ман”-и ӯ инъикоси воқеаҳои реалии печонидаи ӯ гирифта мебошад.

Шахс доимо мақсади муайяно дар назар дошта кӯшиш мекунад. Дар ин намуди ҳаракатҳо мазмуни худшиносии ифода меёбад. Ҳаёти одамро бе ин тасаввур карда намешавад.

Мақсади маълум ҳаракатнамоии одам сӯи ба эҳтиёжҳои асосӣ карда мешавад. Табиист, ки одам беэҳтиёж зиста наметавонад. Барои зиндагии одам эҳтиёжи моддӣ ва маънавӣ баробар аст. Чунки барои зисти одам як қатор чизҳо ба монанди хӯрдан, нӯшидан, ҷои зист, сару либос зарурӣ ҳамаи ин эҳтиёжҳои гуногуни шахс мебошад.

Эҳтиёжҳои одам дар таъсири фаъолияти муҳити иҷтимоӣ, таълиму тарбия шакл меёбад. Эҳтиёжи моддӣ ҳам, эҳтиёжи маънавӣ ҳам ба Ғайрат, шуҷоат даъват мекунад, ба ӯ кайфияти баланд мебахшад, ба пеш, ба ҳаракатҳои нав сафарбар мекунад. Байни эҳтиёжҳои одам эҳтиёжи меҳнат кардан аҳамияти алоҳида, касб мекунад. Меҳнат шартӣ ягонаш қонеъ гардондани эҳтиёжи маънавӣ ва моддӣ шахс мебошад.

Садоқат ва содиқии шахс нисбат ба қадриятҳои маънавӣ ва Ғояҳои пешқадами даври худ - ин эътиқоди худ ин эътиқоди ӯ буда, ин қадриятҳо ва Ғояҳои пешқадамро дар асоси талаботи шароити давр асоснок кунанда барои тараққи додан ҳаракат кардан идеал мебошад.

Эътиқод ва идеали ҳар як шахс дар вобастаи эҳтиёж ва шавқӣ ӯ намоён мешавад. Ҷамъияти дар шахс буда, ғояҳои барои ривожӣ эҳтиёжи моддӣ ва

маънави ба умри инсон мазмун мебахшад, барои ривожии жамъияти мавжуда ҳаракаткунанда хизмат мекунад.

Яке аз сифатҳои пурарзиши шахс - ин мустақили, озодии даруни, дохилан ба худ хос будан мебошад. Мустақили бе роҳбаландии касе ба қарори муҳим омадан ва барои ба амал баровардан қобилиятноки, масъули, барои ҳаракатҳои худ ҷавоб додан тайёр будан, реалии феълӣ атвор, ҷиҳати иҷтимоӣ ва маънавии дуруст будани эътиқодно дар бар мегирад.

Ин сифатҳои мустақилии шахсро ифодакунанда ба якдигар мустақам вобаста буда, набудани яке аз инҳо ба сифати мустақилии шахс таъсири салби мерасонад. Дар психологияи маданияти мустақили ва жараёниҳои руҳии ба он вобастаро ифодакунанда як қатор хусусиятҳо ҳастанд. Қобилии ба шахси худро намоеш кардан, “ман”-и худро барқарор нигоҳ дошта тавониш, худро назорат кардан, ба воқеаҳои муҳими дар ҳаёт шуда гузашта дигаронро айбдор накардан, ҳамаи масъулиятро ба зиммаи худ гирифтани аз ҷумлаи ҳамаи ҳастанд.

Мувофиқи тадқиқоти психологи машҳур Шерон Каган, мустақили, дар вазъиятҳои баробар аз шароити гуногун, ё ки ба оилаи зиёдтар тобеъии барин хусусиятҳои дар кӯдакии шаклифта дар давраи ҷавонӣ ҳам ба дараҷаи маълум нигоҳ дошта мешавад.

Ҳаминро таъкид кардан лозим, ки одами ақлаш пурра дар жараёни таҷриба, дар ҳаёт, маълумоти муҳити атрофишро печонидаро пурра ба ҳисоб гирифта қор мекунад, ҳаракат мекунад. Дигар ҳел карда гҳем, монанди сифатҳои шахси, мустақили ҳам ба шароитҳои иҷтимоӣ ва мазмуни фаъолияти ҳаёти шахси вобастагии қавӣ дорад. Жараёниҳои руҳии шахс ба дараҷа ва мазмуни мустақилии фаъолияти меҳнатии ҳ вобаста аст.

Дар шахс сифатҳои дар жараёни меҳнат шакли гирифта дар зиндагиаш ҳам давом мекунад. Шахсонӣ бо меҳнати эҷоди машғул буда дар вақтҳои аз қор холи бо ақлу идроки худ аз дигарон тафовут доранд. Дар меҳнат бо қобилияти мосшавии психологӣ мустақили соҳиб шудагон сифатҳои мустақилии дигар шахсонро мекунад. Боз як тарафаш, фаъолиии ақлии шахс дараҷаи талаби ҳро ба мазмун ва шароити қор зиёд мекунад.

Асосҳои психологӣи шахсии мустақили дигаргуншаванда, доими нест. Дар ривожии мустақилии шахс аҳамияти давраи кӯдакии қалон аст. Чунки дар кӯдакии имконият ва асосҳои ривожёбии оянда таркиб меёбад.

Дар вақти мустақилии шахс гуфтан имкониятҳои озоди ва имкониятҳои фаъолияти назорат кардан дар назар дошта мешавад. Ин ду тараф дорад. Якум, назорат ба берун - мувофиқи мақсад ва эҳтиёжи шахс, атроф муҳитро дигаргун кардан, дуюм дохили - мувофиқи талаби муҳит ва шароитҳои беобъективи сифатҳои шахси ва эҳтиёжҳоро дигаргун кардан нигаронда мешавад.

Шахси тадбиркор мувофиқи нуқтаи назари пешинааш ва барои азнавсозии нақшаҳояш, ба талаби ҳаёт нигоҳ карда барои байни ҳиссиётҳояш қодир мешавад. Барои ҳамин шахс ба сифати мустақили ва воситаи таълиму тарбияи ба мақсади аниқ равонашуда, меҳнати дароз муддат соҳиб мешавад.

САВОЛҲО БАРОИ ТАКРОРИ:

1. Ба шахс таърифи психологи диҳед.
2. Хусусиятҳои психологии шахс чист?
3. Сифатҳои психологии шахс, фарқи таҷриба ва одатҳои шахсро фаҳмонед.
4. Эҳтиёжҳои шахсро тавсиф кунед.

Мавзӯ: ПСИХОЛОГИЯИ ФАЪОЛИЯТ

Нақша:

1. Фаҳмиши фаъолият дар психология
2. Фаъолият - асоси қонеъкунии эҳтиёжи шахс
3. Фаъолият - асоси даъваткунандаи фаъолии шахс

ФАЪМИШҲОИ АСОСИ:

Шахс, фаъолият, мотив, хостан, ҳаракат, эҳтиёж.

Шахс - одами конкретии соҳиби шуур буда. Фаъолият - ҳаракати барои иҷро кор нигаронида шахс. Мотив - сабаби даъваткунанда ба фаъолияти шахс. Хостан - хоҳише, ки шахсро ба ин ё он соҳа равона мекунад. ҳаракат - кҳшиши ва иҷро кор нигаронда аст. Эҳтиёж - норасоигии мавжудаи одам.

Фаъолият - жараёни, ки таъсири мобайнии муҳит ва шахс буда давоми ин жараён одам назди худ бошууруна мақсади муайян мегузорад ва ба вай мерасад.

Элементи психологии фаъолияти одам иҷро кор бада, одам ба туфайли жараёни иҷрои кор ба муҳиташ таъсир мекунад ва мақсади дар наздаш гузоштаро ба рӯи об мебарояд. Ҳар гуна кор фақат ба воситаи ҳаракат ба амал меояд, ҳаракат - фаъолият корро ба реали мубаддал мекунад.

Ҳамаи жараёнҳои психикии шахс ва хусусиятҳои психологии он дар давоми фаъолияти гуногун намоён мешавад.

Аз ҳама сифати муҳима одам - бошуури дар жараёни фаъолият таркиб меёбад ва дар ҳамин жараён ривож ёфта, такмил меёбад. Дар фаъолияти меҳнат шуур пайдо мешавад, дар навбати худ шуур фаъолияти кор карда баровардана одамро боз ҳам бафоида ва маҳсулдор мекунад. Ҳамин тариқ, фаъолият ба ривожи шуури одам, шуури одам бошад ба равнақи фаъолияти таъсир мерасонад. Барои ҳамин шуури инсон бо фаъолияти ҳ доимо дар адоқои узви мебошад. Алоқои доимии шуур ва фаъолияти инсон ба ягонагии фаъолият ва шуур асос ҳисоб мешавад.

Мувофиқи тамоилҳои ягонагии фаъолият ва шуури фанни психология, шуур ва фаъолият як бутуниро ташкил мекунад. Шуур нақшаи дохилии фаъолият, вазифаи барномаро иҷро мекунад.

Дар шуури одам модели динамикии алоқа бо муҳити беруна сохта мешавад. Ана ҳамин моделҳо асоси фаъолияти инсон буда, бо ёрии онҳо одам ба муҳити ижтимоии мансуби худ ба муносибат медарояд. Ягонагии шуур ва фаъолият имконият медиҳад, ки қонуниятҳои объективии таъминкунандаи ба мақсад расидани ҳаракатҳо ба воситаи омӯхтани фаъолият ва кӯшишу ҳаракат, ҳуҷ-атворро ба психология медиҳад.

Мувофиқи қонуниятҳои психологикаи фаъолияти ҳар гуна инсон дар асоси мотиви (талаби дохили, хоҳиш, ҳаракат) маълум ба вужуд меояд. Сабабҳои фаъолияти инсонро ба вужуд оваранда одамон, эҳтиёжҳои гуногун, тирамоҳ, зимистон ва мақсадҳои аст. Дуюм, фаъолияти инсон бо тақозои мақсади даркшуда, вазифаи ижтимоӣ, талабҳои ижтимоӣ ҳам ба вужуд меояд. Ҳаминро ҳам гуфтаи лозим, ки одам доимо барои эҳтиёжи шахсии худро қонеъ гардондан яғои фаъолиятро сар намекунад. Ӯ дар бисёр ҳолатҳо ба мақсади иҷрои талаби жамъият, вазифаи ижтимоӣ фаъолият меронад ва фаъоли нишон медиҳад. Бо ин шахс меҳнатдӯсти ва моҳияти ижтимоӣ фаъолияти худро намоён медиҳад. Инсон ба воситаи фаъолияти фаъол ба олами беруна муносибат мебандад, ба чизҳои муҳити беруна, шахсони дигар таъсир мекунад, хусусиятҳои даруни худ субъективӣ, моҳияти шахсии худро рӯй месозад. Таъсири одам ба олами беруна, дигаргун кардани он ҳам натиҷаи фаъолияти ӯ мебошад.

Фаолияти одам, ки ба ҳаракатҳои дараҷаи гуногун асос карда мешавад, мувофиқи мақсади наздаш гузошта соҳиби маҳсул мешавад. Масалан: фаъолияти талаба дар ҷараёни лексия иборат аз микдори ба назардоштаи донишро аз худ кардани ӯ иборат аст.

Фаъолияти одам аз давраи жавони сар шуда, бо таҷрибаи тамоми инсоният муайян карда мешавад. Одам бо ёрии фаъолияти худ муҳити мансуби худро тобеъ мегардонад. Онро мувофиқи эҳтиёжи худ дигаргун месозад. Ҳамин тавр, фаъолияти одам ба дониш ва ирода асос меёбад.

М.Воҳидов дар Ҷумҳурияти мо барои тараққиёти фанни психология ҳиссаи бузург гузошта ҳисоб мекард, ки ҳаракатҳои ба фаъолияти одам нигаронда шуда аз се элемент содда ташкил ёфтааст:

- 1 “Ғирифтаи”.
2. “Ҷояшро иваз кардан”.
3. “Сар додан”,

Ин се элемент дар ҳаракатҳои гуногун бо равия, давомат, қувва, тези, темп, диққи, дуруст будан, ҷаққони ва мос будан характернок аст. Ҳамаи ин ҳаракатҳо бо тана, дастон, пойҳо ва сар бо ёрии ҳаракатҳои ёрирасон, ба амал меояд ва бо мақсади фаъолият, хусусиятҳои хоси ҷизҳои ба мақсад тавенашуда, ва шароити кори иҷрояш лозим вобаста аст.

Мувофиқи қонуниятҳои физиологии жараёни фаъолияти шахс, ҳаракатҳои вобаста бо рӯёб баровардани фаъолият ба организм таъсири гуногун мерасонад. Кори мушакҳои организми одам фақат вазифаҳои бевосита набуда, ин ҳаракатҳо бо шароити ба амал омада ҳам идора карда мешавад. Мушакҳо ба миқдори вазнини бардошташуда, ба зиддияти ҷизи теладода, ба қувваи гардондани пайҳо ричакро, нигоҳ кард фаъоллиашро мос карданаш, дар натиҷаи ин равиши муайяни ҳаракат ва тези онро таъмин мекунад.

Тарафи муҳими фаъолияти инсон дар он, ки одам ба воситаи фаъолияти худ табиат ва воқеа ҳодисаҳои ҷамъиятро доништа мегирад, дар мулоқот бо дигар одамон худахро ба сифати шахс намоён мекунад. Дар ин ду ҳолат ҳам аз ҷиҳати сохти фаъолияти одам бисёр мураккаб будани он ба ҷашм мерасад. Фаъолияти шахс аз якҷанд амал ва ҳаракатҳо иборат мешавад. Амал ба ҳаракатҳое, ки таркиби фаъолиятро ташкил мекунад аз тарафи шахс ҳам фаҳмидан, ҳам нафаҳмиданаш мумкин. Ин ҳол бо масъулият ва синни одам вобаста аст. Масалан: одами синни калон пеш аз оқози фаъолият натиҷа ва мақсади онро мефаҳмад. Ба жавонон ин чунин хусусият кам мушоҳида мешавад.

Ҳаминро ҳам ба назар гирифта лозимки усулҳои ба амал овардани фаъолият бо иштироки минималии шуури шахс иҷро мешавад, чунки жараёни фаъолият дар шахс ба туфайли бисёр такрор кардан ба малакаи автомати табдил меёбад. Аммо мақсади фаъолият якто буда, объект ва таркиби ҳаракаташ гуногун мешавад.

Маълум аст, ки ҳар як шахс олами хоси дохилии худро дорад. Ин дунёи ботини (маънавият) ба тасаввурҳои гуногун, фаҳмишҳо, рамзҳо пур буда, бепоён ва бесарҳад аст. Мазмуни олами маънавии одам аз рӯз и ба дунё омадани ҳ сар шуда, дар таъсири ҳодиса ва ҷизҳои гуногун ва ба туфайли муносибат бо дигар одамон ривож меёбад.

Ҳамин ҷиз аён аст, ки ба фаъолияти бо олами беруна, ҷизҳо мешуда (интериоризасия) ва ҷизҳои даруни фикр карда ба берун (экстериоризасия) гузоштан ҳолатҳояш мавҷуд. Аз ин ҷост, ки одам ҳама ҷизро аввал фикр

карда, пас ба амал мебарорад, ба воситаи муносибат бо дигар шахсон ба нутқ соҳиб мешавад.

Ҳамин тавр, сохти фаъолияти одам бисёр гуногун ва мураккаб буда, фақат аз воқеияти субъективи иборат нест. Фаъолияти одам манфаати жамъияти худаш зиста истодаашро ифода ва ба талабҳои он итоат мекунад. Фикрҳои болоиро умуми қунонида ба фаъолияти таърифи зерини психологиро додан мумкин: “фаъолиии руҳи (ботини) ва жисмонии ба мақсади аниқ равона шуда фаъолият номида мешавад”.

Аз таъриф маълум, ки фаъолияти одам доимо аз муносибатҳои ҳ бо дигар шахсон иборат мешавад. Яъне фаъолияти ин ё он шахс барои ба рӯёб баромаданаи ба дигар одамон вобаста мешавад ва аз онҳо ҳам фаъоли талаб мекунад ва ба тақдир онҳо низ аҳамиятнок аст.

Фаъолияти ба офарандаги ва бунёдкори асоскардаи шахс ба моҳияи серпахлҳ соҳиб буда, аз соҳиби фаъолият бо дигар шахсон дар алоқа будан, ёрдам додан, жамоатчиги, ҳам жиҳат буданро талаб мекунад. Аз натижаи ҳамин гуна меҳнати умуми мулки халқ, жамъият ба амал меояд ва ин ҳол обрӯю эътибори соҳиби фаъолиятро дар назди халқ ва жамъият ташкил мекунад. Ба тӯфайли моҳияти иҷтимоии фаъолият нутқи инсон пайдо мешавад, ривож меёбад, шуур баланд мегардад.

Фаъолияти инсон дар ҳолати бо синну сол вобаста будан, ба 3 номуд жудо мешавад:

1. Фаъолияти бози.
2. Фаъолияти хондан (таълим гирифта)
3. Фаъолияти меҳнат

Фаъолияти бози ҳоси давраи жавони бачаги ҳисоб меёбад. Ин намуди фаъолият дар одамони солашон калон ҳам ҳаст. Лекин дар одамони калон моҳияти фаъолияти бози дигархелтар аст. Фаъолияти бозии ҳоси бачагон шахси бачаро аз жиҳати ақли ва жисмони барои ба камол расондан воситаи муҳим аст. Дар жараёни бози дар олами руҳии бача дигаргуниҳои жидди рӯй медиҳад. Чунки бози ҳамин қадар серпахлҳ ва фаъолияти кудратноки барои равнақи бача жои онро ҳеч чиз гирифта наметавонад.

Психологони машҳури рус Л.С.Виготский, А.Н.Леонтев, Д.Б.Элконин ба психологи ҳзбек М.Воҳидов дар бораи фаъолияти бозии ҳоси бачагон тадқиқотҳои пурқиммат бурдаанд. Аз ин жиҳат асарҳои М.Воҳидов, ки

шодоби Ғояҳои миллист, сазовори диққат аст, олим таъкид мекунад, ки соли бача калои шуда, имконияти мустақил ҳаракат кардан зиёд шавад, дунёи ходиса ва чизҳои дар атроф буда ҳам васеъ шудан мегирад. Бачагони синни боқча аз ҳад зиёд кунҷов ва дар атроф буда барои донишони чизҳои кӯшиш мекунад.

Ба гуфти психологияи рус Н.К.Крупская бози барои бачагон эҳтиёжи табиӣ мебошад. Фаъолияти бози бачаро бо олами беруна вобаста мекунад. Ҳаминро ҳам фаромӯш накардан лозим, ки ҳаракатҳои гуногун, ки дар жараёни бози иҷро мешаванд, аз тақлифи ҳаракатҳои дар жараёни меҳнат иҷро мекардаи калонсолон иборат аст. Ба ин нигоҳ накарда ҳамаи бозии бачагонро ғоиданок гуфта намешавад. Барои ҳамин ҳамаи бозии бачагон дар асоси роҳ нишондиҳии калонсолон буданаш ва доимо назорат кардан ба мақсад мувофиқ аст. Мувофиқи гувоҳии тадқиқотҳои психологӣ фаъолияти бозии бачагон барои ақл ва ҷисмонан обу тоб ёфтани яке аз воситаҳои муҳим мебошад. Дарҳақиқат, барои одамони калон фаъолияти меҳнат чӣ қадар зарур бошад, барои бачаҳо ҳам фаъолияти бози ҳамон қадар зарур аст.

Моҳияти психологӣ давомдор ва доимии фаъолияти бозии ҳоси бачагон дар он, ки онҳо дар жараёни бозии гуногун ба худашон маҳорати меҳнатро ҳосил мекунанд. Дуюм, дар давоми фаъолияти бози дар онҳо сифатҳои ахлоқии баланди ба арзиш умуминсонӣ асосшуда шакл меёбанд.

Дар жараёни бози ба бачагон дараҷаи имкониятҳои психологӣ намоён мешавад ва ин даража тараққи кардан мегирад. Маъноӣ ин он аст, ки бачагон ба воситаи фаъолият олами атрофшонро идрок мекунанд, роҳҳои дигаргун кардани онҳоро меомӯзанд. Чунки бози фаъолиятест, ки ҳаракати ақлалаби серсоҳаро талаб мекунад.

Дар фаъолияти бозии бача ба вай хос меҳнат, санъат, ҳаёл, тафаккур, ирода, маҳорат, одатҳои барин жараёнҳои руҳӣ ва хусусиятҳои индивидуалии ҳақиқатӣ мужассам мегардад. Бози барои бача ба Ғайр аз дониш олами беруна, воситаи қудратноки тарбия ҳам мебошад. Психологӣ машҳури Швейсария Жан Пиаже фикр мекунанд, ки бачагон ба Ғайр аз дунёи воқеӣ дар дунёи ҳаёлот, афсонаҳо ҳам зиндагӣ мекунанд. Лекин ҳаракат ва чизҳои гуногун дар онҳо буда, рамзи чизҳои реалии дар зиндагӣ мавҷуд буда мебошад. Бачагони ҳушёр аз ҷиҳати ахлоқ ва ақл баркамол ба бозии худ рамзҳои ҳаёлиро офариданашон мумкин. Ин ҳолат ба мазмуннокии ҳаёти бача, васеии доираи зистӣ ва ба сифати тарбияи ҳақиқатӣ вобаста аст.

Ба сихати шакли фаъолли соҳиби таҷрибаи иҷтимои гаштани инсоният дар фаъолияти бозии бачаги воситаи муҳимест барои тайёр кардан фаъолияти таълими авлоди жавон ҳисоб мешавад. Табиист, ки шахс таҷрибаи иҷтимоии аجدодашро якбора аз худ карда наметавонад. Аз худ кардани расму одати авлоди гузашта, анъана ва таҷрибаашонро омӯхтан аз ҳар як шахс ба даражаи даркори малака, маҳорат ва дар даражаи маълум соҳиби нутқ буданро талаб мекунад.

Барои ин жараёнҳо воситаи асоси барои шахс фаъолияти бозии давраи бачаги мебошад. Аз ин жост, ки бача дар асоси фаъолияти бози худашро ба фаъолияти таълим тайёр мекунад.

Шахс ба воситаи фаъолияти таълим дониш, ҳаракат ва амалҳоро меомӯзад, ҳодиса-воқеаҳои зиндагиро таҳлил ва умуми кунонда идрок мекунад.

Ҷиҳатҳои психологии таълим дар он, ки шахс ба тӯфайли ин фаъолият донишҳои ба жамъият ва табиат тааллуқдорро меомӯзад, шарту шароиташро доништа мегирад, малака ва дониш ҳосил мекунад. Барои ҳамин идоракунки бо мақсаду шуурноки донишу фаҳмишҳо, маҳорат ва малакаҳо маҳсули фаъолияти таълим мебошад.

Фаъолияти таълим ба зоти оли-инсон хос буда, ба сифати жараёни мураккаб ва серпахлҳ ба даруни худ донишҳо, фаҳмишҳо, малакаҳо, одатҳо ва усулҳоро мегирад. Дониш аз фаҳмиш ва тасаввури шахс барои дониستاني ҳодиса ва чизҳои дар ҳасти буда омада мебарояд. Дониш маҳсули донистан буда, дар давоми тараққиёти таърихи дигаргун мешавад, бо донишҳои нав пур гардонда мешавад, торафт чуқур, аниқ ва равшан шуда меравад.

Дониши шахс воқеаву ҳодисаҳо, моҳияти пайдошавии онҳо, дитаргуншави ва ривожёбии онҳоро нишон медиҳад, вобастагии ботинии воқеаҳоро кушода медиҳад.

Дар вақти ҳозира донишҳои илми ва дини бо суръати тез ривоя ёфта истодааст. Ба жои тасаввурҳои кҳҳна дар бораи табиат ва жамъият тасаввур ва фаҳмишҳои нав пайдо шуда истодааст. Ҳамаи ин дар фаъолияти дониستاني шахс акс меёбад. Фаъолияти таълими шахс аз тарафи шахсони маълум дар асоси мақсади аниқ ташкил, идора ва таҳти назорат мешавад.

Мақсади асосии фаъолияти таълим шахсро бо дониш, малака ва маҳорати барои соҳаҳои гуногуни фаъолият меҳнати фойданок ислиханок кунондан аст. Ин фаъолият дар равиши моти соҳаҳои гуногуни меҳнат

одамро барои идораи кхшишу ҳаракат ва руҳият тайёр мекунад. Ба туфайли ин шахс ба воситаи фаъолияти таълими ба муддати маълум муайян шуда амали аз ҳама зарур - фаъолияти меҳнати якумро тайёр мешавад. Табиист ки инсон пас аз мҳхлати маълуми ҳаёти худаш бе фаъолияти меҳнати маълуми ҳаёти худаш бе фаъолияти меҳнати зиндаги карда наметавонад. Аз ин сабаб фаъолияти меҳнат нисбат ба фаъолияти бози ва хондан ба сифати фактори психологикӣ муҳим ба аҳамияти калон молик аст. Чунки ба туфайли фаъолияти меҳнат одам бойгариӣ модди ва маънавиро кор карда мебарояд. Ба ривожӣ модди ва маънавии жамъият ҳиссаи худро ҳамроҳ мекунад, эҳтиёҷи шахси ва иҷтимоӣ худро қонеъ мегардонад.

САВОЛҶО БАРОИ ТАҚРОР:

1. Таърифи психологӣ шахсро гӯед
2. Фаъолият чист?
3. Чи хел паҳлҳҳои фаъолияти шахс мавҷуд аст?
4. Ҳар як фаъолият соҳиби маҳсум буданаширо фаҳмонед.

Мавзӯ: ФАЪОЛИИ ШАХСИЯТИ ИНСОН

Нақша:

1. Тавсифи ҳаракатҳо ба намуди фаъолият.
2. Фаъолият шахсро сҳи донистан мебарад.
3. Фаъолии шахс ба талаби эҳтиёжҳо асос меёбад.
4. Фаъоли воситаи шахсро аз жиҳати ақли ва жисмони ба камолот расонидан аст.

ИБОРАҲОИ ТАКИЯГОҲ:

Шахс. Фаъоли, эҳтиёж, мулоқот, инстинки, майл.

Шахс - одами конкрети соҳиби шуур фаолият-ҳаракат барои ижро кор эҳтиёж - норасогии маънави ва моддии шахс мулоқот - алоқаи байни шахсҳо. Инстинкт - жамъи ҳаракатҳои бешуурона. Майл - хоҳише, ки барои ҳавасманди асос мешавад.

Дар боло таъкид кардем, ки шахс доимо дар фаъолият аст ва дар жараён фаъолияти гуногун фаъолии ҳамаҷониба мешавад. Фаъолии шахс бо ёрии таъсири ҳамаҷониба ба муҳит ба амал меояд. Одам ба воситаи ҳаракатҳои фаъоли худ ба гирду атроф таъсир расонида, онро ба худ тобеъ мегардонад, тақйир медиҳад ва барои қонеъ гардондани эҳтиёжҳои модди ва маънавии худ хизмат мекунад.

Ба Ғайр аз ин фаъолии шахс дар хусусиятҳои психологи - индивидуалии ҳамаҷониба, равияи шавқманди, дунёбинии, бовари - эътиқод ва эҳтиёжҳои намоён мешавад.

Ба фикри психологи австралиягии З.Фрейд (1856-1939) фаъолии шахс ба туфайли намоён шудани майлҳои инстинктивии аз аجدодонаш бо роҳи насли гузаштааш мебошад. Мувофиқи ин таъминот майлҳои инстинктиви дар шакли инстинктҳои жинси мешавад. Бо ин Фрейд Ғояи фаъолии шахс аз манбаи майлҳои жинсиро пеш меорад. Аммо ин Ғоя ба ҳақиқат рост намеояд. Чунки талабони жамъият, ҳаёти жамъомави майлҳои инстинктивиро ба тартиб меандозад, одамро баром майлҳои жинсиашро нигоҳ доштан мажбур месозад.

Мувофиқи қонуниятҳои психологи майлҳои манъшуда ба қисми бешуури майнаи сар мегузарад ва ба “комплекс”-ҳои гуногуни ин қисм як

мешавад. Намоён мешавад, ки ин фикри Фрейд ҳам ба ҳақиқати илмии манбаҳои таъминкунандаи ғаёлии шахси инсон дуруст намояд.

Мувофиқи таълимоти психологикӣ илми, манбаи асосии ғаёлии шахси инсон эҳтиёжояш, буда, ин эҳтиёжҳо одамро барои бо сифати маълум ҳаракат кардан, ғаёли нишон додан даъват мекунад. Қонё гардондани эҳтиёжҳои моддӣ шахс - хӯрдан, хобидан, аз гармию хуноки нигоҳ доштан, сару либос, хонаву жой ғақат ба ҳаракатҳои худаш вобаста мешавад ва ин эҳтиёжҳо қонё нашавад, одам ҳаёти худро давом дода наметавонад.

Боз як сабаби шахсро ғаёли даъваткунанда эҳтиёжи маънавии ҳ - мулоқот бо одамон, дониш гирифтани, китоб хондан, суруд, мусика гӯш кардан, спектакл дидан барин ҳаракатҳои ба қонё гардондан нигаронда шуда мебошад. Агар ин эҳтиёжҳо дар жояш қонё нашавад, шахс худашро чун инсонӣ комил намоён карда наметавонад, аз тараққиёт оқиб мемонад.

Эҳтиёжҳои “модди ва маънавии” ҳоси ҳар як шахси дар Ўзбекистони мустақил зиндаги мекарда ба қоидаҳои умумхӯли аз тарафи жамъиятамон қабул шуда асос карда мешавад. Дар Жумҳурияти мо ҳалол меҳнат кардан, ҳалқам, диёрам гуфта зиндаги кардан вазиғаи муқаддаси ҳар як инсон ҳисоб меёбад.

Дар моддаи 37-уми Конститусияи Жумҳурияти Ўзбекистон ин тавр гуфта мешавад: “ҳар як шахс ҳуқуқи меҳнат кардан, озодона касб интиҳоб кардан, кор кардан дар шароитҳои боадолат ва дар тартиби дар қонун нишон дода шуда аз бекори ҳимоя шуданро дорад”.

Мувофиқи қоидаҳои психологияи умумӣ ғаёлии шахси инсон ба сабаб (мотив)-ҳои маълум асос карда мешавад. Дар шахс сабабҳои пурмазмуни вобаста бо намудҳои гуногуни эҳтиёжҳои моддӣ ва маънави ҳаст, ки онҳо ҳро доимо ба ҳаракат кардан водор месозад.

Дар жараёни ин ҳаракатҳо шахс нағақат эҳтиёжҳои худро қонё мегардонад, балки барои муқамал гардондани ҳар жиҳатаи сифатҳои психологикӣ худ соҳиб ва ба қамолоти ақли ва жисмони бардошта мешавад.

Одам барои чун шахс шинохта шудан ба даражаи муайяни қамолоти психики расиданаш ва худашро вужуди яклухти аз дигарон фарқ мекарда гуфта донистанаш лозим.

Дар вақти аз жиҳати психологи шахс гуфтан инсонро мефаҳманд, ки назари муайянаш ва муносибатҳояш бошад, талабҳои ахлоқии худ, даражаи ғаёли ва ҳислатҳои муҳими дигараш бошад, аз дигарон фарқ кунад.

Дар таркиб ёфтани шахс ва Ғайр аз таълиму тарбия, муҳити иҷтимоӣ, ғаёлияти ғаёл, шарт-шароитҳои табиӣ ҳам аҳамияти калон дорад. Дар ҳақиқат, одам доимо барои табиатро доништан мекӯшад. қонуниятҳои нав ба нави онро кашф мекунад ва ҳодисаҳои табиӣро барои ба ҳудаш хизмат кардан маҷбур месозад.

Тараққиёти ҷамъият жараёни такмилидиҳи ва тараққи додани ғаёлияти меҳнати одам мебошад. Ин жараён дар навбати худ сифатҳои шахсии одамро таркиб ёбонда, такмил медиҳад, дар вай малака ва маҳорати дорои мазмуни навро ҳосил мекунад, шавқманди ва эҳтиёжҳоро ба вужуд меорад.

Барои таркиб ёфтани шахси далер эътибори жиддиро барои ҳудаш алоҳида ғаёли нишон доданаш нигорондан зарур. Дар бораи манбаҳои таъминкунандаи тараққиёт психологикӣ шахс ба воситаҳо, асосан, барои ба камол расидани шахс аҳамияти амалии муҳими Ғояҳои психологикӣ мавҷуд аст.

Мувофиқи таълимоти психологикӣ милли одам як қисми табиат буда, ба сифати мавҷудоти зинда соҳиби қувваи ҳаёти ва табиӣ махсус мебошад. Ин қувваҳо дар таркиб ёфтани шахс нақши муҳим мебезад. Ҳаминро ҳам ба ҳисоб гирифташ лозим, ки муҳажраҳои ирси дар шароити иҷтимоӣ ноқулай дар таъсири тарбияи нодуруст асло камол намеёбад.

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОР:

1. Чи хел намудҳои ғаёлияти шахс мавҷуд ҳаст?
2. Ғаёлияти ғаёл ба чи хел оқибатҳо меорад?
3. Манбаҳои ғаёли одам аз чиҳо иборатанд?
4. Дар бораи эҳтиёжҳои маънави ва модди суҳан ронед.

ШАХС ВА МУЛОҚОТ.

Нақша:

1. Зарурати мулоқот барои шахс.
2. Мулоқоти ижтимоӣ фаъолии шахс.
3. Жараёни мулоқот мазмуни олами маънавиро ифода мекунад.

ИБОРАҲОИ ТАКИЯГОҲ:

Шахс, мулоқот, гурӯҳ, мақсад, меҳнат. Шахс-одами конкретии соҳиби шуурбуда мулоқот бо дигарон алоқа кардан. Гурӯҳ иттифоқи якчанд шахс. Мақсад-сабаби одамро ба ҳаракат водор кунанда. Меҳнат-асоси эҳтиёжхоро қонеъ кардан.

Мувофиқи таълимоти психологи ба сифати шахс ривожёби ва таракқи кардани одам жараёни дарозмуддат ва мураккаб ҳисоб меёбад. Барои ба сифати шахс камол ёфтани одам насл (олими биологи) муҳити ижтимоӣ (шароити одам зиндаги карда истода), тарбияи ба рӯксад аниқ равонашуда, мулоқот бо дигар шахсон ҳам аҳамияти қалон дорад.

Табиист, ки шахс дар ихтоси нормаҳои ҷамъияти зиндаги кардааш, одоб-ахлоқ ҳаёт мегузаронад. Барои ҳамин мазмуни олами маънавии и бо моҳияти мулоқотҳои ижтимоӣ эзоҳода мешавад. Мулоқоти ижтимоӣ шахс чи қадар бой ва бомазмун бошад, олами маънавии ӯ ҳамон қадар баланд мебошад.

Бо шарофати истиқлол дар Ҷумҳуриятамон муҳити ижтимоӣ мазмуни нав пайдо кард. Дар натижа талаботи назди инсонгузашта ҳам дигаргун шуд, мазмун ва доираи мулоқотҳои ӯ ҳам тақйир ёфт.

Инсон бо гузоштани синну сол доираи мулоқоти ӯ васеъ мешавад. Ӯ ҳамаи орзу ва хоҳишҳои худашро ба воситаи алоқа баён месозад. Ҳаминро ҳам ба ҳисоб гирифтани лозим, ки мазмуни мулоқотҳои шахс бо қалон шудани солаш дигаргун мешавад. Агар вобаста ба синну сол нигоҳ кунем, давраи пурмазмун ва мураккаби мулоқоти шахс-ин давраи бо меҳнат вобаста аст. Дар мулоқотҳои ин давр ҳисси баланди шахс ба монанди инсорпарвари, ҷамоатчиги, меҳнатдӯсти, байналмиллалӣ, ватанпарвари намоён мешавад. Мазмуни ба ҳисҳои ахлоқи ифода карда ба мулоқотҳои шахс сайқал медиҳад, таъсири эмотсионалии онро пурзҳр мекунад, жараёни мулоқотро мазмундор мекунад, аз он тарафҳо ба мақсади худ мерасанд.

Боз як тарафи муҳимаш он, ки фақат бо ёрии мулоқот шахс фаъолияти истехсолии худро амали мегардонад, барои таъмини махсулдории фаъолияти муҳими дигарон сахм мегузорад. Монанди ҳамаи жамоаҳо дар соҳаи таълим ҳам намудҳои мураккаби мулоқоти мобайни шахсҳо мавҷуд аст. Ин мулоқотҳоро аз рӯи нуқтаи талабҳои ахлоқи умуминсонӣ ва равиҳои сифатҳои ахлоқи моё ва аз жиҳати мазмун ба вай зид буда жудо кардан мумкин. Агар мулоқотҳо ба бовари, одили, дҳсти, Қамхори, ҳурмати якдигар асос карда шавад, ба сифати манбаи ҳиссиётҳои мусбӣ хизмат мекунад. Агар ба сифати беодоби, қаллоби, Қараз, беҳурмати ва нобовари бошад, ба мазмуни манбаи ҳиссиётҳои салби соҳиб мешавад. Мазмуни мулоқотҳо моҳияти муносибатҳои байни шахсҳо ро ифода мекунад.

Мулоқотҳои байни шахсҳо мулоқоти талабаҳои гурӯҳҳо муаллимон, роҳбарони факултет ё шӯъба, дҳстон, аъзоҳои оила, ҳешовандонро дар худ мегирад. Дар жараёни ин мулоқотҳо қобилиятҳои шахс, шавқмандӣ, диққат хотира, ҳаёл ва тафаккур акси худро меёбад.

Дар қатори мулоқотҳо роли мулоқоти талаба ва муаллим калон мебошад. Ин тавр мулоқотҳо ба воситаи нутқи жондори онҳо ба амал меояд. Ин жараён вазифаи функсияи ба амал овардани таъмини таълим додани яке (муаллим). Идроки ин донишҳо (талаба)-ро иҷро мекунад. Барои ҳамин дар мулоқотҳои байни талаба ва муаллимон фикрҳо бояд мурағаб, бомантиқ, боасос ва боваринок шавад.

САВОЛ БАРОИ ТАҚРОРИ:

1. Ба шахс таърифи психологӣ диҳед.
2. Фаъолиии шахс чист?
3. Дар шахс чи гуна эҳтиёж ҳаст?
4. Шарту шароити таъминкунандаи жараёни ба баркамолӣ расидани шахсро гӯед.
5. Сифатҳои психологӣ асосии шахси пешқадами даврамонро таъриф кунед.

ШАХС ВА ЖАМОА.

Нақша:

1. Ҷамоа - иттифоқи шахсҳо.
2. Шахс дар ҷамоа камол меёбад.
3. Ҷамоа ва гурӯҳҳо доимо дигаргун мешавад.
4. Ҷамоа - воситаи тарбияи кудратнок.

ИБОРАҲОИ ТАКИЯГОҲ:

Шахс, ҷамоа, гурӯҳ, шартан, реал, референт, лидер, сотсиометрия.

Шахс - одами конкрети соҳиби шуурбуда. Ҷамоа - иттифоқи одамон. Гурӯҳ - иттифоқи аз якчанд шахс иборат. Шартан - иттифоқи кхтоҳ муддат. Реал - иттифоқи бо мақсад. Референт - иттифоқи алоҳида дар таркиби гурӯҳ. Лидер - сардори гурӯҳ. Сотсиометрия - усули тадқиқоти психологики.

Моҳияти иҷтимоии шахс дар муносабатҳо аъзоёни ҷамоаи мансубаш намоён мешавад. Чунки ҳар як одам ба сифати шахси конкрет дар ихотаи одамон зиндаги мекунад. Дар оила, боқча, мактаб, донишгоҳи оли, ёки дар жои қор, кужое набошад, шахс бо гурӯҳи одамон, бо ҷамоа ба муносибат медарояд. Таъкид қардан жоиз, ки ҷамоа ва гурӯҳе, ки шахс ба муносибат медарояд, доимо дигаргун шуда меистад.

Ҷамоаи аҳл манфиатҳои ҷамъият ва баъзе шахсҳоро дар худ мегирад. Аз як тараф ҷамоаи аҳл ва дхст хизмат барои бахту саодати иҷтимоии шахс қарда, мезони дурусти хулқу атвори ҳро, месозад, дуҷум ба шахс сифатҳои ахлоқии баландро тарбия мекунад.

Аз жиҳати психологи ҷамоа аз гурӯҳҳо иборат мешавад. Гурӯҳҳо бо эътибор ва моҳияти худ ба ду намуд жудо мешавад.

1. Гурӯҳи шартӣ
2. Гурӯҳи реал.

Ба баъзе нишонҳо (синну сол, жинс, миллат, касб) асос қарда дар муддати кхтоҳ якҷояшавии одамон - гурӯҳи шартӣ ҳисоб меёбад. Аъзои гурӯҳи шартӣ барои чи ба ин гурӯҳ дохил шуданашро асло наредонад. Дар гурӯҳи шартӣ тартибу интизоми дохили, қоидаҳои умумӣ, вазифаи аниқӣ назди ҷамоа ҳам наредонад. Байни аъзоҳои гурӯҳи шартӣ ёрии ҳамдигари,

аҳили, муносабатҳои симпатики намешавад. Чунки онҳо бо ҳамдигар шинос нестанд, мақсад ба манфиати умумиашон ҳам нест. Барои ҳамин агар шартӣ гурӯҳро якҷоя карда ба амал набарояд, гурӯҳ ҳам тамоми мешавад, пароканда мешавад.

Бо мақсади муайян, дар муддати аниқ якҷоя шуда, бо муносибатҳои реали сохта шудани гурӯҳи одамон гурӯҳи реал ном дорад. Оила, хонандагони як синф-гурӯҳи реал мебошад. Байни аъзоёни гурӯҳи реал ҳамкориҳои ҳақиқи, ҳурмати самимонаи байни ҳамдигари, муносабати гарм мешавад. Аъзоёни гурӯҳи реал ба ҳуқуқи умуми соҳибанд. Гурӯҳи реал жисми хурди ҷамъият ҳисоб меёбад, дар доираи одоби ахлоқи ҷамъият ҷаъолият нишон медиҳанд. Гурӯҳи реал ба мақсади иҷтимоӣ соҳиб аст.

Дар таркиби гурӯҳи реал референт ёки гурӯҳи эталон мавҷуд мешавад. Референт ёки гурӯҳи эталон аз ҷамъомади одамони иборат мешавад, ки фикру мулоҳазаҳо, Ғояҳо, бовари-эътиқод, ҷаҳонбинии ҷазилатҳои ахлоқи якҷоя мешавад. Ана ҳамин якҷоягии онҳоро муҷтаҳид мекунад ва ба ҳаракати умуми мефиристонанд. Тарафи муҳимаш: дар он, ки гурӯҳи эталон ё референт бо хоҳиши худ як мешаванд, барои ташкили ин гурӯҳҳо роли дигар шахсҳо намешавад.

Гурӯҳи реалро қатъи назар аз калон ё хурдиаш сардор (лидер) идора мекунад. Ин сардор аз даруни ҳамин гурӯҳ интиҳоб карда мешавад. Дар баъзе ҳолатҳои расмӣ аз берун таъин шуданаш мумкин. Ба зиммаи лидер ба гурӯҳ сардори қардан, онро ба манфиати умуми равона қардан, жори қардани интизоми дохили, таъмини ҳуқуқҳои баробари, қонеъ қардондани эҳтиёҷҳои модди ва маънавии ҳар як шахс қарин вазиғаҳо гузошта мешавад.

Лидер вазиғаи ҳар яки аъзои гурӯҳро аниқ мекунад, ҷавобгарии иҷроӣ қорро таъмин мекунад, имқониятҳои индивидуалии онҳоро ба ҳисоб қарифта ҷаъолии иҷтимоиро қурзҳр мекунад.

Муваффақияти гурӯҳи реал фақат ба ҷаъолияти лидер вобаста нест. Ҷиҳати психолоғии муҳими таъминқунандаи муваффақияти гурӯҳ ба масъалаи муносабати байни ҳамдигарии онҳо вобаста аст. Лидер дар навбата аввал ба ҳисоб қарифтанаш лозим, ки ҳар як аъзои гурӯҳ ба дигарон мос меояд ё не. Чунки ин масъала ҳам ба ҷаъолияти лидер, ҳам ба ҳаёти гурӯҳ аҳамияти қалон дорад. Барои муваффақияти гурӯҳ аъзоҳои он бо типии ҳислатҳои ҳарактер ва дигар ҳусусиятҳои психолоғии бо ҳам қариваст шуданашон шарт. Агар аъзоҳои гурӯҳ бо ҳам дҳст шаванд, ҳулқу атвори онҳо

ба дигарон таъсири мусби, ҳамжихат набошанд, таъсири салби ба вужуд меояд.

Усули сотсиометрикиро психологи америкои Джон Морено кашф кардааст ва барои мавқеи шахс дар гурӯҳро муайян кардан аз вай васеъ истифода бурдааст. Психолог М.Воҳидов қайд мекунад, ки усули сотсиометрики барои омӯхтани муносибатҳои байни одамони гурӯҳ ё ҷамоаи хурд истифода барад мешавад. Лекин агар ҷамоа ёки аъзоёни гурӯҳ яқдигарро хуб дониста бошанд, ин усулро самаранок фойда бардан мумкин аст.

САВОЛҲО БАРОИ ТАКРОРИ:

1. Ба ҷамоа аз ҷиҳати психологи-иҷтимоӣ таъриф диҳед.
2. Дар вақти гурӯҳҳои реал ва шартӣ гуфтан иттифоқи чи хел одамонро мефаҳмед?
3. Оё нишонаҳои психологии гурӯҳи реал доимист?

Мавзӯ: МИЗОЖ

Нақша:

1. Маълумот дар бораи мизож
2. Намудҳои мизож ва хусусиятҳои хоси тип
3. Инкишофи хусусиятҳои тип дар шахс ва аҳамияти илмии онҳо.

ИБОРАҲОИ АСОСИ:

Мизож (темперант), холерик, сангвинник, меланхолик, флегматик.

Мизож (темперант) - мажмӯаи сифатҳои ифодакунандаи асосии ҳаракатҳои шахс. Холерик зуд бедоршаванда, дорои мизожи қарори қатъӣ. Сангвинник - зуд бедоршаванда, дорои мизожи, роҳдиҳандаи беқарори, меланхолик - дорои мизожести боандоза ва оқилона рафторкунанда. Флегматик - дорои ҳаракатҳои заиф, кунанда, беқарор фикрро тез дигар.

Шахс дар фаъолияти рӯз онаи худ бо одамони атроф дар мулоқот мешавад. Дар жараёни мулоқот гуногунии одамонро идрок мекунад. Як қисми онҳо дорои ҳиссиёти баланд жаҳонбинии васеъ ҳаваскунанда, серҳаракат бошанд, дуомашон баръакс вазнин, камгап, ҳаракатхояшон суфт, бепарво, осоишта мешаванд. Ин фарқияти одам натиҷаи хусусиятҳои типҳои мизож ки соҳаҳои муҳими сифатҳои индивидуалии онҳо мебошад.

Ба вужуд омадани тези ва қувваи ҳиссиётҳои хоси шахс, сифат ва сурати ҳаракатнокии умумӣ мажмӯаи сифатҳои типӣ мизож ба шумор меравад. Ин мажмӯро мувозинати байни жараёнҳои қувваи системаи асос (нерв), тормозшавӣ ташкил медиҳад.

Мизож аз забони латинии “temperamentum” гирифта шуда, маънои омехта дорад.

Дар таърихи фанни психология таълимот мизоҷро аввалин шуда, олими грек Гиппократ (460-356 то Қ-а) офарид. Гиппократ барои асоснок намудани моҳият ва номи типҳои мизож ҳаракат кард. Лекин фикрҳои Гиппократ дар бораи жуссаи одам барои сабабҳои типҳои мизож ба нуқтаи назари илми дуруст наомад.

Файласуфони Гретсияи қадим мизоҷи холерик, сангвинник, меланхолик ва флегматикро ба чор элемент ҳаво, об, оташ ва хок ва ба сифати ин элементҳо дурустоянда: гарми, хуноки, хушки ва нами асос

кардаанд. Онҳо дар организм чор моеъи ба ин элементҳо ростоянда мавжуд мегуфтанд, фарқе мизоҷҳоро дар зиёд ё камии моеъи эзоҳ додаанд. Номи типҳои мизоҷ аз ҳам ҳамин моеъи бармеояд. Масалан: холерик аз калимаи грекии “холе” гирифта шуда, зарда ё сафроро мефаҳмонад. Сангвинник аз калимаи “сандус” гирифта шуда, хунро мефаҳмонад, меланхолик аз калимаи грекии “меланхоле” гирифта шуда, зардаи сиёҳ, флегматик калимаи грекии “плегма” балҚам, моддаи шилимшук мебошад.

Моеъгии болои ҳар якеаш дорои хусусиятҳои худ буда, ҳар яке вазифа ва кори худро доранд. Чунончи: хусусияти зарда хушки мебошад. Кори он хушк нигоҳ доштани бадан мебошад. Хусусияти хун гарми буда, кори он гарм кардан организмро аст. Зардаи сиёҳ хусусияти нами дошта, кораш нигоҳ доштан намии бадан мебошад. Хусусиятҳои балҚам хунуки буда, кори он хунук доштани бадан аст.

Мувофиқи таълимоти Гиппократ дар ҳар одам яке аз моеъгии болои зиёдтар шуда, боло меистад. Аз инҳо кадомаш боло истод, ба ҳамон нигоҳ карда одам аз жиҳати мизоҷ ҳар хел мешаванд. Дар холерикҳо сафро, сангвинникҳо, хун, меланхоликҳо зардаи сиёҳ, флегматикҳо балҚам боло меистад.

Маълум мешавад, ки таълимоти Гиппократ оид ба мизоҷ ва типҳо то замони мо омада расида бошад ҳам хел асоси илми надорад.

Дар бораи мизоҷ ва типҳои он назарияи илмии мукамалро психологи машҳури рус И.П.Павлов офарид ва дар ин соҳа таълимоти худ “Типҳои системаи асабро кашф кард. Академик И.И.Павлов системаи асабро ба бақувват, бемувозинат, суст (асоси мизоҷи холерик), бақувват, бо мувозинат, ҷаққон (асоси мизоҷи сангвинник), беқувват, бо мувозинат, суст (асоси мизоҷи флегматики) жудо мекунад.

Академик И.П.Павлов дар натиҷаи таҷрибаҳои зиёд исбот кард, ки қувваи системаи асаб бо миқдори моддаҳои физиологии ҳужайраҳо муайян карда мешавад.

Қувваи системаи асаб ба жараёни баранзегандаги, тормозшави тааллуқ дошта, дар қобилияти таб наовардани барангезандағони пурқувват намоён мешавад.

Инчунин мувозинати системаи асаб дар даражаи баробар нигоҳ дошта тавонистани қувваи жараёнҳои барангезандаги ва тормозшави намоён мешавад. Жараёни барангезандаги ва тормозшави ба даражаи баробар, яъне

бақувват ё беқувват бошад, системаи асаб дар мувозинат мешавад. Агар барангезандаги ва тормозшави якеаш бақувват ё беқувват шавад, дар системаи асаб мувозинат намешавад. Пурзхрии системаи асаб дар ягон қисми пўстлоқи майна бо тормозшавии барангезандаги ё аз ивазшавии сабук бо барангезандагии тормозшави иборат мебошад.

Ҳамин тавр, ҳатту ҳаракат, равшании имову ишора, қувваи барангезандагии ҳолатҳои ҳиссиёт, дар барқарор ва беқарории сифатҳои индивидуали мизоҷ ёки мижоз номида мешавад.

Характеристикаи типҳои мизоҷ аз зеринҳо иборат:

1. Мизоҷи холерики. Шахси дорой ин мизоҷ ба як чиз дода мешавад. Фаъолият, қувва, Ғайрати зиёдро соҳиб аст. Аз зиддияти кам низ ба Қазаб меояд. Дар натижа ҳисси, рашк, қасосгири, боло гирифта косаи сабраш лабрез мегардад. Ў андеша накарда, зуд ба кор шурхъ, мекунад худро доимо ҳақ мешуморад. Хатоҳояшро тан намегирад. Дорой ҳаракат ва ҳавасмандиаш барқарор, қарори қатъи ва мустаҳкам, ҳолати эмоционалии суст аст.

2. Мизоҷи сангвиники. Одамони соҳиби ин мизоҷ ҳаракат пурзхр, ҳиссиёт низ тез бедор мешавад, лекин дур намеравад. Ў кори ба худ маъқулно мекунад, бо дигарон тез дхст шуда, хоҳишаш тез дигаргун мешавад, тез ба меояд ва зуд хомхш мешавад. Соҳибони ин мизоҷ ваъда дода, ба он вафо намекунанд. Сангвиник ба ҳар чиз тез бовар мекунад, нақша месозад, лекин тез нақшаашро дигар мекунад. Ў ро тасалли додан осон, кушодаҷеҳраву ширинсухан, раҳмдил, меҳмоннавоз шахсе, ки нафсонияти хешро намедонад. Шахси мизоҷи сангвиникро ба интизом даъват кардан осон. Ў диққаташро зуд як жо жамъ мекунад, ақли расо дорад. Кайфият ва ҳавасмандиашон барқарор, малакаҳоро тез аз худ карда, ба дарсҳо тез-тез даст мебардорад.

3. Мизоҷи меланхолики. Соҳибаш ин мизоҷ ба Қаму Қусса моил ҳастанд, онҳо тез ба ҳаяжон меоянд. Ҳисҳои нохуши онҳо нисбат ба ҳисҳои форами тез ба рӯй мебарояд ва дер давом мекунад.

Меланхоликҳо аз чизи ноарзанда ҳафа мешаванд. Зиддиятҳои дар ҳаёти онҳо вомерӯда онҳоро ноумед, беҒайрат, андҳхчин месозад. Аламатиҳои Қамгиниашон бақувват мешавад.

Шахсони типи меланхолики қаҳрнок мешаванд. Онҳо самими буда, оҳиста гиря мекунанд, кам меҳанданд, ба худашон бовар намекунанд, ба дарс кам даст мебардоранд, диққаташон тез вайрон шуда ва беқарор мегарданд.

4. Мизожи флегматики. Соҳибони ин мизож ба ҳиссиёт тез дода намешавад. Ин шахсон вазнин, худашонро бемалол дошта метавонанд, барои ин қувваи жисмони сарф намекунанд. Онҳо ба таъсири ҳиссиётҳои чуқур дода намешаванд, барои фаъолияти худ бо тези қарор қабул карда наметавонанд. Онҳо вазнин, сирри дилашонро намеғҳянд, азобҳои руҳиро сусти мегузаронданд, нисбати дигарон бепарво ҳастам.

Образи Алиқул аз романи “Муаллим”-и Парда Турсун тимсоли равшани типи флегматики мебошад. Ваҳшиёна кушта шудани сотиволди аз тарафи душманон ба хешовандонаш нисбат ба душманон Қазаб, нафрат бедор мекунанд, ҳолатҳои доду фарёдро ба вужуд меорад. Алиқул ин ҳолатро бо сабру тоқат, аламзодагии ботини мегузарад. Дар ҳ сабр, дилвасеги, қобили, баджаҳни хафаги ҳис намешавад. Алиқул аз дигарон наменолод, шикоят намекунад, камгап, ба ҳама ба муносибати баробар намоён мегардад.

Шахсони мизожи флегматики доимо хоҳиши худро медонанд, ба кори дигарон ҳамроҳ намешаванд, танбали беҳафсолаги, беҚами хоси онҳост. Хандондан, жаҳлашонро овардан, кайфияташонро вайрон кардан душвор аст.

Онҳо диққати худро ба як нуқта оҳишта жамъ мекунанд ва душвор мекӯшонанд. Ба шароити нав оҳишта мос мешаванд ва таҷрибаву одатҳояшонро сусти аз худ мекунанд ва таассуротҳои беруна оҳишта жавоб медиханд.

Ҳаминро таъкид кардан лозим, ки мизожи доими ва дигаргуншаванда, ё наҚзу бад нест. Ба муҳит, шароит, таълим ва тарбия нигоҳ карда типи мизож ҳам дигаргун мешавад. Масалан: масалчии бузург И.А.Крилов ва саркарда М.И.Кутузов шахсони соҳиби мизожи флегматики, шоир В.А.Чуковский, композитор. П.И.Чайковский, нависанда И.В.Гоголь бошад. Шахсони мизожи меланхолики буданд.

Дар натиҷаи тадқиқотҳои психологи ҳамаи мизожҳо дар ҳолати пурра, яъне пурра ҳалерики, ё пурра сангвиники намешаванд. Аксарият одамони мизожи омехта доранд. Дар одам кадом намуди мизож бисёр бошад, ба ҳамаи нигоҳ карда ҳро мансуби ин ё он мизож меғҳянд. Масалан, шахси серҒайрат, серҳаракат, ба ҳама чиз ҳавасмандро шахси мизожи флегматики меноманд.

Ҳар як типи мизож тарафи манфи ё мусбии худро дорад. Тарафи манфии мизожи ҳолерики он аст, ки дар он жараёни тормозшави сусти аст, баъзан ин одамони худро аз ҳаракатҳои ноҷҳя нигоҳ дошта наметавонанд. Тарафи мусбии шахси типи ҳолерики он аст, ки онҳо боҒайрат, боқатъият,

харакатҳояшон тез, зеҳнашон баланд аст. Манфигии шахсони типи флагменти дар он, ки онҳо бисёр сусткаш, бепарво мебошад, хислатҳои мусбиаш он, ки ҳақлан бақувват вазнин аст.

Дар шароити ҳозира дар жараёни таълиму тарбия ба хонандагон индивидуалона муносибат карда, мизожи онҳоро ба ҳисоб гирифта аҳамияти муҳим дорад. Чунки хонандагони мизоҷҳои типи гуногун худашонро гуногун медоранд. Дар дарсҳо ва корҳои тарбияви вазнини, худро дошта тавоништан, таркиб додани одатҳои доимии ва системанокиро дар хонандагон тарбия кардан яке аз шартҳои зарури муваффақиятҳои педагоги мебошад.

Хусусиятҳои мизожи зоди одам бо калон шудан дигаргун мешавад. Мазмуни сифати типи мизоҷро ислоҳ кардан муҳити иҷтимоӣ ва таълиму тарбия таъсири калон мерасонад. Барои ҳамин дигаргуншавии типи мизоҷ, сифатҳои онро мувофиқ синну сол гуфта ба мақсад мувофиқ аст.

Маълум, ки ҳар яке аз ин чор типҳо ба сифатҳои алоҳида соҳиб буда, дар онҳо хусусиятҳои моили ба дигаргуншави ҳам ҳаст. Ҳамин тавр, телепераменти тоза, фақат хоси ба як тип вонамехӯрад. Мизоҷ алоҳида гирифта шуда, тавсифи асосии системаи асаби ҳама буда, ин тавсиф ба фаъолияти тамоми шахс таъсир мерасонад.

Омӯштани психологияи типи мизоҷ далелат медиҳад, ки одамони мизоҷашон як хел ҳам гуногун мешаванд. Маълум, ки ҳар як шахс такрорнашаванда аст. Барои ҳамин шахсро ба як типи мизоҷ даровардан ҳамеша ҳам дуруст нест. Дуюм дар баъзе одамон аз як тип берун боз ду ва аз вай зиёда нишонаҳои тип мешавад. Барои ҳамин ба одамон хусусиятҳои омехтаи типи холерикӣ ва сангвиникӣ, меланхоликӣ ва флегматикӣ дучор мешаванд.

Боз як масъалаи муҳим он, ки як типи мизоҷро хуб, дигарашро бад гуфта аз ҷиҳати илми дуруст нест. Чунки ҳар як типи мизоҷ сифатҳои манфи ва мусбии худро дорад.

Ҳамин тавр, сифати мизоҷ хусусияти ба ҳама намоёншавандаи психологи индивидуали буда. Ба қадом мизоҷ соҳиб будани ҳар як одамро муайян кардан аҳамияти амали дорад. Якум, типи мизоҷро доништан дар муносибати байни одамон роли мусби мебозад, дуюм барои ташкили таълим ва тарбияи авлоди ҷавон дар асоси талаби давр-гарави муваффақият шуда хизмат мекунад.

САВОЛҲО БАРОИ ТАКРОРИ:

1. Мизож чист?
2. Доир ба типи мизож, дар бораи таърихи он сухан гӯед.
3. Хусусиятҳои типи мизож доими аст.
4. Аҳамияти амалии сифатҳои типи мизожро фаҳмонед.

Мавзӯ: ХАРАКТЕР

Нақша:

1. Фаҳмиши дар бораи характер.
2. Соҳти характери шахс
3. Роли хислатҳои характер дар мулоқот ва фаъолияти шахс
4. Шарту шароитҳои асосии ривожи сифатҳои характери мусби дар шахс.

ИБОРАҲОИ ТАКИЯГОҲ:

Характер, мусби, манфи, хислат, хусусият, Ғояви, принципнокӣ, саҳи, камтари, эҷодкори, ташаббускори.

Характер - маҷмӯаи хислатҳои ҳулку атвори шахс. Мусби - хислатҳои характери ҳоси сифатҳои ахлоқии умуминсонӣ манфи-хислатҳои характери ба талабҳои ҷамъият зид. Хислат - маҷмӯаи якчанд сифатҳои характери шахс. Хусусият - равиӣ мазмуни хислатҳои характер Ғояви. Ба манфиати ҷамъият равона кардани ҳаракатҳои худ принципнокӣ - ба қарорҳои худ собитқадам будан. Саҳи барои бо дигарон ба ҳам дидани имкониятҳои модди ва маънавии худ кӯшидан. Камтари - худро аз дигарон боло нагузоштан, ба худ дуруст баҳо додан. Эҷодкори - доимо ба навигари кӯшидан. Ташаббускори сҳм наққори ҳидоят кардани дигарон.

Яке аз муаммоҳои асосии психологияи умумӣ - тадқиқи васеи хислатҳои характери шахси шароити мустақилли мебошад. Дар Ҷумҳурияти мо муҳити иҷтимоӣ дигаргун шуд, дар таркиби ҷамъиятамон соҳаҳои нав ба нав пайдо шуд, касбони одамон мазмуни дигар гирифт, дар натиҷаи дигаргуншавии ҷабҳаҳои фаъолият ҳулку атвори одамон ҳам миллиги касб кард, ки ҳамаи ин назди фанни психология муаммоҳои ҳалталабро мегузорад.

Яке аз муаммоҳои зерин масъалаи характери милли мебошад. Омӯхтани характери милли яке аз масъалаҳои муҳими замони ҳозира буда, онро дар зимни қадриятҳои омӯхтан мувофиқи мақсад аст.

Табиист, ки барои омӯхтани характери милли ҳаёти халқ, тарзи зисти онро доништан зарур аст. Чунки дар ҳамаи халқҳо хусусиятҳои аз якдигар фарқкунанда мавҷуд. Ин хусусият дар ҳаёти ҳаррӯз аи халқҳо дар мулоқоти вакилони дигар халқҳо ба чашм мерасад.

Решаҳои хислатҳои хоси характери милли муносибатҳои байни ҳамдигари дар шароити ҳаёти моддии халқҳо, ба худ хосии истехсоли нозу неъматҳои барои зиндаги зарур, дар давоми фаъолияти меҳнати гуногун мебошад. Дар ана ҳамин манбаҳо сифатҳои характери ба худ хоси халқ, таҷрибаи иҷтимоиву иқтисоди, омилҳои тараққиёт ифодаи худро ёфта, ҳамаи ин хислатҳои характери хоси ҳамин халқро ифода мекунад.

Дар ҳар давраи таърихи характери дар ҳамин муҳит асос шуда пайдо мешавад ва ривож меёбад. Дар ҳамин жараён баробари хислатҳои умумхарактери хислатҳои характери милли ҳукмрон мешавад.

Ҳаминро бояд таъкид кард, ки хислатҳои характери милли фақат аз ватанпарвари, меҳнатдҳсти, далери, озодпарастии иборат набуда, камолоти ақлии халқ, муносибат ба дигар халқҳо, хусусиятҳои муайянкунандаи муносибатҳои байни вакилони ҳамин ҳам дохил мешавад.

Баробари хислатҳои характери хоси ҳар як халқ, хислатҳои характери умумии барои ҳамаи халқҳо хос ҳам аст. Масалан: ватанпарвари, меҳнатдҳсти, озодипарастии фазилати хоси ҳамаи халқҳо бошад, вобаста бо шарту шароити иҷтимоӣ, муҳити географӣ, тарзи меҳнат ҳар як халқ моҳияти хоси миллати худро касб мекунад.

Меҳнатдҳсти хислати характери асосии халқи ҳзбек буда, ин сифат дар деҳқони, боқдори барин соҳаҳо намоён мешавад. Меҳнатдҳсти пахтакори, пиллапарварии халқамон шҳхрати ҳро ба дунё паҳн кард. Ҳоло дар Ҷумҳурияти мо ҳаракати тадбиркори васеъ авҷ гирифтааст, ин намунаи равшани муносибати нав ба меҳнат дар шароити мустақили аст.

Меҳнатдҳсти - касби миллии халқи ҳзбек. Ў ба ҳамаи машаққатҳои деҳқони - назди қувваҳои қудратноки табиат ожиз, ба обҳезии баҳор, хушки, беоби мардона тоб меорад, дар ҳар гуна обу ҳаво бо меҳнати худ заминҳои навро аз худ мекунад, боқ меофарад, ба замин дар муносибати ҳақиқии инсонӣ шуда, дастурхони фаровонро таъмин мекунад. Меҳнатқарини аз авлод ба авлод гузашта, хислати характери асосии халқи ҳзбек шуда дар тинати халқҳои Осиёи Миёна чуқур жой гирифт.

Боз як жиҳати ба худ хоси ин халқҳо дар он, ки ҳурмати калонсолон, иззати падар-модарро иҷро кардани суҳанони онҳо одати қатъӣ ба шумор меравад. Дар муносибатҳои байни худ дар шароити оила жавонон ба калонсолон итоат мекунанд, ҳурматашонро ба жо меоранд. Ин тавр муносибат барои камолоти маънавии насли наврас аҳамияти калон дорад.

Чун хислатҳои умуми сифатҳои характери милли ҳам доимист, дигаргуншаванда нест. Вобаста бо муҳити ижтимоӣ ва шароити таърихи хислатҳои милли ҳам дигаргун мешавад. Лекин баъзе сифатҳои характери милли ба тарзи хислатҳои умуминсонӣ нигоҳ дошта мешавад. Чунки хислатҳои милли дар замири хислатҳои характери умумбашари ба вужуд меояд ва ба вай зид намешавад. Ҳар як халқ дар жараёни мулоқот бо халқҳои дигар характери набударо аз вай мегирад, ба онҳо имконияти аз худкунии хусусиятҳои набударо меофарад.

Мувофиқи имкониятҳои зикршуда термини характери (юнони “charaktir”) маънои нишона, хислат, хусусият, нишонро мефаҳмонад.

Мажмӯаи хусусиятҳои индивидуали - психологӣ барқарори иборат аз муҳити ижтимоӣ шахс, таркибҳои натижаи таъсири таълиму тарбия, ифода ёфтани муносибатҳои он ба дигарон, ба худаш, воқеият характер номида мешавад.

Хусусиятҳои ташкилкунандаи характер хислатҳои характер номида мешавад. Хислатҳои характер доимо ба моҳияти тақдирҳои моил буда, ба тарзи ҳаёти шахс, вобаста ба таълиму тарбияи он таркиб меёбад, дигаргун мешавад ва тарбия мегирад.

Хислатҳои характер иборат аз жамъияти хусусиятҳои интеллектуали, эмотсионали ва иродави, ки дар жараёни ҳаёти шахс пайдо шудааст мешавад, ин хусусиятҳо арзишҳои муайяни хулқ атвори дар натижаи таъсири ҳаёти шахс ба вужуд омада мебошад. Ин сифатҳо дар ҳатту ҳаракате, ки асоси хулқ атворро ташкил мекунад, дар муносибати ба худ, дигарон, меҳнат ва жамъият ифода меёбад. Ба ҳар як шахс баробари сифатҳои мусбӣ ба монанди: беқами, беозори, моҳири, мустақили, жозибадори, хоксори, нармгуфтори, фидои, жидди, бофаросати, дилсафеди, озодаги, донишманди, поки, меҳнатдӯсти, бомаънавияти, қатъияти, боитоати, инсонпарвари, содики, боиффати, софдили, шармгини, ботартиби, хуштабиати, боандешаги, фидои, сифатҳои салби, ба монанди: беандешаги, бевиждони, разили, лоқайди, беори, бежуръати, чашмгуруснаги, зикнаги, фиребгари, қасоскори, мардумозори, якрави баринҳо ҳам мешавад. Ба даражаи намоёншавии сифатҳои салби ё мусбӣ нигоҳ карда ба одамоне баҳои хуб ё бад дода мешавад.

Хусусиятҳои характери мусбӣ барои инсон аҳамияти калон дорад. Хислатҳои мусбӣи одам хоси шахс буда, ба вай софи, латифи, мусаффоӣ

болидахотири баҳшида байни мардум обрӯю эътиборашро меафзояд. Шахсоне, ки хислатҳои манфи доранд, ба нафрати халқ дучор мешаванд.

Аз нуқтаи назари ҳукмронии ғабӯлияти шахс дар жараёни психологи хислатҳои характер ба хусусиятҳои ахлоқи, эмотсионали ва иродави жудо мешаванд. Аз нуқтаи назари муносибати воқеиги хислатҳои характер аз гурӯҳҳои зерин иборат аст:

а) Хусусиятҳои ифодакунандаи соҳти руҳии умумии шахс. Ба хусусиятҳо Ғояви, ба кӯшиши бомақсад принципнокӣ, поки, ватанпарвари, марди, ғабӯли, боинтизоми адолат парвари ва дигар сифатҳо дохил мешаванд;

б) Хусусиятҳои ифодакунандаи муносибатҳои шахс ба дигар одамон. Ба ин хусусиятҳо инсонпарвари, саҳиги, самимият, ҳурмату эҳтиром, ҳамҷиҳати ва Ғайра дохил мешавад;

в) Хусусиятҳои ифодакунанда муносибати шахс ба худ. Ба ин хусусиятҳо ҳисси қадру қиммати худро доништан, камтари, мақрури, шармгини, худбини, худпарастӣ, худро ба маркази диққат гузоштан дохил мегардад;

г) Хусусиятҳои ифодакунандаи муносибати шахс ба касбу кор. Ба ин хусусиятҳо меҳру муҳаббат ба халқи худ, оммаи меҳнатқаш, қатъият эҷодкори, ташаббускори, меҳнатдӯсти, ҳалоли ва дигар ғазилатҳо дахлдоранд;

д) Хусусиятҳои ифодакунандаи муносибати шахс ба чизҳо. Дар ин хусусиятҳо нуқтаи назари шахс чун пухтакори, бепарвоги, сарғакори, исроғари, муносибат ба мулки худ ва дигарон ифода меёбад. Маълум шуда истодааст, ки дар соҳти психологияи умумии шахс дар муносибати бо дигар одамон, ба худ, ба меҳнат ва чиз хусусиятҳои ҳам салби ҳам мусбии характер намоён мешавад.

Байни хусусиятҳои мусбии характер хусусиятҳои ахлоқи роли муҳим мебозад. Хусусиятҳои ахлоқи ба ҳиссиётҳои ахлоқи асос ёфта, хулқу атвори шахсро барои ба талаби жамъият ҷавоб додан ифода мекунад. Байни инҳо асосан сифатҳои ватанпарвари, байналмилали, инсонпарвари ба аҳамияти муҳим соҳиб аст, дар ин ҳиссиётҳои баланд барои ватан, халқ, мардум зиндаги қардани шахс акс меёбад. Пас аз соҳибистиклолии Жумҳуриамон моҳияти ғажмиши ватанпарвари дигаргун шуд. Ҳар як инсон бояд ватани ҳешро чун дар хоки он гавҳараки чашм нигоҳ дорад. Акнун ватанпарвари на

танҳо дар ҳиссиётҳо балки, дар ҳаракатҳои амалии рӯз она, низ бояд ифода ёбад. Ватанпарвари ҳақиқи бояд дорои сифатҳои ватанпарвари, инсонпарвари, жамоатчиги, байналмилали, ҳалоли, ростгҳи, ростҳавли, муҳаббат ба меҳнат, халқ, фидои ба Ғояҳои истиқлол бо садоқат бошад. Бе ин ҳислатҳо ватанпарвар гуфтан нодуруст.

Дар ҳислатҳои характери мусбии шахс роли Ғайрат, ғайоли, марди, қатъиятманди, сабру тоқат, мустақили, ботартиби барин хусусиятҳои иродави нақши муҳим дорад. Чунки ин тавр хусусиятҳои иродави бо ҳурмати якдигар, ҳалоли, росткори, покии ахлоқи, оддиги, хоксори ҳурмати якдигар дар оила Қамхори бе кӯдакон вобаста буда, барои таъмин барқарории ҳислатҳои мусбии характер хизмат мекунад.

Ҳаминро ҳам таъкид кардан лозим, ки дар баъзе ҳолатҳои ғайолияти шахс сифатҳои қатъиятманди, жасури, марди, боматонати, доими, худидоракуни барин сифатҳо ҳислати барқарори характер шуда наметавонад. Агар шахс жасорат нишон дод, далери кард, ростгҳи, софдили нишон дод гуфта шавад, ин сифатҳо дар вақти маълум пайдо шудааст ва характери барқарор шуда наметавонад. Агар ин ҳислатҳо доими ва барқарор бошад, сифати характер шуда метавонад. Дар ин вақт дар бораи ин тавр шахсҳо сухан равад, сифатҳои характери далер, мард, жасур, ростгҳӣ ҳамроҳ карда гуфта мешавад.

Шахс маҳсули муҳити иҷтимои ва муносибатҳои иҷтимои буда, ҳислатҳои характери ҳ маҳсули муҳити иҷтимои ва шароитҳо мебошад. Вобаста бо таркиби жамъият ҳислатҳои характер моҳияти табақакуни мегирад. Вобаста бо дигаргуншавии ҳастии иҷтимои ба шароити зиндаги сифатҳои характери аъзоҳои жамъият ҳам дигаргун мешавад.

Чанд сол пеш Ўзбекистон ба соҳибистиқлол гардид. Дар Жумҳуриятамон муҳити иҷтимои нав ба вужуд омад. Дар натижа ҳулку атвори аъзоҳои жамъиятамон ҳислатҳои характер миллии ба қадриятҳои милли асосшуда, пайдо шуд ва барои ривожии он заминаи мустаҳкам офарида шуд.

Ҳоло шароити мустақили барои аҳли Ўзбекистон имконияти калон дод, ки хусусиятҳои индивидуали, ҳислатҳои характери умуминсонашонро барқарор кунанд, ривож диҳанд. Дар давоми ин таърихии кҳтоҳ сифатҳои салбии ба шахс ҳоси сохти совети аз решааш ба инқироз дучор шуд. Акнун, ҳислатҳои манмани, лаганбардори, бепринсипи, бемасъулияти рӯз то рӯз нест шуда меравад.

Сифатҳои характери хоси шахси шароити мустақили дар муносибат ба меҳнат, садоқат ба манфиатҳои мустақили, дар муносибати байни ҳамдигари, иродави ифодаи худро меёбад.

Аъзоёни жамъияти мо тамоилҳои ахлоқии дар нормаҳои ахлоқи умумиинсонии ифода ёфтаҳои характери беқарори худ медонанд.

Садоқат ба Ғояҳои мустақили, муҳаббат ба Ватан, ҳалоли, меҳнатдӯсти, идроки ҳададории иҷтимоӣ, дӯсти, ёрии ҳамдигари, покии ахлоқ, оддиги, камтарини, самимият, меҳрубони, соҳиби Ғояи мустақам ва дигар хислатҳои характер ба эҳтиёжи ҳаёти рӯз онаи аъзоҳои жамъиятамон табдил ёфтааст.

Хусусиятҳои характери шахс доимо дар ҳолати ба якдигар вобаста намоён шавад ва дар якҷоягии ин хусусиятҳо сохти характерро ташкил мекунад.

Хислатҳои ифодакунандаи муносибат ба шахс, жамъият, меҳнат, ашӯ ва хислатҳои ифодакунандаш муносибат ба худ ба тариқи модарзоди дода намешавад. Маъноӣ ин он аст, ки фарзанди одам ба дунё омада дар вай пайдо шудани хислатҳои характер ва ривожи онро ҳеҷ кас пешаки гуфта наметавонад. Дар кӯдак аввалин муғжаҳои хислатҳои характер дар таъсири шароити оила ба вуҷуд меояд. Моҳияти ояндаи ин муғжаҳо хулқу атвори соҳиби таъсири намунави будани падару модар ва дигар аъзоёни оила муайян мекунад. Ин ҳақиқати ҳол дар ҳадисҳо низ қайд шудааст.

Баъдтар, муассасаҳои то мактаби барои кӯдак ва ривожи хислатҳои характери мусби роли калон мебозад.

Дар боқча ва яслиҳо кӯдакон ҳурмати калонсолон одоби салому алейк, дӯсти ҳақиқи, муносибат ба мулки иҷтимоӣ озодаги, риоя ба интизом ва дигар хислатҳо аз худ мекунад. Дар ин давр ба бачаҳо бояд эътибори жидди дод, токи онҳо дар худашон хислатҳои мусбиро гиранд. Чунки роли ҳаёти ояндаи шахс ба хулқу атвори дар жавони қарор гирифтаи ӯ вобаста аст.

Барои жавонорро ба руҳи хислатҳои характери мусби тарбия кардан эътибори жидди додан лозим. Соҳиби хусусиятҳои характери мусби ба ҳурमत иззати атрофиён, ҳешовандон, дӯстон сазовор мешавад. Аз шахси соҳиби хусусиятҳои характери салби буда, одамон дури меҷханд, ин тавр одам дар оила ва қорхона соҳиб эҳтиром намешавад, бедӯсту бародар зиндаги мекунад. Шахси доири хислатҳои салби бемазмун тарзи ҳаётро

мегузаронад, аз лаззати зиндаги бебаҳра мемонад, ба дарди бекаси мубтало мешавад. Ин ҳол дар зиндаги бо марг баробар аст.

Бояд гуфт, ки одамони калонсол бошууруна ба хислатҳои салбиашон мубориза бурда, халос шуданашон мумкин. Барои ин бояд шахс таҷрибаи ба болои худ кор карданро дошта бошад. Камбудии хулку атвори худро донанд ва бар зидди ин нуқсонҳо мубориза баранд.

Аз жиҳати психологи ба хислатҳои характер додани баҳои муносиб нуқсонҳоро муайян карда, иқроршави масъалаи душвор ба ҳисоб меравад. Барои ҳамин ба фикри дигарон гӯш кардан, аз танқид хафа нашудан, ҳолисона баҳо додани жамоаи меҳнатро дуруст фаҳмида, дар бораи дигаргун кардани хислати характери худ кор бурдан натиҷаи хуб медиҳад.

Шахс дар гурӯҳ ё жамоа фаъолият нишон медиҳад. Байни одамон зиндаги карда меҳнат мекунад, ба хислатҳои характери салби ба мусби муносибати худро баён мекунад. Ба сифатҳои мусби хайрихоҳ, ба сифатҳои салби бо нафрат ҳиссиёти худро изҳор мекунад. Барои ҳамин жамоа қувваи тарбиявии калон аст. Чунки характери одам дар фаъолият таркиб меёбад ва дар мулоқоту ҳаракатҳои намоён мешавад.

САВОЛҲО БАРОИ ТАҚРОРИ:

1. Ба характер таъриф диҳед.
2. Шарту шароити таркиб ёфтани сифатҳои характери мусбии шахсро гӯед.
3. Дар бораи аҳамияти амалии хулку атвори мусби доштаи шахс сухан ронед.
4. Хислатҳои характери мусбии шахси замонаи ҳозираро эзоҳ диҳед.

Мавзӯ: ҚОБИЛИЯТ

НАҚША:

1. Маълумот дар бораи қобилият
2. Таркиби қобилият
3. Муаммоҳои талант ва истедод
4. Нақши қобилият дар фаъолияти шахс
5. Ривожи қобилият дар жавонон

ИБОРАҲОИ ТАКИЯГОҲ:

Қобилият, талант, истедод, зеҳн, лаёқат, доноги, гени.

Қобилият - равиши пурқуввати ҳаракат нисбат ба ягон соҳа. Талантнамуди баланди қобилиятноки. Истедод - нуқтаи ривожёфтаи талант. Зеҳн - фаҳм фаросат, зуккои. Лаёқат - сифати модарзодии асоси қобилиятноки. Доноги - қобилияти баланди намунави. Гени - инсони комили аз ҳар жиҳат камол ёфта.

Сифати дар дониш ва малакагири, фаҳмиши тез, аз худкушии дониш ҳозиржавоби,хотираи нави, ки дар нигоҳдории дониши омӯхтаро намоён мешавад, қобилият номдорад.

Маълум аст, ки камолёбии инсон ба инкишофи организм, шарту шароит, таълиму тарбия вобастона буда, ба фаъоли, Ғайрат, шужоат ва мустақилли вобаста аст. Дар камолоти шахс меҳнатдҳсти ва худфаҳми аҳамияти муҳим дорад. Мувофиқи таълимоти психологии умуми дар одам қобилияти компенсатсия мавҷуд. Маънои он ҷои як хоссаи руҳиятро дигар ҳисса хоссаҳо пур мекунад. Ҷои қобилиятҳои нашударо дигар қобилиятҳо ишқол менамоянд. Дар ин жараён муҳити иҷтимоӣ ва таълиму тарбияи дуруст ба роҳ мондашуда мавқеи муҳим дорад.

Аз нуқтаи назари психологи бо жиҳати сифати қобилиятноки аз дигарон тафовут дорад. Аз жиҳати қобилият одамон дар бози хондан меҳнат аз якдигар фарқ мекунад. Одами қобилиятнок ин ё он корро тез, сифатнок иҷрокунад, одами беқобилият ҳамин корро суст ва бесифат иҷро мекунад. Ёки дар шахсони қобилиятнок ба рӯёб гардидани намудҳои фаъолият сермаҳсул ва самаранок бошад, дар шахсони беқобилият акси он мешавад.

Сифати қобилиятнокии одам дар эжодиёт, мустақили ва тезкори ифодаи худро ёбад.

Қобилият, ки сифати индивидуалии шахс ҳисоб меёбад, вобаста бо дигар сифатҳои индивидуали дар шакли гуногун мешавад. Сабаби он, ки ҳар як шакли фаъолият аз шахс даражаи қобилиятнокиро талаб мекунад. Дуюм, мувофиқи намуди фаъолияти шахс намудҳои назари, амали, илми, эжоди, техники, мусиқи, педагоги, тарбиячигии қобилият мавҷуд аст.

хайр аз ин қобилиятҳои умуми ва махсус ҳам мавҷуд. Соҳибони қобилияти умуми дар соҳаҳои гуногуни фаъолият фаъолиро таъмин менамоянд. Агар талаба соҳиби қобилияти умуми бошад, ҳамаи фанҳоро баробар аз худ мекунад, бо идроки дурусти таасуротҳоро аз дигар талабаҳо фарқ мекунад.

Қобилияти махсус имкон медиҳад, ки дар соҳаи маълуми фаъолият шахс ба муваффақият соҳиб шавад. Агар талаба соҳиби қобилияти махсус бошад, ҳама соҳаҳои фанро аз худ мекунаду фанҳои боқимондаро дуруст аз худ карда наметавонад.

Умуман, дар шахс лаёқати қобилиятноки мешавад. Аммо чи тавре, ки дар боло таъкид гардид, дар аксар шахс баробари мавҷудияти қобилияти умуми қобилияти махсус низ мешавад. Ҳамин тавр, шахсони соҳиби қобилияти махсус ва умуми бо зеҳни тез, идрок, эҷодкори, масъулиятноки дар кор фарқ мекунанд. Фаъолияти инҳо алоҳида ба назар гирифта мешавад ва баҳо дода мешавад. Нисбат ба шахсони беқобилият соҳибони қобилияти умуми ва махсус кадр меёбанд, ба онҳо ба сифати одамони фаъол нигоҳ карда мешавад.

Синни талабаги бо инкишофи тези сифатҳои индивидуали характернок аст. Дар ин давраи ҳаёти шахс сифатҳои бо қобилият вобаста ҳам дар намудҳои гуногун намоён мешавад. Аз ин жиҳат талабаҳоро ба чунин соҳибони қобилият жудо кардан мумкин:

1. Талабҳои зеҳнаш тез, боҒайрат, жҳянда, дарсҳоро тез аз худ мекунанд. Ба онҳо озуқаи илми дода шавад, фикраш ривож меёбад, роҳи оқилона нишон дода шавад, саросема нашуда, бо оҳистаги сҳи мақсад мешитобад.

2. Талабҳои зеҳнаш тез, ба гап гўш меандохта. Сифатҳои хоси соҳибони ин гуна қобилият дар он, ки онҳо донишро суст аз худ мекунанд, ба назорати домии муаллим мҳҳтож мешаванд.

3. Зехнашон тез, ба донишомӯзи ҳаракат мекарда, лекин талабаҳои худсар ва ба якрави моил, талабаҳои соҳиби ин намуди қобилият ба тарбияи доими мӯҳтожданд. Таълим ва тарбияи дуруст дода шавад, аз онҳо одамони бузург мебарояд.

4. Талабаҳои ба сухан гӯшдиҳанда, ҳавасманди омӯзиши ҳама чиз аз худ кушии донишашон сушт. Инҳо аз паи дигарон мераванд. Барои ин ба онҳо илтифот карда, талабаҳои саҳт нагузошта, дилашро бардошта маъқул кардани корҳои ба амал бароварданашон ба мақсад мувофиқ аст. Ҳамин тавр кунанд, онҳо дар сафи талабаҳои боистеъдод ҳамроҳ мешаванд, хотирашон васеъ ва бомаҳсул мегардад.

5. Талабаҳои зехнаш паст, бепарво ва сушт. Онҳоро бо доноги, сабру тоқат хонондан ва тарбия кардан мумкин. Дар ҳамин вақт онҳо мутахассиси хуб шуда ба воя мерасанд.

6. Талабаҳои бадҷаҳл ва Ғайритабии онҳо бо душвори тарбия карда мешаванд. Хислатҳои бади онҳоро нест карда сӯи мусбат равона кардан ба ивази меҳнати машаққатнок ба амал оварда мешавад.

Ба талабагони мансуби намудҳои қобилияти болои тадбирҳои жамоавӣ, индивидуали, тарбияви гузарондан мувофиқи мақсад аст. Чунки, талабаҳо аз жиҳати қобилият чи қадар гуногун шавад, табиати инсонӣ ва аъзоҳои физиологӣ як хел аст. Умуман, одамон дар жараёни меҳнат ва илмомӯзи аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Якеи онҳо корро тез ва босифат адо мекунанд, дуюмашон сушт ва бесифат мекунанд. Баъзе шахсон дар фаъолияти худ пешқадам, ташаббускор, басамара ва сермаҳсул мешаванд. Ба ҳамин хислатҳо асос карда, онҳоро шахсонӣ қобилиятнок мегӯянд.

Қобилияти шахс гуногун буда, дар натиҷаи ҳавасмандӣ болои худ кор кардан пайдо мешавад ва ривож меёбад. Ба характери фаъолияти одам нигоҳ карда, қобилият ҳам гуногун мешавад. Масалан: қобилияти математики, қобилияти педагоги.

Қобилиятнокии нисбати ягон соҳаи фаъолияти шахс буда, ба дигар тарафи фаъолият низ таъсири мусбӣ мерасонад. Аз моҳияти фаъолият бармеояд, ки қобилият ҳам гуногун мешавад. Баъзе шахсҳо нисбат ба якчанд соҳаҳо ҳам қобилият доранд.

Намуди бо сифат ва баланди қобилият талант ёки истеъдод мебошад.

Хусусиятҳои модарзодии дар қобилиятҳои шахс намоён мешуда истеъдод мебошад. Сифати истеъдоднокии шахс дар намуди баланди қобилият, дар тез аз худкунии дониш ва малака, ин ё он корро тез ва соз адо кардан муайян карда мешавад.

Жараёнҳои русии шахси ба даражаи истеъдодноки расида ба монанди ақл идрок, хотира, ҳаёл, тафаккур ривож ёфтаги мешавад, сифатҳои иродааш барқарор, нутқаш ривож ёфтааст. Барои ҳамин мушоҳидакори, донишомӯзи, моили барои офаридани навигари аз дигарон фарқ мекунад. Дониш ва маҳорати дар навбати худ гирифтани шахс барои ривожи даражаи истеъдод хизмат мекунад. Шахсони талантнок масъалаҳои амали ва назарии калон ҳажро ҳал карда, навигари ва корҳои эҷодии характери пешқадамдоштаро ба амал мебароранд. Дар шахсони талантнок эҳсос, идрок, хотира, ҳаёл, тафаккур, ҳиссиёт, ирода таракки кардааст.

Ин ҳол шахсро боз ғаъол карда, истеъдодашро васеъ намоён месозад.

Шахсони талантнок донандаи касби худ мешаванд, ба ғаъолияти онҳо намуна-иборати хос мебошад.

Ҳангоми ба забон овардани педагоги боистеъдод олими истеъдоднок, шоири соҳибистеъдод шахсони ба дигарон намуна дар назар дошта мешавад. Шарти ягонаи талантнок шудан дар болои худ системанок мунтазам кор кардан мебошад. Агар одам болои худаш мунтазам кор накунад, сифати талантнокии ӯ суст шуда охир мемурад.

Талант соҳиби даражаҳои гени ва гениали мебошад. Шахсони ҳамаҷониба тараккикарда, таҷрибаи эҷодии аجدодонро аз худ намуда, онро ба даври худ тадбиқ сохта ботаҷрибаи нав бой гардонида, дар асоси фикри мустақил соҳиби хусусиятҳои эҷодкори офарандаги, корро аз нуқтаи назари манфиати ҷамъият, соҳиби жаҳонбинии пешқадам буда, ба вазифаи худ доимо содиқбуда, шахсони гени ба шумор мераванд. Шахсони гени шахсони гармони ривож ёфта буда, воқеаҳои ҳаёти иҷтимоӣ ва илму фанро чуқур аз худ мекунад. Онҳо ба соҳаҳои фан, воқеаҳои ҳаёт эҷоди назар карда, онро боз бойтар мегардонанд, ривожи воқеаҳо, ояндаро пешаки дода метавонанд. Шахсони гени бисёр меҳнатдӯст ва иродаи ба қувват доранд. Барои онҳо манфиати халқ, ояндаи Ватан аз ҳар чиз боло меистад.

Омӯзиши ҳаёти иҷтимоии шахсони гени, таҷриба ва дониши аз он ҷамъшуда, ба дигаргуниҳои мислаш надида меорад. Онҳо баробари ба халқу Ватани худ ҳаёти хушбахтона ва фаровон ҳада кардан, қонунҳои таракқиёти оянда ва истиқболи онро кашф кардаанд.

Боз як тарафи муҳими гениги он аст, ки дар соҳаи фанҳои тобии ва иҷтимоӣ ба авлоди оянда назарияи тамомнашаванда офаридаанд. Ин назарияҳо дар дасти насли оянда чун аслиҳои Ҷояви хизмат мекунад.

Бояд таъкид кард, ки шахси ба дараҷаи гениги бардошта шуда дар фаъолияти худ ба жамъият сабаби муваффақиятҳо мешавад ва ин ҳам шахсияти ҳро бузург карда, номашро абади мегардонад.

Генигии Имом Бухори, Маҳмуди Аъзам ёки Навои, Пушкин, И.П.Павлов дар соҳаи фан, генигии Мичурин дар азхудкунии табиат, генигии К.Э.Циалковский дар масалаи парвози космикии байни планетаҳо намоён мешавад Навигарии дар соҳаи фан офаридаи ин даҳоҳо, соҳибони таланти баланд барои авлоди оянда манбаи дониши абади мебошад.

Мутафаккирони машҳури Осиёи Миёна Абу Али Ибн Сино, Фароби, Беруни, Ал-Хоразми барин олимони дар олами фан ба қуллаи баланди гениги расидаанд.

Ҳамин тавр, сифати гениги натиҷаи омӯзиш, меҳнати самаранок муддати дурудароз мебошад.

Нависандаи машҳури рус М.Горкий дуруст таъкид кардааст, ки сифатҳои индивидуалии шахс дар жараёни меҳнат намоён мешавад ва ривож меёбад.

Қобилияти модарзодии шахс дар асоси муҳит вобаста ба таълиму тарбия ривож меёбад.

Фарзанди ҳар як инсон бо лаёти “пинакрафта” (имконияти зоди) ба дунё меояд. Пас аз он муҳити иҷтимоии мансуби ҳ буда, ин лаёқатро намоён месозад. Лаёқат махсусан дар жавони тез ривож меёбад. Масалан: Серёжа Халяпин (Москва) дар он солаги мактабро тамом карда, донишҷӯи Донишгоҳи химияву-технологияи шаҳри Москва гардидааст. Майк Грести америкави дар 11 солагиаш ба университети Мичиган қабул шудааст. Майбедлеи 4 сола хонандаи синфи 1 шуд. Давид Арутионин дар 12 солагиаш ба институти кибернетикаи Ереван қабул шуд. Асадбек Сийданов дар 6 солагиаш эпоси “Манас”-ро аз ёд гуфта дар озмуни республикави бо дипломи дараҷаи I мукофотонида шуд. Антониё Хауреси мексикави дар як вақт бо забони испани гап зада, матии забони англисиро бемалол менависад.

Ин тавр мисолҳоро аз ҳаёти калосолон ҳам овардан мумкин. Масалан: Тошмуҳаммад Саримсоқов ба синни 30 надаромада академик шуд. Николай

Назиров дар 14 солагиаш Донишгоҳи Давлатии Тошкентро тамом кард. Шавкат Олимов ва Раҳим Ҳайтовҳо дар 25 солагиашон профессор шуданд. Илҳом Мамедов дар 20 солагиаш номзоди фан шуд. Пойдевори ин қобилият муҳити оилави мебошад. Муҳити оила барои онҳо ташнагии озуқавиро ба вужуд овардааст, то оиди чизи писандидашон зидди фикр кунанд.

Дар натижа мушоҳидаи аҳлии мураккаб барои ин гуна бачагон одди ва осон шудааст.

Алҳои эҳтиёж ба жавонони қобилиятнок зиёд шуда истодааст. Дар республикаи мустақиламон барои зиёд шудани соҳибистеъдодон муҳити иҷтимоии зарури муҳайё аст. Ба жавонони соҳибистеъдод эътибори махсус дода мешавад. Зеро жавонони соҳибистеъдод бо аз навкоркунӣ умумӣ гардонӣ, хулосабарориро дар майнашон зуд дарк месозанд. Идроки ҳисси таракқи карда, онҳо навигариҳоро бо осони аз худ мекунанд.

Сифатҳои қобилиятноки, истеъдод ва талант дар шахс дар натиҷаи меҳнату, жустуҷӯ ба вужуд омада, ривожу, раванқ меёбад. Бояд гуфт, ки агар муҳити иҷтимоӣ ноқулай бошад, одам болои ҳудаш қор накунад, аломатҳои қобилият ва истеъдод гум мешавад. Лекин барои ривожӣ қобилият фақат таъсири муҳити иҷтимоӣ қифоя намекунад. Ба ҷои ин нақши таълим ва тарбия муҳим мебошад. Қобилият дар жараёни таълим, дониш омӯзи тақмили дониш ва ихтисос камол меёбад.

Ҳар як кас фаъол ҳаракат намуда метавонад, муҳити иҷтимоӣ, таълиму тарбия лаёқат ва қобилияти ҳудро ривож диҳад. Агар шахс касби ҳудро дҳст дошта, ба вай меҳр монад, қобилияташ тез ривож меёбад. Қобилияти шахс бо ҳавасмандиаш ҳам вобаста буда дар таъсири он қобилияти месабзад, ба мазмуни сифатҳои индивидуали таъсири мусбӣ нишон медиҳад.

Хулоса тарбияи қобилият, таълиму тарбияи жавонони соҳибистеъдод аз Ғояҳои бузург баҳраманд намудани онҳо аз нашидаи бачаги маҳрум накардани насли наврас вазифаи ҳамаи мост.

САВОЛ БАРОИ ТАҚРОРИ:

1. Таърифи қобилият.
2. Чи гуна ба сифатҳои талант ва истеъдод ноил метавон шуд?
3. Шароитҳои таркиб ёфтани қобилиятҳои хусусӣ ва умумиро гӯед.
4. Аҳамияти амалии қобилиятнокии шахс дар чист?

Мавзӯ: ШАВҚУ ҲАВАС

Нақша:

1. Маълумот дар бораи шавқу завқ.
2. Ифодаи мазмуни субъективи ва ижтимоиву сиёси дар ҳавасманди.
3. Аҳамияти шавқу завқ дар фаъолияти шахс.
4. Ривожи ҳавасманди дар жавонон.

ИБОРАҲОИ ТАКЯГОҲ:

Шавқу завқ, ҳавас, эстетика, эҷоби, шахси, ижтимои, идеали, паст.

Шавқу завқ - мажмӯи майли инсон. Ҳавас - хоҳиши ба ин ё он чиз ҳидояткунанда. Эстетика - ҳиссиётест, ки одамро зебоги ҳидоят менамояд, ижтимои - шавқу завқ ифодакунандаи ҳададории шахс дар назди халқу ватан, идеал - орзуи аз ҳама воло, ҳавас, пастҳавасманди ба чизҳои Ғайриҷамъияти.

Яке аз қисмҳои асосии калони психологияи умуми хусусиятҳои индивидуаливу психологияи шахс аст. Аз нуқтаи назари психологи ҳар як инсон олами худро дорад. Инсон якбора ба гурӯҳ жудо намешавад, балки аввало чун инсон шакл меёбад. Чи тавре ки дар Ҳадиси Шариф гуфта мешавад, ҳар як тифл дар табиати Ислом зода мешавад, баъд падару модараш ҳро яҳҳди, насрони ва ё мажуси мекунад.

Сифатҳои индивидуалии шахсро фазилати худодод номидан ё худ онҳоро чун натиҷаи инстинкт тасаввур намудан ба ҳақиқат илми рост намояд. Аз ин рӯ инсон бо сифатҳои шаклфтои тайёр тавлид намешавад. Асоси тамоми хусусиятҳои психологияи он аз жараёни шаклгирии доимии ҳаракати тараққиёт иборат аст.

Аз жиҳати психологияи умуми шахс якчанд намуди сохтори статикаи мешавад. Аввало, мисли ҳамаи одамон дар ҳар як шахс сифатҳо аз қабилӣ ҳиссиёт, идрок, хотира, ҳаёл мавҷуд. Дуюм, дар ҳар шахс сифатҳои психологияи махсуси ижтимои сиёси, мафкурави, иқтисоди, касби, синфи, милли ва этнографияи ҳоси гурӯҳ ва жамоа мавҷуд мебошад. Сеюм, дар ҳар шахс сифатҳои индивидуалии типологи вобаста бо роҳи ҳаёт, таҷрибаи зиндагони, маълумотҳои ижтимоиву биологӣ мавҷуд аст, ки ҳамин онҳо хусусиятҳои индивидуаливу психологияи онро таъмин менамояд. Индивидуали ба воситаи ифодаи моҳияти субъективи ва ижтимоии шахс

равияи эҳтиёжоти мураккабро намоён месозад. Хислатҳои индивидуалии шахс бо таъзири зарурати ягон чиз таркиб меёбад.

Дар асоси эҳтиёжот ба одам ҳавасманди ба вужуд омада, мақсади онро муайян месозад. Бо вужуди ин ҳавасманди бо ҳаёти эмотсионали низ вобаста аст. Агар ҳавасманди қонеъ гардонида шавад, ҳолати эмитсионали эҷоби ва қонеъ нагардад, ҳолати эмотсионали салби ҳосил мешавад. Ин ҳолатҳо дар таъмини фаъолиии шахс аҳамияти бузург дорад.

Дар шахс ҳавасманди бар асоси эҳтиёжот ба ду: модди ва маънави тақсим мешавад. Ва он ба пайдоиши эҳтиёжоти нав сабаб мешавад. Масалан, шавқманди ба техника эҳтиёжи ҳавасмандиро ба математика, шавқманди ба шеърӣ эҳтиёжи ҳавасмандии шоириро ба вужуд меорад.

Ҳавасмандии дорои моҳияти шахси ва иҷтимоӣ шахсро аз ҷиҳати маънави ва ҷисмони ба камол расонида, ба илмомӯзии мустақамона ҳидоят менамояд. Ҳавасмандии дорои моҳияти иҷтимоӣ фаъолияти шахсро осон мегардонад, барои ба натиҷаҳои баланд расидани он ёри мерасонад. Агар талаба ба хониши асари бадеи ҳавас дошта бошад, асарҳои калонҳаҷмро бе душвори муташа менамояд, мазмуни асарро ҳамаҷониба аз худ карда, дергоҳ дар хотир нигоҳ медорад.

Ҳавасманди, ки соҳаи асосии сифатҳои индивидуалии шахс ба шумор меравад, дар соҳаҳои фаъолияти одам таъсири гуногун мерасонад, ақсади ба пеш гузошташударо ифода мекунад. Барои ривожи умумӣ ва тараққиёти ақли хизмат мекунад. Аммо ҳавасмандии мазмунан одди, рӯҳӣ, майда жуда низ мешавад, ки ин гуна ҳавасманди дорои мазмуни субъективи буда, танҳо барои қонеъгардонии эҳтиёжоти органикии шахс хизмат мекунад. Ин гуна шахсон дар ҷамъият кам вомерхӯранд.

Ҳавасмандии мазмунан васеъ дар ҳаёти шахс аҳамияти муҳим дорад, олами маънави бо гардонида, қиёфаи ақлиро равшан месозад. Ҳар чизеро, ки одам мехоҳад донанд, аввало бояд нисбати он чиз ҳавасманди пайдо шавад. Бояд гуфт, инсон бо ҳавасмандии ноқатӣ, дигаргуншаванда, пурра нафаҳмида ба мақсад расида наметавонад. Боз як ҷиҳат он аст, ки ҳавасмандии шахс дар якҷанд соҳа жудо шудааст. Дар ин вақт шавқманди дар ақсар равиҳо беқарор, тақйирёбанда ва мӯҳтоҷи тарбия мешавад. Агар шахс ба ҷиҳати заифии ҳавасманди эътибор надихад ҳавасмандие, ки акнун пайдо шуда, мисли муқжа аст ва он моҳияти эҷоби дорад, ба атрофия пажмурдаги нобудшавӣ, дучор мешавад. Ҳодисаи атрофия на танҳо ба жавонон, балки шахсони донишманд низ мумкин аст вохӯрад.

Дида мешавад, ки ҳавасманди яке аз сифатҳои муҳими индивидуалии характеркунандаи руҳии шахс буда, ин сифат роҳшавии шахсро ба ягон предмет ва ё воқеаву ҳодиса ифода менамояд.

Дар аксар ҳолат ҳавасманди маълумотҳои хуш, аҷоиб ва шавқангезро мефаҳмонад. Ҳавасманди дарозмуддат ва кӯтоҳмуддат мешавад. Дар ҳавасмандии кӯтоҳмуддат майли шахс ба ин ё он чиз фаҳмида мешавад. Ин гуна ҳавасманди дорои характери беқарор буда, ҳавасмандии бевосита номида мешавад.

Ҳавасманди аз хурдсоли пайдо мегардад. Жавон ва ё духтарак моҳияти шавқмандиашро ба ягон чиз ё ҳодиса пурра дарк карда наметавонад. Ҳавасмандии ин давр асосан аз тақлидкори иборат аст.

Ҳавасмандии шахс аз эътибори моҳият чи қадар ки шавқи шахси, интеллектуали, эстетикӣ ва иҷтимоиву сиёси мувофиқ бошад, ҳавасмандии шахс ба манфиати умум нигаронида бошад, ин гуна шахс соҳиби ҳаёти маънавии бой аст. Қувваи бузурги ҳавасмандии шахси ва иҷтимоиро дар фаъолияти бобоҳоятон Улуқбек, Амир Темур намоён мегардад. Ҳавасмандии иҷтимоии онҳо идеал буда, дар натиҷаи ҳаракати он соҳа шҳхратёр гардидаанд.

Дар тақдири халқ ва мамлакат нақши ҳавасмандиву интеллектуали калон аст. Ин гуна шавқманди эҷоби буда, дар натиҷаи он боигарихои бемислу нотакрори назариву амали оиди илму фан ва маданият офарида, барои насли оянда манбаи дониши бепоён мешавад.

Дар камолоти шахс шавқмандии эстетикӣ низ аҳамияти муҳим дорад. Муносибати эстетикӣ ба зебоӣ, нафосат барои болидахотири, кайфияти баланд хизмат намояд, хизмат ба санъат, ҳавасманди ба офаридани асарҳои санъат аҳамияти муҳими иҷтимоӣ дорад. Дар натиҷаи ҳавасманди ба соҳаи санъат истеъдодҳои жавон пайдо шуда, баъдтар то ба дараҷаи санъаткори машҳур мерасанд.

Соли 1973 хонандаи жавон аз Андижон Санобар Раҳмонова ба майдони санъат омад, ки ин воқеа ба жавонон ҳавасмандиро ба санъат бедор кард. Дар натиҷа дар Жумҳурият гурӯҳи калони санъаткорони жавон пайдо шуд. Дар телевизиони “Ўзбекистон” зери рукни “Сард, жавонон!” аз эҷоди онҳо лавҳаҳо намоиш меоданд. Бешубҳа, ин барои ба камол расидани устодони санъат хизмат намуд.

Чи тавре ки дар боло таъкид намудем, Ғайр аз ҳавасмандии шахси, ижтимоиву сиёси, ақливу интеллектуали ва эстетикаи ҳавасмандии паст ё беҳуда низ мавжуд аст. Ба ин қонеънамоиш эҳтиёжи ҳиссии шахс дохил мешавад.

Ҳавасманди ба молу дунё, боигари шавқмандии паст мебошад. Соҳибони ин гуна ҳавасманди нақз нахӯрда, напҳшида танҳо ба жамъ намудани боигари кҳшиш менамоянд. Ҳавасманд ии паст ё беҳуда ба манфиати жамъият зид буда, ба фаривонии халқ зарар мерасонад. Ин гуна ҳавасманди шахсро жоҳил намуда, шуурашро вайрон мекунад.

Бояд гуфт, ки ҳавасмандии шахс вобаста бо равияи Ғояви, эътиқод ва жаҳонбинии гуногун мешавад. Баробари ин ба як шахс якчанд ҳавасманди мавжуд аст. Одамон аз жиҳати доираи ҳавасманди аз ҳамдигар тафовутдоранд. Аксар шахсон танҳо ба як чиз шавқдоранду халос. Аз ин рӯ доираи ҳавасмандии онҳо танг аст. Ҳавасмандии доирааш танг ба шахсони паст бисёртар вомехӯрад.

Ҳавасмандии ба қонеъгардонии эҳтиёж нигаронидашуда ҳавасмандии пурра номида намешавад. Зеро баъди қонеъ гардидани эҳтиёж шавқманди гум мешавад.

Барои ҳар як шахс ҳавасманди аҳамияти калон дорад. Зеро ҳамаи чизе ки одам барои он мубориза мебарад, бо ҳавасманди вобаста аст.

Ҳавасмандии аъзоёни жамъияти мо бо манфиати халқу Ватан ҳамоханг аст. Он барои пурмазмунии ҳаёт хизмат мекунад. Ин гуна шавқманди арзиши ижтимоии жудогона дорад. Зеро ин гуна ҳавасманди ҳаёти халқро пеш бурда, ба муваффақиятҳои нав ба нав ноил мегардонад.

Ҳавасмандии хусусияти ижтимоӣ, ки дорои моҳияти эҷобист, ба тарафҳои дигари психикаи шахс низ таъсири эҷоби мерасонад. Дуюм, жараёнҳои руҳии ҳискуни, идрок, хотира, тафаккур, ҳиссиёт барои фаъоли ва барқарории шавқманди ёри дода, фаъолияти меҳнати, Ғайрат, ҳаракат, кудрати шахсро зиёд менамояд, шахсро ба эҷодкори навовари ҳидоят мекунад.

Дар жараёни таълим ҳавасманди аҳамияти калон дорад. Шавқмандии хонандагон ба ашӯҳои хониш, илмомӯзи барои мустаҳкам азхуднамоии фанҳо шартӣ муҳим аст. Аз ин рӯ муаллим бояд ҳавасмандии шогирдонашро дорад. Жараёни барқароршавии ин ҳавасмандиро назорат намояд.

Ҳавасмандии хонандагонро ба дониш, меҳнат, ҳунар, интихоби касб идора намуда, моҳияти онҳоро ба хонандагон дуруст фаҳмонад.

САВОЛҶО БАРОИ ТАКРОРКУНИ:

1. Ҳавасманди ё шавқу завқ чист?
2. Жараёни шаклгирии ҳавасмандии иҷтимоии шахсро гӯед.
3. Дар илмомӯзи ҳавасманди чи гуна аҳамият дорад?
4. Аҳамияти амалии ҳавасмандиро дар фаъолияти шахс гӯед.
5. Дар таъмини фаъолии шахс ҳавасманди чи гуна нақш мебозад?

Мавзӯ: МАЛАКА ВА ОДАТҲО

Нақша:

1. Маълумоти умуми дар бораи малака ва одатҳо.
2. Намуд ва қонуниятҳои малака ва одатҳо.
3. Роҳҳои ҳосилшавии малака ва одатҳо.
4. Инкишофи малака ва одатҳо дар жавонон.

ИБОРАҲОИ ТАКИЯГОҲ:

Бо таъсири муҳити зист ва жараёни фаъолияти меҳнати ҳаракатҳои иродавии шахс мукамал, тез ва автомати мегардад.

Такмил шакли автоматии ҳаракати шахс буда, дар ижрои фаъолияти бошуурона намоён мегардад. Такмили шахс бо он характеронида мешавад, ки ҳаракати он осон ва тез, гӯё худ аз худ ижро мегардад. Аз ин рӯ кори ҳажмаш якхеларо шахсони бо таҷриба ва бетаҷриба дар муддатҳои гуногун ва сифати гуногун ижро мекунад.

Такмилҳои шахс барои ҳаммаи соҳаҳои фаъолият хос аст. Такмили шахсе, ки барои ягон соҳаи фаъолият ҳосил карда шудааст, натавонад меҳнатро дар ин соҳа осон мекунад, балки барои тези ва босамарии ҳаракати дигар соҳаҳо низ таъсири эҷоби мерасонад.

Малакаҳои дар соҳаҳои гуногун дар шахс якбора, дар муддати кӯтоҳ ба вужуд намеояд. Барои зиёд намудани малака шахс бояд соҳаи муайяно системанок такрор намояд. Дар натиҷаи такроркуни байни ҳаракат ва механизми ба вужудории он мувофиқшави ба вужуд меояд. Дар натиҷаи ин таъсири байниҳамдигари тез гардида, моҳияти автоматигардони касб менамояд.

Одатҳо низ мисли малакаҳо зинаи муайяни ҳаракатҳои иродавии бошуурона аст. Табиист, ки одам дар давоми фаъолият хеш ҳаракатҳои гуногунро ижро мекунад.

Одатҳо чун малака элементҳои автоматигардидаи хулку атвор ва фаъолияти шахс аст. Лекин байни малака ва одатҳо тафовути муҳим мавҷуд. Малакаҳо барои тез ва босифат ижро намудани ягон соҳа имкон диҳад, одат - машғулооти доимии фаъолият аст.

Одатҳо натижаи бисёр машққуни ва такрорнамои мебошад. Одат ба фаъолият чунон омехта мегардад, ки кас то кори одаткардаашро накунад, хотиржамъ намешавад. Ижрои бомуваффақияти корҳои одатшуда ба кас ҳиссиётҳои эҷобиро бедор месозад. Агар ҳаракатҳои одатшударо бо муваффақият рӯёб нагардонад, он гоҳ таъсири салби пайдо мешавад.

Одатҳо баробари ифоданамоии ҳолатҳои ҳиссии шахс, барои ривожи ақли низ хизмат мекунад. Одатҳо бо такроркуни мустаҳкам гардида, дар натижа ҷи модарзод мешавад. Ин гуна одатҳои моҳияти эҷоби барои шахс аҳамияти калон дорад.

Одатҳо барои шаклгирии қиёфай маънавии шахс хизмат менамояд. Одатҳои эҷобии дар шахс мустаҳкамгардида ҳолатҳои руҳи ва сифатҳои индивидуалиро низ ривож медиҳад.

Чуноне, ки малакаи ҳар шахс ва ҳар соҳа аст, ҳар шахс низ одатҳои худро дорад.

Ҳаракатҳои ҳаррӯз аи шахс на танҳо дорои моҳияти эҷоби, балки аксарияти онҳо характери салби низ доранд. Сифатҳои салбии бетартиби, ҳаракатҳои зиддиахлоқи, худро озода нигоҳ надоштан, беҳурмати нисбати дигарон, кори додашударо дар вақташ ижро накардан ва бесифат ижро намудан, бадмуомилаги одатҳои салбианд.

Яке аз масъалаҳои муҳим, мустакам ва барқарорсозии одатҳои эҷобии аъзоёни ҷамъият, аласхусус насли наврас, муборизабари бар зидди одатҳои салби аст.

Хулоса, тезие, ки дар натижаи такроршавии ҳаракати бошууруна ба вужуд меояд, малака (такмил) номида мешавад.

Бояд гуфт, ки агар одам ҳаракати бошууруна ба малака табдилёфтаашро такрор ва машқ накунад, дар натижа он суғшуда, пажмурда мегардад.

Намуди пурзҳри дар натижаи ҳаракатҳои бошууруна малака ва такрорёбии он пайдошуда одат номида мешавад.

Малака ва одатҳо ба одам якбора ҳосил намешаванд. Ҳосилшави ва такомули малака ва одатҳо бо омӯзиши техникаи ҳаракатҳои амалии одам оқоз меёбад. Барои ин бояд аз ҳаракатҳои бошууруна дуруст истифода бурд. Хонандаи синфи як барои ҳарфомӯзи аввало онро идрок мекунад. Сипас, дар

натижаи ҳаракати даст шакли ҳарфро ҳосил мекунад ва онро бе душвори навиштан метавонад.

Машинисткае, ки ба машинка нав ҳарфнависиро омӯхтааст, аввал жойи ҳарфҳоро наёфта техникаи онҳоро надониста, азоб мекашад. Дар натижаи такроркуни чашм ва панжаи дастон жойи ҳарфҳоро ёд мегирад. Дар натижаи машинистка ҳарфҳоро наёфта якбора мезанад. Одам ҳисобкуниро аз якро ба як жамъ карда оқоз менамояд. Дар натижаи ҳисобкуниро машқ намудан, бо рақамҳо бе ҳеҷ гуна душвори муомила карда метавонад.

Ҳосилшавии малака ва одатҳо аз якчанд шарт иборат аст.

1. Ҳосилшави ва тақомули малака ва одатҳо бо синни шахс вобаста аст.
2. Ба вужудии ва автоматизатсияи ҳаракатҳо нисбати намудҳои гуногуни фаъолияти шахс ба системаи асаб вобаста аст.
3. ҳоягии шахс инчунин даражаи шуур ба таркиби барқарорӣ малака ва одатҳо таъсир мерасонад.
4. Сифатҳои индивидуалии шахс аз қабилӣ ҳавасмандӣ, қобилият, истеъдод, темперамент ба тези ва барқарорӣ малака ва одатҳо таъсир мерасонад.

Таълимотро оиди асосҳои физиологии малака ва одатҳо академик И.П.Павлов офарид. Дар ин бора И.П.Павлов чунин навишта буд: “шояд ҳар гуна одатҳо аз бисёр рефлексҳои шартӣ қатор-қатор иборат бошанд. Вобастаги шароит ё тақдиржунбонҳои муайян бо ҳаракати ҳосилшуда ва мустақамгардида бисёр вақт ҳарчанд зид бошем ҳам доим худ ах худ такрор мешавад, инро ки намедонад? Ин чиз ба ижрои ҳаракат ва боздошта тавонистани он, яъне ба рефлексҳои ҳам мусбӣ ва ҳам манфӣ баробар тааллуқ дорад”.¹

Барои фаҳмидани асосҳои физиологии малака ва одатҳо стереотипи динамики аҳамият дорад. Зеро ҳар як шахс ба шароити зисти худ, тарзи ҳаёти ҳаррӯз а одат кардааст. Аз ин рӯ ба одам нисбати тарзи зисти худ стереотипи динамики ба вужуд меояд ва ҳ бо дигаргуншавии тарзи ҳаёти худ тақйир меёбад. Ҳамин тавр, дар натижаи ҳаракатҳои такрорӣ рефлексҳои мураккаби шартӣ дар пӯстлоқи мия ҳосилшуда асосҳои физиологии малака ва одатҳои онд.

Малака ва одатҳои намудҳои худро доранд:

Намудҳои асосии малакаи аз инҳо иборат:

1. Малакаи зиндаги. Ин малакаи системаи ҳаракатҳои, ки дар таъсири шароити зиндаги таркиб ёфтаанд. Ин ҳаракатҳо дар шароити оила аз хурдсоли таркиб меёбад. Малакаи зиндаги дар фаъолияти кори хона намоён мегардад. Фаъолияти ба худ хизматкунӣ (шусту шӯй, шоназани, либоспӯши) ҳӯрокхӯри, дамгири, ижрои бо сифат ва дар вақти корҳои рӯзгор, муомилаву муносибат бо азоёни оила, ҳурмати калонсолон Қамхори ба ҳурдон ва Ғайра ба малакаи зиндаги аҳамияти калон дорад.

2. Малакаи мактаб. Ин малакаи жараёни ҳаракатҳои илмомӯзиро ифода мекунад. Ба ин малакаи хониш, навиштан, расмкаши ва ҳисобкунӣ дохил мешавад. Ҳар як хонанда ба худ малакаи мактабро ҳосил накарда, асосҳои фаннии мактабро омӯхта наметавонад. Малакаи мактаб ба хонанда чӣ қадар мустаҳкам бошад, ҳ дар жараёни таълим ба бисёр муваффақиятҳо сазовор мешавад.

Агар хонанда нисбати ягон соҳа бо малакаи бошад, инҳол ба дигар ҷабҳаҳои фаъолият низ таъсири эҷоби мерасонад. Масалан, хонанда зебо, аниқ ва тоза навишта метавонистаги шавад, ин малакаи дар фаъолияти хониш ва нақшакаши низ акс меёбад.

Омӯхтани малакаи мактабро аз рӯзҳои аввали синфи якум ба хонандагон оқоз намудан лозим. Аз рӯзҳои аввали хонандаги ба ин фаъолият бояд бошуурона муносибат кард. Зеро малакаи ба тарзи бошуурона ҳосил гардида, фаъолияти хонандаро фаъол мегардонад, донишомӯзиашро осон месозад.

Бояд гуфт, ки малакаи дар давоми як соли хониш омӯхтаи хонанда дорои характери доими нест. Ҳаракатҳои хондану навиштан, кашидан ва ҳисобкунӣ ҳангоми аз синф ба синф гузаштан, тақомул ёфта мустаҳкам мегардад. Агар ҳаракатҳои бо интонатсия, дуруст хондан, зебо ва беҳато навиштанро тақрор накунад, онҳо суст мешаванд ва нест мегарданд.

3. Малакаи касби. Ин гуна малакаи ҳатту ҳаракатҳои дар давоми фаъолияти меҳнатии шахсро ифода мекунад ва ин малакаи вобаста бо фаъолияти меҳнатии ҳар як шахс ба вужуд меояд.

Шахси дорои малакаи пурраи касби ба қоидаи интизом риоя мекунад, аз асбобҳои истеҳсолот дуруст истифода мебарад.

Шахси дорой малакаи пурраи касби серҳаракат, бо ташаббус, меҳнатдӯст ва эҷодкор мешавад. Ў ҳар гуна корро дар вақташ ва бо сифат иҷро мекунад.

Одатҳо низ чун малакаҳо ба як чанд намуд жудо мешаванд.

1. Одатҳои касби ва меҳнати. Ба ин одатҳо дар натижаи малакаҳои касби пайдо шуда ва ба интизом риоя намуда, ҳаракат ба афзоиши самарадори меҳнат, истифодабарии дуруст аз асбобҳои истеҳсолот, тез ва бо сифат ба охир расонидани кори оқоз намуда, дохил мешавад.

2. Одатҳои гигиена. Ба ин одатҳо риоя ба тозаги, озодапӯши тоза нигоҳ доштани бадан, тоза ва бо сарамжон нигоҳ доштани хонаву жой, асбобҳои рӯзгор дохил мешавад.

3. Одатҳои эстетика. Ба ин одатҳо дорой завқи эстетика ва бадеи гардидан, ҳавасманди ба зебои жозиба, латофат, хониши адабиёти бадеи, завқбари аз тамошои кино ва спектакил, бо маданияти бо тартиб ва озода нигоҳдоштани асбобҳои рӯзгор дохил мешавад.

4. Одатҳои ахлоқи. Ба ин одатҳо риоя намои ба қоидаҳои нормалии ҷамъият, демократи, дорой Ғояи баланд, дарксозии ҳададори иҷтимои, муҳаббат нисбати Ватан меҳнатдӯсти, инсонпарвари, хоксори, ҳалоли, ростгӯи, софдили дохил мешавад.

хайр аз намудҳои болоии малака ва одатҳо назар ба намудҳои фаъолият малакаҳои ҳаракат (гаштан, тохтан, соҳаҳои спорт), идроки предмет ва ҳодисаҳо (тафовути ранг дуруст ва тез идрокнамои), малакаҳои интеллектuali (ақли) ва гуногун низ ҳастанд.

хайр аз намудҳои болоии одатҳо боз одатҳои эҷобии саҳархеи пагоҳи дасту рӯйро шустан; одатҳои салбии кашандаги бисёр шаробнуши, лаганбардори ба назар нагирифтани дигарон эгоисти, худбини, манмани, такабури, дуруқгӯи низ ҳаст.

Қонуниятҳои малака ва одатҳо он аст, ки шахс бо фаъолияти дилхоҳаш малака гирифта ҳамон соҳаро машқ мекунад. Дуом, ҳар як шахс малака ва одатҳои худро дорад, ки аз дигарон фарқ мекунад. Сеюм, ҳар як соҳа (намуди фаъолият) малака ва одати худро дорад. Чорум, сифатҳои индивидуали шахс чи қадар мукамал бошад, ба ҳ малака ва одатҳои ҳамон қадар тезмешавад ва такомил меёбад. Панжум, баланд малакагии шахс ба дигар соҳаҳои фаъолият низ таъсири эҷоби мерасонад.

Чи тавр, ки дар боло гуфтем, малака ва одатҳо аз даври жавони таркиб меёбад, ба ин малака ва одатҳои хоси калонсолон дар муҳити оилави ба тарзи табиӣ ба хурдсолон мегузарад. Бачагон ҳаракати калонсолонро назорат карда ба онҳо тақлид менамояд. Ҳамин тарз ба бачаҳо хурди зиндаги пайдо шуда бо оқистаги тарақи меёбад.

Баъдтар дар натиҷаи таълиму тарбияи мактаб ба хонандагон баробари пайдоиши малакаҳои мактаб нисбати дигар соҳаҳо низ малака пайдо шуда, ривож меёбад.

Малака ҳам, одат ҳам дар натиҷаи такроркунии ин ё он чиз тарбия меёбад. Одам барои ба нишон расидани тираш бояд, якчанд маротиба машқ кунад. Дар шиновари низ машқи такрори лозим аст.

Вале на аз ҳар гуна такроркуни малака ҳосил мешавад ва он ба одат табдил меёбад. Ҳар як машқ ва такроркуни бояд ба мақсади асоси нигаронида шуда бошад. Дар он вақт ба малака табдил меёбад ва ба шахс одат мешавад.

Ҳар як падару-модар, тарбиягар ва муаллим бояд ба тарбияи одатҳои хуб ҳаракат намуда, бар зидди одатҳои баъд мубориза барад.

Барои он, ки ҳар як шахс моҳияти малака ва одатҳояшро дуруст аз худ кунад, ба ҳаракатҳои салби муносибати танқиди зоҳир намуда фазилатҳои баланди инсонӣ малакаҳои баланд, одатҳои эҷобиро шакл гиронад.

РЎХАТИ АДАБИЁТҲОИ ИСТИФОДАШУДА

Адабиётҳои асосӣ:

1. David GMyers. “ Psychology” Michigan USA: Worth Publishers.: 2011.
2. Рубинштейн С.И Основы общей психологии. - СПб: Питер, 2007.
3. В.Г. Ананьев. Человек как предмет познания. –Л:Изд.ЛГУ., 1968
4. П.К. Анохин. Избранные труды. Философские аспекты теории функциональной системы. -М.: Наука, 1978
5. П.П. Блонский. Память и мышление. -СПБ Питер, 2001
6. А.А. Бодальёв. Личность и ощущение. Изб. тр. -М.: Педагогика, 1983
7. А.А. Бодальёв. Восприятие и понимание человека человеком. -М.: Изд. МГУ, 1982
8. Л.И. Божович. Личность и её формирование в детском возрасте психологическое исследование. -М.: Просвещение, 1968
9. В. Вунт. Введение в психологию. -СПБ. КомКнига, 2007
10. Л.С. Выгодский. Собр. соч.: В 6 томах. -М.: Педагогика, 1983
11. П.Я. Гальперин. Лекция по психологии. -М. Высшая школа, 2002
12. А.Н. Лёвентев. Проблемы развития психики. -М.: МГУ, 1981
13. Б.М. Теплов. Избранные труды. -М.: Педагогика, 1985
14. А.А. Ухтомский. Доминанта. -СПБ. Питер, 2002
15. П.М. Якобсон. Психология чувств и мотивация. Воронеж.: МОДЭК, 1998
16. I.Ivanov I., M. Zufarova M. “Umumiy psixologiya”. 0‘z.FMJ., 2008.
17. F.I.Xaydarov, N.Xalilova. “Umumiy psixologiya”. T.: “Fan va texnologiyalar” markaaning bosmaxonasi: 2009.
18. Э.Ф. Ғозиев Умумий психология. Т. Ўз. ФМЖ., 2010
19. G’oziev E.F. “Ontogenez psixologiyasi”. -T.: Noshir. 2012
20. Z.Nishonova va b. Rivojlanish psixologiyasi pedagogic psixologiya. T. 0‘z.FMJ., 2018
21. Sh.Dusmuxamedova va b. “Yosh va pedagogik psixologiya” T. TDPU, 2013 .
22. Z.Nishonova va b. “Psixologik xizmat”. T. “Tan va texnologiyalar” 2014 y.

Адабиётҳои иловагӣ:

- 1.КлимовЕ.А«Общаяпсихология». - Спб., Питер, 2001
- 2.Махсудова МА. MuloИот psixologiyasi. Т., 2006
- 3.НемовР.С. Психология. М: Владос, 2003. 1-2-т.
- 4.Фридман П.МПсихология воспитания. Книга для тех, кто любит детей. - М: ИТС«Сфера», 1999.
- 5.Шелихова Н.И. Техника педагогического общение. - М.: Изд-во «Институт практической психологии», 1998..
- 6.Радугина А.А. Педагогика и психология. - М., 2007.
- 7.8.NS.Safayev, N.A.Mirashirova, N.G.Odilova
“Umumiypsixologiyazanariyasivaamaliyoti”: o’IuvИo’Planma. —Т.:
NizomiynomidagiTDPU, 2013.

Ресурслар таълими электронӣ

- 1.<http://books.google.co.uz/books/S.K.Mangal>
- 2.[www. tdpu. uz](http://www.tdpu.uz)
- 3.[www. pedagog. uz](http://www.pedagog.uz)
- 4.[www. ziyonet. Uz](http://www.ziyonet.Uz)
- 5.www.lex.uz;
- 6.www.bilim.uz:
- 7.www.eov.uz:

